

RAST – L. XII,
ŠT. 3–4 (75–76)
JULIJ 2001

ISSN 0353-6750

R A S T

REVIJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRAŠANJA

UVODNIK	Kaj pa je tebe treba bilo ...	289	Milan MARKELJ
LITERATURA			
Poezija	Soneti	291	Zvezdana MAJHEN
	Bukove ure	293	Rudi STOPAR
	Preobrazbe	295	Ivan J. RIŽNAR
	Odvisnost od izvora		
	Danes je bil lep dan		
	Las		
	Nič boljšega		
Proza	Operacija na srcu ali rane v skritih globinah		
	srca	297	Bogdan OSOLNIK
	Dan kot toliko drugih	309	Jože SEVLJAK
KULTURA			
	Vzpon in padec gospodov Črnomaljskih	313	Janez KRAMARIČ
	Pozabljena cerkev sv. Ane na Grabnu	320	Helena LOŽAR PODLOGAR
	Šeškov dom Kočevje	331	Ivan KORDIŠ
	Od klasične knjižnice do informacijskega centra	335	Andreja PLENIČAR
	Muzeji brez sporočila za prihodnost so preživeli (Pogovor z dr. Tomislavom Šolo)	339	Ivan KASTELIC
NAŠ GOST			
	Kdor fotografira, ima več od življenja (Pogovor z mag. Mirkom Kambičem)	345	Milan MARKELJ
DRUŽBENA VPRAŠANJA			
	Meja in obmejno prebivalstvo v luči čezmejnega sodelovanja	357	Jernej ZUPANČIČ
Rastoča knjiga	Rastoča knjiga samostojne Slovenije	367	Jože MIKLIČ
ODMEVI IN ODZIVI			
	Novomeško gledališče v nastajanju	371	Branko JORDAN
	Kozinovi dnevi v Novem mestu	375	Primož KURET
	Teater glasbenih tekmovalcev	378	Zoltan PETER
	Dela na papirju	380	Katja CEGLAR
	Žarko Vrezec	383	Katja CEGLAR
	Igra za deset prstov	385	Polona TRATAR
	Ej! Čajanka pri Katji Plut	386	Tomaž KONCILIJA
	Dolenjski muzej v letu 2000	388	Zdenko PICELJ
GRADIVO ZA HISTORIČNO TOPOGRAFIJO			
	Dolenjska mesta in trgi v srednjem veku (3)	391	Boris GOLEC
KRONIKA	Marec – maj	397	Lidija MURN

KAJ PA JE TEBE TREBA BILO ...

Pa smo ju spet dobili - kost za glodanje in jabolko spora - tisti stvarci, ki sta, kot vse kaže, "lubim" Slovencem izredno priljubljeni in ob katerih se do polnosti razvijejo in izkažejo poglavitne značajske črte: nestrpnost, zadrtnost in sprenevedavost, sicer za všečen samopogled in pogled drugih skrite pod pudrom strpnosti, odprtosti in razumevanja. Spet smo se lahko zagrizeno delili na dobre in slabe, na napredne in nazadnjaške, na moderne in starokopitne, na pametne in neumne, na leve in desne, na človečne in nečlovečne, na tiste za in tiste proti, skratka, spet smo se po stari slovenski navadi skregali in sprli, kot smo se že (pre)mnogokrat in kot se najbrž še bomo, ker taki očitno smo in se iz te nepotrebne in škodljive takšnosti nekako ne znamo izviti oziroma se iz bridkih izkušenj preteklosti nič ne naučimo.

Gre seveda za dogajanja okoli dopolnil zakona o zdravljenju neplodnosti in postopkih oploditve z biomedinsko pomočjo oziroma z njimi povezanega referendumu. Zdaj, ko to berete, je že "zgodovina" in izid je znan. A to ni važno, saj te besede, napisane pred 17. junijem, niso namenjene zavzemanju za eno ali drugo "pravično" stran, zapisujem jih z željo, da ne bi spregledali nečesa vsekakor važnejšega, kot je bila sama kost, ki smo jo in jo bomo najbrž še nekaj časa zavzeto glodali. Mislim na našo politično podhranjenost, na nevarno pomanjkanje tistega vitamina, ki je za zdravo politično življenje še kako pomemben in se mu reče preprosto demokracija. V žolčnem razdeljevanju, prepričevanju in nabiranju glasov za ali proti, v žalostnem nespoštovanju prepričanja drugače mislečih na eni in na drugi strani, se je z nemarno lahkotnostjo manipuliralo tudi s samim referendumom. V zagretosti uveljaviti svoj prav je bil ta deležen omalovaževanja, stigmatiziran je bil kot nekoristno trošenje denarja, kot izživljanje peščice ljudi in še kaj. To, da se v tej deželi, ki se s težavo postavlja na demokratične noge, s tako zlohotno lahkotnostjo govori o nepotrebnosti referendumskega izjasnjevanja, je tisto, nad čimer bi se morali zares zamisliti. Mar ni referendum navsezadnje edino, kar še ostane, kadar se izkaže, da so politiki v svoji oblastiželjnosti pozabili, kdo jih je izbral in čemo sploh so tam, kjer so? Mar ni dragocena varovalka, ki ščiti demokracijo pred podivjanim in samopašnim politikantstvom? Pustimo ob strani, ali je pri nas dobro pretehtano, kako in kdaj lahko pride do referendumu, vse to se da iz lastnih in iz izkušenj demokratično zrelejših primerno ukrojit, vendar pa ne bi smeli privoliti, da nas politiki in njihove medijske troblje prepričujejo, da je referendum nepotreben. Ne zaskrbljuje torej le to, da smo znova pokazali nagnjenost k delitvi in izključevanju, zakrknjeno nespoštovanje drugačnega prepričanja, ampak predvsem to, da smo pripravljeni tako zlahka zavreči tako pomemben instrument demokracije, kot je referendum. Nam je demokracija še vedno tako grozljivo tuja?

Milan Markelj,
odgovorni urednik

Mirko Kambič

POLETJE (zlata medalja)

Reka, 1962

Zvezdana Majhen *SONETI*

*Zasnitek je odrinjen pod preprogo,
pogrnjeno čez zaprašeni prag;
saj ni edini, takih je še mnogo,
in vsak od njih mi je po svoje drag.*

*Nikoli ne sprašujem, s kakšno vlogo
je bil poslan na mojo pot, polnag;
odkar sem ga krstila za nadlogo,
verjamem, da mi ga pošilja Vrag.*

*Odgrinjam tla, da čas z nevidno progo
poganski plod ideje pokrsti
in sveto vodo pljuskne čez oblogo,*

*ki jezik stegne in me odmolči.
V loku razdalje prepoznam nalogo -
zasnutka seme v pesem se rodi.*

*

*Planet dviguje trebuh in oko
zeleno plazmo iz steklenke pije;
v prisojah sonce v snežnih luskah sije -
življenje dviga letvasti rolo.*

*Razkošno rastje je pobožalo
nosnice s samospevom rapsodije;
cekinast mesec odtešitev lije -
izprežen čas me vrača v nov rondo.*

*Od nekdanj vem, da vse je že bilo
pred zdaj in prej ... Iz znane dimenzije
lovim kosmiče kvantne energije -*

*esenco blagoslova nad snovjo.
Krillati vzpon me dviga iz beračije
in polni s svežo kozmično krvjo.*

*Odtisnjen mir v večernem parafinu
upogiba misel pod zarobljen dan.
V plisirani samoti prepoznani -
lanene niti spleta po spominu.*

*Nebo diši po lepkastem teinu,
po čaju beduinskih karavan ...
... in On prihaja kakor sveti Pan,
povabljen k ognju v mojem kaminu.*

*Pozdravljam ga za vekami, ob vinu -
nektarju iz potonik in plavic,
in pljuskam po izbrušenem rubinu,*

*dokler ne slišim pritajeni klic:
»Nisi poklicana po Serafinu,
da sežeš po napoju iz cvetlic...«*

*

*Na sončnem bregu je omahnil dan.
Vonj divjih rož med nizke zvezde sega,
jih prizemljeno v tanke žarke drega -
večer je s prožno živostjo natkan.*

*Le eter je razvlečeno zaspan.
Ne morem skozenj, hoja let me bega;
s pritlehno težo mi na prsi lega,
da je pretok vijugavo pijan.*

*Kdo je zaklenil to nebeško stran,
kjer najdem porcelanasto Besedo,
ko Zemlja utiša razglašeno bedo*

*in v modro smer obrne bel volan?
Nocoj ne smem med razpršeno čredo
sijočih zvezd; moj stenj je trd kot lan.*

*

*Neslišno zibajoče žvrgolenje
pulzira v vertikali hrbtenice,
kot da poslušam pesem rajske ptice,
ki pravkar odsedela je valjenje.*

*Mineva me posvetno potrpljenje ...
V podlupku jajca ritem govorce
posnema gru gru stare golobice
in milost mi spodnaša v drsenje*

*Besed, ki jih bo treba trikrat prati.
Mar moram po skrilnati poti v vice,
po misel za zaklenjenimi vrati,*

*da udejanim glas, ki ga konice
duha veličajo med eksponati,
a ga sam Vrag odpihnil je s police?*

*Nič ne bom rekla, ko bo mavrica
s srebrno plazmo zidala svetišče
in me vabila v varno zavetišče
izbranih čutenj, nad akord sveta.*

*Nič ne bom rekla. Tiho bom odšla,
brez oporoke, gloriije in blišča,
po ozki stezi belega dvorišča,
da ponovim stokrili let neba.*

*Sonce odšteva dneve julija,
cvet trav osipa suhi lesk semena.
Ko v kovček zlagam zemeljska bremena,*

*se zadnji verz v katarzo preigra ...
Na koncu koncev zlata luč miglja
in osvetljuje meje bivanja.*

Rudi Stopar BUKOVE URE

*vstopil
bi se
lenobno
v srce dneva
napisal
nekrolog
bazilisku
pozabil
zgrešene poti
zablode
podrte sanje
jedkost bolečine*

pa
*brez peruti
ne morem*

*odleteti
v svetlo zibel
odseva
neba*

počeno
jutro
bela ura

prazne
strani
neba
bežim od doma
ker
se
ne
počutim
kot doma
kakšno
krjaveljsko
junaštvo

Baconove
figure
s svojo četrto
vsebino
vstopajo vame
vmesna
resničnost
lebdečih
fragmentov
razvija
strupene sape
izrabljeno
sočutje
poganja
bukove ure
rože
strupljivke
piskajo na bezgove
piščali

v temi
ugasle luči
iz preje dvoma
stkan

strah
blodna
izproženost
vsepozabe
gosta
razrast
bednih sanj
topota
čez prerijo
mojega
telesa

brezutežna
stara ura

stoji
ne joče
skozi
to
uro
vstopim
v zatišni kot
čumnate
časa
žalostnih
oktav
v duši teme
se svetli
nihalo
in
kolne

PREOBRAZBE

*Danes sem jaz skoraj jaz,
jutri le napol ali še manj ...
Zakaj je potem tako
pomemben moj obraz?*

ODVISNOST OD IZVORA

*Laže bi našel hlad v puščavi,
vsej razbeljeni od sonca,
in laže na ledeni gori toplo mesto
in prej v gnilem sadežu meso užitno
kakor v svinjski glavi plemenite misli.*

DANES JE BIL LEP DAN

*danes je bil lep dan
resda
dobil sem čudovit jedilni pribor
od brata
in jajca in krompir
od svaka
in
vina od obeh
oh vina*

*danes je bil lep dan
resda
zunaj je sijalo sonce
oh sonce
sicer sredi februarja
resda
pa kaj
zunaj je sijalo sonce
oh sonce*

LAS

*En las si imela na hrbtu:
droben, nežen, krhek.
Nisem ga snel; tam je bil
kakor vrtnica na vrtu.*

NIČ BOLJŠEGA

*Pišem pesmi, kadar me piči,
da si prihranim pot in denar
za obliže, ki so tako dragi.*

Mirko Kambič

ZIMSKO JUTRO (zlata medalja na mednarodni razstavi v Comu)

Bohinjsko jezero, marec 1965

OPERACIJA NA SRCU ALI RANE V SKRITIH GLOBINAH SRCA

Spominski zapis, skica za morebitni filmski scenarij

Uvodno pojasnilo avtorja bralcu tega prispevka:

Pričujoče besedilo je nastajalo v bolnišnici pred več kot 20 leti, ko sem si dolge ure v bolniški postelji krajšal z obujanjem spominov. Kakor na filmskem platnu so se mi v mislih zvrstile podobe dogodkov in ljudi, ki sem jih srečeval v usodnem, veličastnem in tragičnem obdobju druge svetovne vojne. Poleg znanih dejanj zmagovite partizanske vojne proti tujim osvajalcem so burile moje misli tudi usode mnogih neznanih ljudi, ki so podpirali ta boj in izpostavljali svoja življenja za osvoboditev domovine in svojega naroda. To so bili številni pripadniki Osvobodilne fronte, ki je predstavljala tisto nevidno zaledje slovenske partizanske vojske, brez katerega le-ta ne bi mogla vzdržati silovitega spopada z neprimerno močnejšimi silami tujih osvajalcev. V Novem mestu je pri tem izstopala skupina železničarjev, povezanih v osvobodilnem gibanju, ki so v njem iznajdljivo in požrtvovalno opravljali pomembne naloge. Z vlakom so skrivaj prepeljali iz Ljubljane ali nazaj marsikaterega ilegalca, sicer pa prenašali sporočila, kurirsko pošto in velike količine pošilk iz strogo zastraženih, z žico obdanih središč, kakršno je bilo tudi Novo mesto.

V spomin se mi je vtisnila pretresljiva zgodba enega od članov te organizacije, ki je bil kot strojevodja in sodelavec OF izpostavljen smrtni nevarnosti tako s strani okupatorjev kakor tudi partizanov, ki so napadali vlake in rušili železniške proge. V njegovem doživetju, ki ga je usodno zaznamovalo za vse življenje, se mi je razkrila vsa globina človeških stisk, ki so jih požrtvovalni železničarji in drugi Slovenci preživljali v uporih proti okupatorjem. Prav to je navdihnilo pripoved v tem zapisu. Z njim sem se bežno dotaknil tudi osebnih razočaranj, ki so jih nekateri udeleženci osvobodilnega boja doživljali po koncu druge svetovne vojne, bodisi zaradi nezaceljenih ran iz vojne, bodisi zaradi brezdušnega odnosa oblasti.

Zgodbe, ki je dozorevala v nočnih razmišljanjih, ob svitu dneva nisem uspel sproti prenašati na papir. Iz lističev, ki sem jih popisal v bolniški postelji, sem šele kasneje, v letih po odhodu v pokoj, našel čas, da sem sestavil besedilo v celovito zgodbo. Obliko osnutka scenarija za morebitni film sem izbral pod vtisom pogovorov s partizanskima prijateljskima, uglednima ustvarjalcema umetniških in dokumentarnih filmov, Francetom Štiglicem – Tugom in Dušanom Povhom, ki sta mi večkrat omenjala pomanjkanje besedil o medvojnem dogajanju s poglobljeno človeško vsebino. Vendar niti njima nisem pokazal tega osnutka. Ostal je med mojimi papirji le kot osebni spomin.

Ko sem besedilo nedavno ponovno imel v rokah, me je spreletel občutek, da bi ga vendarle kazalo objaviti, že zaradi tega, ker v osebi strojevodje Likarja posredno obujam spomin na požrtvovalno in tvegano delo železničarjev – tako kot mnogih drugih Slovencev – v osvobodilni vojni. Številni med njimi so bili moji sodelavci, pa tudi dobri in zvesti prijatelji. Zato prosim bralce teh vrstic, naj jih ne moti oblika in knjižna zvrst tega zapisa, temveč naj sprejmejo njegovo vse-

bino kot pripoved o nekem resničnem dogajanju, ki je bilo podlaga za nastanek te zgodbe.

Osebe v pripovedi:

Peter Likar, nekdanji železničar – strojevodja, vojaški invalid, ki v bolnišnici pričakuje operacijo na srcu;

Marta, njegova žena;

Irena, njuna hči;

Jernej Hrastar, železničar – kurjač;

Fani, njegova žena;

Emica, njuna hčerka;

Andrej Skalar, zdravnik, kirurg na kardiološki kliniki;

Ana, medicinska sestra;

Železničarji, zdravniki in medicinske sestre na kardiološki kliniki

Kraj dogajanja: bolniška soba in operacijska dvorana

Čas: pomlad leta 1965

1. prizor

Soba št. 31 na kardiološkem oddelku bolnišnice. V postelji leži bolnik, priključen na aparat, ki zapisuje utripe njegovega srca. Na posteljni ograji temperaturni list z osnovnimi podatki o bolniku: Peter Likar, rojen 13. maja 1913, sprejet 7. aprila 1965. Podoba izmučenega, utrujenega človeka, brez volje do življenja. To se odraža tudi v pogovoru ob jutranji zdravniški viziti.

Zdravnik dr. Andrej Skalar s sestro Ano.

Zdravnik: Kako se počutite, Likar? Ste dobro spali?

Likar (precej odsotno): Še kar.

Zdravnik ogleduje sliko na monitorju in podatke na tabli: Delovanje vašega srca se izboljšuje. Temperatura je v redu, pulz še vedno nekoliko slab. Kmalu boste godni za operacijo.

Likar: Dobro. (brezizrazno prikima)

Zdravnik ga poskuša zaplesti v pogovor: Gotovo ste se že naveličali teh aparatov, na katere ste priključeni. Vendar moramo spremljati vaš kardiogram. Ste imeli kaj obiskov?

Likar odkima, kot da se mu ne da pojasnjevati. Le za trenutek mu pogled obstane na sestri Ani, ki stoji ob zdravniku z bolniškim kartonom v roki.

Zdravnik: Še kak dan vas bomo pripravljali, potem pa se bova morala odločiti ...

Likar: Dobro. (enako ravnodušno kakor prej)

Zdravnik: No, pa nasvidenje!

Na hodniku, ko zapuščata bolnika, se zdravnik obrne k Ani: Hudirjevo zaprt človek! Kakor da mu ni mar zdravljenja. Medicina ne more pomagati, če bolnik sam ne sodeluje.

Ana: Se vam zdi, da bo operacija huda?

Zdravnik: Operacija sama ni problem. Takšnih smo uspešno opravili že precej. Bolj me skrbi njegovo psihično stanje. Manjka mu življenjske volje. Ne vem, zakaj je tako čuden in nezaupljiv. Je vam povedal kaj več o sebi?

Ana: Ne, ni. Vedno je tako molčeč. Najbrž je preživel dosti hudega. Menda nima nikogar od svojih. Nihče ga še ni obiskal, odkar leži pri nas. Stalno ima tako žalosten, ubit pogled ...

Zdravnik: Sestra, vi ste še novi v tej službi. Na marsikaj se boste morali privaditi pri nas. Zlasti na človeško trpljenje in tudi na pogos-

to nemoč medicine pri reševanju življenja. A zapomnite si: za uspešno operacijo je zelo pomembna priprava bolnika. Tudi pri Likarju bi morali odkriti, zakaj je izgubil veselje do življenja. Morda bi lahko našli vzvod, da spodbudimo njegovo sodelovanje ...

Ana: To bo težko, saj vidite, kako je nezaupljiv in nedostopen!

Zdravnik: Morda pa se bo prej zaupal vam kot komu drugemu. Ženska ste. Opazil sem, da se je njegov pogled ustavil na vašem obrazu. No, ne čudim se. Lepi ste! Še tako bolan moški ne more ostati ravnodušen pred žensko lepoto. In kaj šele mi zdravi ... (doda z nasmehom in ji prijateljsko položi roko preko ramen, ko se v pogovoru oddaljuje po hodniku).

2. prizor

Naslednje jutro. Sestra Ana ureja Likarjevo sobo. Na nočno omarico je postavila kozarec s šopkom vejic španskega bezga. Njeno gibanje nemo spremljajo bolnikovi pogledi.

Ana: Na poti v službo sem za vas utrgala te cvetoče vejice. Kar tule, v parku pred bolnišnico.

Likar: Hvala. (po kratkem molku) Lepo dišijo.

Ana: To je vonj pomladi. Zunaj že cvetijo tudi narcise. Ko boste smeli vstati, boste videli, kako vse zeleni. To bo že nekaj dni po operaciji. Pomlad bo v polnem razcvetu.

Likar (negotovo): Ne vem, če bom to doživel.

Ana: Seveda boste! Zdravniki imajo že dovolj izkušenj s takšnimi operacijami, kakršna bo vaša. Kako lepo se boste počutili, ko boste spet na nogah ...

Likar (obotavljajoče): Tudi hodim težko. Saj vidite, nogo imam pohabljeno ... Hodim s protezo.

Ana: Ste bili ranjeni v vojni?

Likar: Ne, nisem bil ranjen. Nisem bil vojak. Vendar je to spomin na leta vojne. Nogo imam krajšo, zdrobljeno stopalo in trd gleženj. Od spomladi leta 1943.

Ana: Kaj pa se vam je zgodilo?

Likar: To je dolga in žalostna zgodba. Kaj bi vas moril z njo. Veliko bolnikov imate in veliko dela.

Ana: Res imam dosti dela, a vendar me zanima, kaj vse so ljudje doživljali med vojno. Tudi moj oče mi včasih pripoveduje o tem. Samo njegove zgodbe znam že vse na pamet. Veste kaj, po večerji bom dežurna in se lahko oglasim pri vas. Rada bi slišala, kaj vse ste doživeli. Velja?

Likar (nekoliko v zadregi): V redu. Ampak, saj ni nič tako zanimivega ...

Ana: Pridem, pridem, na svidenje! (med vrati mu prijazno pomaha v pozdrav)

3. prizor

Zvečer pri Likarju. Ana prisede k njegovi postelji.

Ana: No, kako je z vami? Obljubili ste, da mi boste povedali svojo zgodbo iz vojne.

Likar (v zadregi): Res ne vem, ali vam bo to zanimivo, saj je preteklo že toliko let.

Ana: Ne, ne, ne izmikajte se! Zakaj vam je težko govoriti o tem? Ali vas muči, da ste invalid? To ne bi bilo prav, saj ljudje spoštujejo žrtve vojne.

Likar: Ne vem, če je res, kar pravite. Ni lahko biti kripelj. Marsičesa si oropan, predvsem sreče, ki si jo lahko privoščijo zdravi ljudje. Teh pa ne zanima tuja usoda. Eni te gledajo postrani, ker si zaznamovan s svojo okvaro, drugi pa z nekakšnim vsiljivim usmiljenjem, ki je tudi zoprno.

Ana: Mene zanima le človeška plat dogajanja med vojno. Ste bili tako poškodovani v boju? Ste bili v partizanih?

Likar: Ne, nisem bil. Vendar sem bil član Osvobodilne fronte na železnici. Več nas je bilo. Pripravljali smo se že, da bomo šli v hosto, potem pa je prišla direktiva, da moramo ostati na delu, ker imamo možnost opravljati zaupne naloge. Skrivaj smo prenašali pošto in material iz zastraženega mesta, pa tudi obveščali smo partizane o vojaških transportih. Kot strojevodja sem lahko marsikaj skril in prepeljal mimo italijanskega bloka na dogovorjeno mesto. Doma pa sem imel ženo, ki je pričakovala otroka. Zato mi je prišlo prav, da sem lahko ostal. Po vsakem nočnem šihu sem imel prost dan in sem ji kaj pomagal. Pa kaj vam vse to pripovedujem ...

Ana: Kako pa se vam je pripetila poškodba?

Likar: Spomladi, v tretjem letu vojne je bilo. Partizani so minirali železniško progo in napadli vlak. Lokomotiva se je ob eksploziji mine iztirila in prevrnila. Moj kurjač Hrastar je izgubil življenje pod njo, mene pa je – potem ko sem skočil s stroja – zasul plaz premoga in železnih razbitin. Zelo sem bil potolčen; drugo se več ne pozna, le to nogo imam pohabljeno ...

Ana: Še dobro, da ste sploh ostali živi!

Likar: Raje bi videl, da bi ostal živ Hrastar. Zapustil je ženo in hčerko. Emica je imela komaj sedem let. Vsakokrat, ko sva bila z Jernejcem skupaj v službi, je prinesla očetu malico; lonček kuhanega fižola ali kaj podobnega. Vedno je bila zraven tudi žlica zame ...

Ana: Razumem, da vam je hudo za prijatelja. Pa vendar, zakaj bi si očitali njegovo smrt, saj niste vi odločali o tem, kdo bo ostal živ.

Likar: To je res, a vseeno se ne morem znebiti občutka krivde. Veste, prav jaz sem poslal partizanom obvestilo, da bo naslednjega dne pred rednim nočnim vlakom vozila proti Ljubljani posebna vojaška kompozicija. To mi je zaupal prometnik, ki je vedel, da imam zveze s partizani. Posebni vojaški vlak – to je pomenilo, da bodo na njem visoki fašistični častniki ali kakšen dragocen tovor. Zaupno obvestilo sem takoj oddal na dogovorjeno mesto zunaj bloka, kjer se je ob premikanju ustavljala lokomotiva. Potem pa se je zgodilo, da je italijanski postajni načelnik naslednjega dne zvečer prav mene in Hrastarja zadržal po šihu in naju obvestil, da bo najina lokomotiva priključena tej kompoziciji za dodatno vleko.

Ana: Kakšno naključje! Pa se niste mogli izogniti tej tvegani nalogi?

Likar: Ne, vsak izgovor bi lahko bil sumljiv. Moral sem se prepustiti usodi. Posebni vlak je pripeljal iz Karlovca in med kratkim postankom smo pod nadzorom italijanskih železničarjev in karabinjerjev najin stroj priklopili na čelo kompozicije, nato pa odpeljali proti Ljubljani.

Ana: Kako vam je moralo biti pri srcu, ko ste se odpeljali v negotovost!

Likar: Slutil sem, da se bo nekaj zgodilo na poti, zlasti ko smo se približevali globeli sredi gozda, kjer so partizani že večkrat napadli vlak. Vendar nisem smel misliti na nevarnosti in te odkriti Hrastarju. Morda bi iz strahu za svoje življenje ustavil stroj in me izdal Italijanom.

Ana: Predstavljam si vaše občutke, ko ste drveli z vlakom v noč, ki bi vas lahko stala življenje. Lahko bi se zgodilo, da vas ob napadu zadene krogla partizanov ... Ste se srečali z njimi?

Likar: Sem, sem! Ko je zagrmelo pod lokomotivo in jo vrglo iz tira, sem nagonsko skočil z nje, ob udarcu na zemljo padel in obležal brez zavesti. Stroj se je prevrnil in pokopal Hrastarja, mene pa je zasul plaz premoga. K sebi sem prišel, ko je streljanje že utihnilo. Napadalci so očitno že obvladali posadko, ki je spremljala kompozicijo. Hiteli so prazniti vagone. Čutil sem hude bolečine, a se nisem mogel osvoboditi strahovitega oklepa, ki me je pritiskal. Bil sem tako slaboten, da nisem mogel niti zaklicati na pomoč. Noč je bila dokaj svetla, tako da sem opazil dva borca, ki sta prihitela mimo, težko otovorjena s plenom. Zagledala sta me in eden se mi je približal. "Glej ga, železničarja, hudo ga je pritislilo, ga bova poskušala izvleči?" se je oglasil. Drugi pa se je uprl: "Saj mu sama ne moreva pomagati. Pohiti, vsak trenutek nas lahko napadejo z okrepitevami! Zakaj pa vozi za okupatorje ..." Hotel sem zaklicati: "Tovariša!", a nisem mogel izdaviti besede. Od razočaranja in fizične bolečine sem izgubil zavest.

Ana: Kdo pa vas je rešil? Kdaj so vas našli?

Likar: Italijani so prišli, ko se je že zdanilo. Pobrali so svoje mrtve in ranjene. Tudi mene so izvlekli izpod tistega kupa in pripeljali v bolnišnico. Najprej so mi hoteli odrezati nogo pod kolonom, pa sem se uprl. Rešil me je laški zdravnik, predvojni civilni kirurg. Skoraj mesec dni sem ostal v bolnišnici, pa še potem je dolgo trajalo, da sem shodil, oprt na zasilno protezo. Ko je tisto jutro moja žena izvedela za nočni napad in se ustrašila, da sem tudi jaz mrtev, je dobila popadke. Prišlo je do predčasnega poroda. Rodila je deklico, a kmalu bi umrla. Pomagala ji je Hrastarjeva vdova. Tudi njena Emica je prihajala negovat najino punčko ... Ireno ... (govori vedno počasneje in vse težje)

Ana: Čutim, da vas je pripoved izmučila. Pomirite se. Ne bi vas smela pustiti, da tako dolgo govorite. Pa še, da se dotikate starih ran. Dovolj bo za danes, sicer ne boste mogli zaspati. Joj, saj ste se kar spotili od hudega ... (se skloni nadenj in mu pazljivo obriše čelo ter zrahlja blazino) Zdaj pa mi obljubite, da boste lepo zadremali in pozabili vse, kar je bilo hudega.

Likar: Bilo je še dosti drugega, morda še težjega.

Ana: Pustiva to zdaj, Likar. Zdaj se morate umiriti. Pomislite na kaj lepega, spomnite se koga, ki ste ga imeli radi. Želim vam miren spanec in lepe sanje. Lahko noč!

4. prizor

Naslednje jutro. Ana na jutranjem obisku pri bolniku, s toplomerom v roki.

Ana: Dobro jutro, Likar, kako ste spali?

Likar: Kar dobro.

Ana: Zelo me je pretreslo, kar ste mi sinoči pripovedovali. Da ste obvestili partizane, pri tem pa sami tvegali življenje, je bilo res pravo junaštvo. Ali ste po vojni dobili za to kakšno priznanje?

Likar: Ne, saj nihče ne ve za to.

Ana: Kako je to mogoče?

Likar: Tisti prometnik je moral oditi v partizane, ker bi ga sicer zaprli. Kmalu je padel. Sam pa tega nisem doslej še nikomur povedal. Nisem smel, da ne bi izvedeli Italijani, predvsem pa, da me ne bi Hrastarjeva družina imela za povzročitelja Jernejčeve smrti. Ne morete

si predstavljati, kako mi je bilo hudo, kadar sem bil na obisku pri njegovi ženi in hčerki! Vedno sem se počutil krivega.

Ana: Zakaj le, saj je bila vojna in nesrečno naključje!

Likar: To je res, a morda bi le moral na nek način opozoriti Jernejca, da bi bil pripravljen na napad.

Ana: Preveč razmišljate o tem, kaj bi bilo, če bi bilo ... Kako pa drugi pojasnjujejo ta dogodek?

Likar: Seveda hvalijo uspešen napad na vlak. Partizani so namreč takrat zaplenili kar precej orožja, veliko hrane in tobaka, cel tovor dobrot, namenjen nemškim vojakom za velikonočne praznike. Pred nekaj leti so na železnici priredili celo posebno proslavo ob obletnici tega dogodka.

Ana: Ali vam to ni bilo v zadoščenje?

Likar: Niso me povabili na prireditev. Saj nihče ne ve za mojo skrivnost ... Pa tudi vseeno mi je. Kar sem storil, nisem delal zaradi priznanja.

Ana: Kako pa ste dočakali konec vojne?

Likar: Kot invalid nisem bil več sposoben za vojsko. Tako ob koncu vojne nisem bil med tistimi, ki so se lahko sklicevali na svoje zasluge za osvoboditev.

Ana: Kako pa ste živeli po osvoboditvi?

Likar (obotavljajoče): Sreča mi ni bila naklonjena. Saj tega tak kruljav človek tudi ne more pričakovati!

Ana: Spet pretiravate! To ste si vtepli v glavo in vas muči vse življenje. Na tisoče je invalidnih oseb, ki se veselijo življenja in ga uživajo.

Likar: Meni to ne uspeva. Podrl se mi je vsak poskus.

Ana: Gotovo ste doživeli tudi kaj lepega!

Likar: Vselej, kadar sem mislil, da sem že na poti do sreče, se mi je izmaknila. Toda vse to je preveč zapleteno, da bi me lahko razumeli... Težko mi je govoriti o tem.

Ana: Nič človeškega ni tako nenavadno, da ne bi bilo mogoče razumeti! Vendar ne želim siliti v vas. Vem, da življenje včasih zareže rane, za katerimi ostanejo trajne brazgotine.

Likar: Res je. So občutja, ki jih človek zlahka ne odkriva drugim, saj jih celo sam dostikrat ne more razumeti.

Ana (nekoliko koketno): Tudi meni ne morete zaupati? Vas morda moti, da sem ženska? Ste imeli slabe izkušnje z ženskami? Morda mi boste pa drugič o tem še kaj povedali?

Likar: Mogoče, sestra ...

Ana: No, za sedaj – na svidenje!

5. prizor

Zvečer. Likar s sestro Ano spet v pogovoru.

Ana (med drugim): Rekli ste, da ste bili poročeni in da se vam je še med vojno rodila hčerkica. Nimate zdaj nikogar?

Likar: To je dolga zgodba ... Imel sem dobro ženo: pridno, skrbno. Po tisti moji nesreči, ko sem bil v bolnišnici, je ona – Marta ji je bilo ime – živela sama s punčko ... Ko sem se takšen, kruljav, vrnil domov, na železnici ni bilo več dela zame. Potem je vrag vzel Italijane, partizani pa so ustavili železniški promet, porušili mostove in uničili železniško progo. Kmalu so mesto zasedli Nemci in domobranci. Mesto je bilo ograjeno z bodečo žico in težko je bilo priti ven, med kmete po živež. Životaril sem doma in skrbel za punčko, žena pa je dobila zaposlitev; prvo, ki se ji je ponudila: hodila je pospravljat pisarne na

žandarmerijo. Tam jo je eden tistih domačih policajev ... No, saj veste, kaj mislim povedati ... si jo je s silo vzel. Ni se več vrnila v tisto službo. Veliko sva prestradala in skrbela, da je bilo hrane vsaj za ot-roka. Toda med nama ni bilo več tako, kakor prej ...

Ana: Kaj pa po koncu vojne, po osvoboditvi?

Likar: No, bilo je že boljše, saj se je odprla možnost, da obiščeva znance in sorodnike na vasi. Prišli so tudi paketi UNRE. Hrastarjeva vdova Fani je bila s precej premožne kmetije in je vedno nabrala kaj hrane tudi za nas. Tudi meni je bilo lažje, ko sem dobil podkolensko protezo ... Toda z Marto je bilo nekaj narobe, vse bolj je hujšala in bolehalo. Jaz sem dobival nekakšno podporo, da sva se za silo prebi-jala. Potem sem se obrnil na znanca pri železnici, ki se je vrnil iz vojske in je dobil visoko funkcijo pri železniški direkciji v Ljubljani. Zavzel se je zame, da so me spet vzeli v službo na železnici. Kot invalid sem bil postavljen v pisarno za sprejem in oddajo tovara. Do-bival sem kar primerno plačo, od katere bi se dalo živeti. A ko sem prihajal domov, me je doma čakala sama žalost. Marta je vse bolj hiral, Irena, ki se je lepo razvijala, pa se je najraje zadrževala pri Hrastarjevih, čeprav je bila Emica precej starejša od nje. Leta 1950 je Marta umrla. Kar ugasnila je nekega dne, ko ni bilo nikogar ob njej. Pa še dobro, da je umrla, da ni doživela moje sramote, ko so me vrgli iz službe in poslali v zapor ...

Ana: Kaj pravite, je to mogoče?

Likar: Seveda je. (nato s težavo) Oprostite, ne morem več. Preveč živo je še vse to ...

Ana: Seveda, pustiva to. Pomislite na kaj lepšega, preden zaspite! Prijazno se skloni k njemu, mu poravna blazino in se poslovijo z glas-om, ki izdaja naklonjenost in človeško toplino) Zdaj pa: lahko noč in dobro spanje!

6. prizor

Naslednjega dne. Zdravniška vizita. Rutinski pogovor s pacientom. Ob zdravniku sestra Ana z zdravstvenim kartonom v roki. Zdravnik kirurg pojasnjuje svojemu spremstvu, kakšna operacija bo potrebna. Razširitev aorte in dve premostitvi. Likar ne kaže nobenega posebnega interesa, da bi prisluhnil razlagi. Njegov pogled se le od časa do časa ustavi na sestri Ani. Tudi ona mu za trenutek vrne zaupljiv pogled. Ob odhodu zdravniške skupine zadnja zapušča sobo in mu pri-jateljsko pomaha. Popoldan nadaljujeta pogovor.

Ana: Samo na hitro sem vas prišla pogledat. Sestra Metka mi je pove-dala, da ste vprašali zame. Je kaj novega, kar bi me radi vprašali ali pa mi povedali?

Likar: Veste, včeraj zvečer me je premagalo. Nisem mogel spregovo-riti o tem, kaj se mi je zgodilo v tisti službi.

Ana: Saj tudi zdaj ni treba, zakaj bi se mučili.

Likar: Ne, ne, moram vam to povedati, da ne boste mislili kaj slabega o meni ... Veste, ko sem bil v službi na železnici kot skladiščnik, sem bil vesel, da imam spet zaposlitev. Cele dneve sem prebil v baraki ob železniški postaji. Stranke so bile zadovoljne, ker so me našle tam, kadar je bilo nujno, tudi izven delovnega časa. Ko sem jim obračuna-val stroške prevoza ali ležarino, so mi večkrat stisnili v roke ostanek drobiža ali kakšno nagrado. Zelo sem pazil, da se to ni mešalo z državnim denarjem, ki sem ga redno odvajal. Morda pa se je včasih zgodilo, da je v blagajni ostal tudi kakšen dinar, namenjen meni, ki

sem ga pozabil izdvojiti. Na postaji so bili zadovoljni z menoj in mi zaupali. Potem pa je nekega dne prišel iz Ljubljane finančni inšpektor. Bil je ravno mesec kampanje proti utajam in kraji državnega premoženja. Nekaj dni je premetaval in preučeval vse mogoče dokumente in knjige o denarnem poslovanju. Nič takega, kar je iskal, ni našel. Potem je prišel še v mojo pisarno. Zahteval je pregled blagajne, da ugotovi, ali se stanje v njej sklada z obračunom prejemkov v knjigi. Bil sem popolnoma miren, ker sem vedel, da nič ne manjka. Naenkrat je inšpektor začel tuliti: "Ne ujema se, ne ujema!" Vprašal sem ga: "Kaj se ne ujema, ali kaj manjka?" "Ne", je rekel, "nič ne manjka, ampak je preveč – in to je znak neurejenega poslovanja. 1.275 dinarjev je preveč. To je knjigovodski kriminal!" "Pa menda ne mislite, da jaz kradem državni denar?" sem mu rekel. On pa je kar naprej tulil: "Pri tako neurejenem poslovanju se nič ne ve. Gotovo si jemal podkupnino. Lahko, da si tudi kradel!" Takrat se mi je zameglilo pred očmi. S palico, ki mi je sicer služila za oporo, sem zamahnil po njem. Zakričal je: "Prekleti lopov!" in odhitel k načelniku postaje. Vrnil se je v spremstvu miličnika. Odpeljali so me na postajo milice. Naj skrajšam: zaradi njegovega poročila o neurejenem finančnem poslovanju so me vrgli iz službe, zaradi fizičnega napada na uradno osebo pa sem bil na sodišču obsojen na osem mesecev zapor. Popolnoma nedolžen sem se znašel v kaznilnici med barabami in prevaranti. Na meni je za vselej obvisel madež poneverbe ...

Ana: Kaj pa je bilo z vašo hčerko ta čas, ko ste bili v zaporu?

Likar: K sebi jo je vzela Hrastarjeva vdova. Začela je hoditi v šolo. Večkrat je prijokala domov zaradi pripomb, da ima očeta v zaporu. Saj veste, kako je to med ljudmi v majhnem mestu. Ko sem se vrnil, sem ji poskušal pojasniti, kaj se je zgodilo, in dopovedati, da sem pošten, vendar sem čutil, da sva se v času moje odsotnosti odtujila. Tudi živela sva težko. Dolgo je trajalo, preden sem dobil novo službo v prometnem odseku avtobusnega podjetja. Spet sem dosti časa preživel v pisarni, veliko pa tudi na službeni poti.

Ana: Resnično žalostna zgodba.

Likar: Rad bi, da mi verjamete, da sem bil po krivici obsojen in zaprt. Bil sem žrtev brezsrčnega birokrata, ki se je na takšen način hotel izkazati pred nadrejenimi ...

Ana: Seveda vam verjamem, tudi takšni ljudje se najdejo.

Likar: Potem je preteklo nekaj let, še kar mirnih. Skoraj bi lahko rekel, da sem pri Hrastarjevih našel svoj drugi dom. Kolikor sem mogel, sem pomagal pri hiši z delom in z denarjem. Emica je večkrat rekla, da sem ji drugi oče. Večkrat se je stisnila k meni, kakor da je moj otrok. Videl sem, da njeni materi to ni bilo prav, meni pa je bilo vedno toplo pri srcu, kadar sem začutil ob sebi mlado žensko bitje.

Ana: Torej ste doživljali tudi kaj lepega!

Likar: Seveda sem! Na Emico sem se zelo navezal. Vendar – da me boste prav razumeli – le kot njen drugi oče. Resnično sem jo imel zelo rad. Zelo sem jo pogrešal, ko je odšla.

Ana: Kaj pa se je zgodilo z njo?

Likar: Na plesu je spoznala mladega, postavnega oficirja iz Črne gore in se zaljubila vanj. Vnela se je velika ljubezen in čez nekaj mesecev sta se poročila. Mož pa je bil kmalu premeščen v svoje kraje in Emica je odšla za njim.

Ana: Kako pa ste živeli potem?

Likar: Ko je Hrastarjeva Fani ostala sama, se je zgodilo nekaj, na kar

prej nisem nikoli pomislil. Nekega večera, ko sva se lepo skupaj najedla in tudi malo napila, mi je kar naravnost rekla: "Zdaj pa ne boš kar tako odšel. Ali ne vidiš, da sem tudi jaz ženska, ki si želi moškega objema ... Pripravila sem posteljo za oba!" Kaj bi razlagal. Ostal sem pri njej in razkrilo se mi je marsikaj neverjetnega o tej ženski, ki je vedno izgledala tako stroga in pobožna. Tudi z načinom oblačenja je vedno skrivala svojo ženskost. Pa je bila strastna in lačna ljubezni, da ne najdem besed ... V tisti najini prvi noči sem si to razlagal z dejstvom, da je že tako dolgo brez moža. Moram priznati, da sem ob njej tudi jaz doživel marsikateri doslej neznani užitek. Vendar ne bi mogel reči, da je bila to res tista prava ljubezen. Celó v najbolj viharinih trenutkih najinih odnosov sem občutil predvsem zadovoljstvo, da ji na ta način odplačujem dolg, ki sem si ga nakopal, ko sem nehoté postal sokriv smrti njenega moža.

Ana: Zakaj vas tako po nepotrebnem preganja občutek krivde, da ste celo ljubezen podredili temu bremenu?

Likar: Veste, dostikrat sem pomislil, kako težko je morala ta strastna ženska preživljati leta svojega vdovstva. In to sem ji zdaj poskušal kolikor toliko nadomestiti. Vendar me je njena strast že kar prehudo utrujala. Dokončno pa se je začela rušiti ta navidezna idila, ko je Fani vse pogostejše in vse bolj nepopustljivo zahtevala, da se morava poročiti. Po njenem naj bi samo poroka bila dokaz moje ljubezni. Bolj ko je s to zahtevo tečnarila in postajala vse bolj gospodovalna, bolj me je odbijala. Nisem si želel takšne zavezanosti. In to sem ji tudi povedal, morda ne ravno na najbolj primeren način.

Ana: To so resnično težke človeške odločitve. Kako se je je končalo?

Likar: Ko sva se nekoč pogovarjala o strahotah vojnega časa, mi je pravzaprav ušlo priznanje, kako zelo me muči občutek, da sem nehoté sodeloval pri dogodku, ki je povzročil smrt njenega moža. Kar vrglo jo je pokonci. "Torej ti si kriv za njegovo smrt! Preklet bodi za vedno! In s takšnim človekom sem se hotela poročiti!" S pestmi se je vrgla name in ponavljala: "Izgini, izgini, in ne prestopi več praga te hiše! Nočem te več videti!" Potrt in osramočen sem odšel domov. Naslednjega dne je Fani pobrala najnujnejše stvari in se odpeljala k svojim sorodnikom na Notranjsko.

Ana: Morda pa le niste našli pravega načina, da bi se z njo pogovorili o dogodku, ki vas navdaja z občutkom krivde. Ne bi smeli tega mešati z vprašanjem ljubezni in pripravljenosti na poroko.

Likar: Tudi sam sem še dostikrat kasneje razmišljal, ali je bilo prav, da sem zavrnil njeno ponudbo. Uničil sem si možnost mirnega, udobnega zakonskega življenja. Vendar mi to ne bi prineslo sreče. Njena gospodovalnost bi me ubijala. Vedno bolj sem prepričan, da sem ravnal prav, tudi zaradi tega, ker sem ob Faniki preveč zanemaril svojo hčerko Ireno in skoraj izgubil vsak vpliv na njen razvoj.

Ana: Pa res, kaj pa je bilo z njo?

Likar: Irena je bila pri 17 letih že kar lepo razvito in zelo samostojno dekle. Zaključevala je srednjo trgovsko šolo, pa tudi doma je bila pridna, kot prava gospodinja. Ko sem se bil zapletel s Hrastarjevo, sem bil pravzaprav le malo z njo. A morda je prav takrat najbolj rabil moja pomoč. Ko je bilo te zgodbe s Fani konec, sem trdno sklenil, da bom to poskušal popraviti in da bom hčerki posvetil vse svoje proste trenutke.

Ana: Kako je včasih življenje zapleteno! Pa tudi sami si ga zapleta-mo! Vendar, zakaj vas hčerka nič ne obišče? Ali ve, da ste v bolnišni-

ci? Sicer pa morda že kar preveč sprašujem. Tudi predolgo sem se že zadržala. Hitim! Nasvidenje!

7. prizor

Spet jutranja vizita. Likarju napovejo, da bo čez dva dni operiran. Vprašajo ga za naslov katerega od domačih. Nima nikogar tukaj, hčerka pa je trenutno nekje v Nemčiji. Pove naslov najbližjih sosedov v bloku, kjer stanuje.

Doktor Skalar: Pred operacijo se mora vsak pacient pisno izreči, da želi biti operiran. Saj veste, vsaka operacija je tveganje, čeprav medicina naredi vse, kar je le mogoče. Če se tudi vi prostovoljno odločate za kirurški poseg, podpišite tale formular.

Likar: Podpisal bom, saj mi je res vseeno.

Doktor: To pa ni prav! Za vašo ozdravitev se bomo zdravniki zelo potrudili, pa tudi vi nam morate pomagati, predvsem z voljo do življenja!

Likar (se dvigne na postelji in prvič odgovori prizadeto): Zaupam vam, res hvala!

Po kosilu spet pogovor s sestro Ano.

Ana: Doktorju ste zjutraj rekli, da je vaša hčerka nekje v Nemčiji. Ne veste, kje je in kaj dela?

Likar: Res ne vem in hudo mi je zaradi tega. To, kar se je zgodilo z njo, je žalostna zgodba. Tako rad sem jo imel. Morda še toliko bolj, ker jo že od rojstva tepe moja zla usoda. Nisem bil dovolj z njo, da bi jo lahko ubranil pred nevarnostmi, ki jih prinaša življenje. Potem pa se je zgodilo, da je zašla v čudno družbo. Zaljubila se je v enega od tistih dolgolasih brezdelnežev, ki mislijo, da so revolucionarji, če hodi-jo okrog razcapani in zanikajo vsa pravila obnašanja.

Ana: Kaj pa se je zgodilo z njo?

Likar: Ne vem, kako se je spoznala z Borisom in njegovo družbo. Že ko ga je prvič pripeljala domov, mi je bil odvraten. Hvalil se je, da je z avtoštopom prepotoval skoraj vso Evropo. Več tednov je preživel v nekakšni komuni v Nemčiji blizu Hamburga in ni mogel prehaliti svobode življenja v tistem okolju. Norčeval se je iz naše meščanske delavnosti in skrbnosti. Imel je silen vpliv na Ireno. Začela je popuščati v šoli. Vse bolj pogosto je prihajala domov šele ponoči. Na moje pripombe je odgovarjala z njegovimi besedami: "Pomembno je biti svoboden in uživati življenje, dokler si mlad!" Ko se je nekoč vrnila sredi noči, mi je prekipelo. Zagrožil sem ji, da ji ne bom več odprl vrat, če se bo to ponovilo. Ko mi je kljubovalno odgovorila, da se nimam pravice vtikati v njeno življenje, sem jo klofutnil.

Ana: Kako ste mogli! To res ni bilo vzgojno!

Likar: Morda sem bil zares prestrog, krivičen. A šlo mi je le za njeno dobro. Skozi solze mi je rekla: "Boš že videl, še žal ti bo za to!" Zaprla se je v svojo sobo, čez nekaj dni pa je izginila. Ko sem prišel domov, sem našel na mizi kratko sporočilo: Odhajam z Borisom v Nemčijo. Preteklo je že več kot leto dni, a še vedno ni nobenega glasu od nje. Zavedam se, da nisem ravnal prav. Srce me boli, če pomislim, da sem jo izgubil. To me muči bolj od vsega drugega.

Ana: Verjamem, da vam je hudo, ker ste tudi sami krivi, da ste izgubili hčer. Vendar ne bodite tako črnogledi! Zakaj se tako obremenjujete? Saj še ni vsega konec.

Likar (si podloži roko pod srce in zasope): Z menoj najbrž je.

Ana: Boste videli, po operaciji boste kot prerojeni. Začeli boste novo življenje. Jutri zjutraj bodo okrog osmih prišli po vas in vas kar s posteljo vred odpeljali v operacijsko sobo. Potem boste dobili injekcijo in lepo zaspali. In ko se boste prebudili, bo že vse za vami ... Torej srečno! (ponudi mu roko)

Likar: Hvala, sestra, da ste našli zame toliko časa in da ste me poslušali. Dobro stori človeku, če se lahko izpove nekomu, ki ga razume. (Stisne ji roko in jo nenadoma ponese k svojim ustnicam, da bi jo poljubil. Ana mu odtegne roko, nato pa se skloni k njemu in ga sama poljubi na lice. Nato naglo odide.)

8., 9. in 10. prizor

Operacija in bolnikove blodnje ob podzavestnem podoživljanju pretresov, ki so se mu bili zarisali v srce. Potek operacije. Prizor iz kirurške sobe. Pogled na zapise inštrumentov, ki spremljajo bolnikovo dihanje, utrip in delovanje srca. Vzporedno spremljamo na filmu kirurški poseg in dogajanje v podzavesti pacienta, ki pod narkozo doživlja vse tisto, kar je boleče zaznamovalo njegovo življenje.

Pripoved se ponovno vrača k dogodkom, o katerih je Likar pripovedoval sestri Ani, vendar s poglobljenim psihološkim pristopom in s pozornostjo na podrobnostih. Najprej vidimo Likarja, kako iz manevrirne lokomotive, ko se le-ta ustavi zunaj bloka, spusti na dogovorjeno mesto v cigaretni zavojček skrito obvestilo za partizane, nato podrobneje spremljamo Likarja in Hrastarja, ko ju z lokomotivo postavijo na čelo italijanskega vlaka, in zadnje slovo Hrastarja od hčerke, ki mu je prinesla malico.

Prvo težišče pripovedi, ki prikazuje, kako se v pacientovi notranjosti vzdiguje boleč spomin, se dotika trenutkov na sopihajočem vlaku, ki ga že pričakuje skrita zaseda v gozdu. Spremljamo trenutke napetosti, s katero strojevodja lokomotive doživlja nevarnost, ki grozi njemu in Hrastarju. Vlak drvi v noč. Na progi pred njim so že minerci, ki podstavljajo mino in odvijajo železniški tir. Na pobočju nad progo se razvrščajo zasede. Strojvodja v hupajoči lokomotivi nemirno ogleduje progo in okolico, večkrat pa se mu pogled ustavi na kurjaču, ki nič hudega sluteč hiti nalagati premog v razbeljeno peč. Ali naj ga opozori na nevarnost. A kako? V tem trenutku eksplozija in iztirjenje vlaka. Končno pogled na mrtvega železničarja in Likarja pod kopico razsutih premogovih gmot in odtrganega železja.

Inštrumenti, ki spremljajo bolnikovo počutje, pokažejo nemirne impulze v delovanju srca, zdravniki se vznemirijo, dodajajo kisik. Potem se bolnikovo dihanje počasi umiri in spet spremljamo nadaljevanje operacije, hkrati pa tudi bolnikovo podzavestno doživljanje.

Pripoved se osredotoči na Likarjevo notranje doživljanje proslave po vojni, ko njegovi kolegi slavijo napad na italijanski vlak in si pripenjajo lovorike, on pa, za vselej zaznamovani invalid, ostane popolnoma prezrt. Nov višek krize nastopi ob podoživljanju spopada z birokratom, zaradi katerega je bil ob službo in dobro ime. Ponovno spremljamo bolnikov stok in odraze vznemirjenega notranjega valovanja na inštrumentih. Ko se ti ponovno umirijo, spremljamo Likarjevo izpoved o erotičnem doživljanju s Hrastarjevo vdovo. Le-to se nam v naknadnem podoživljanju razkrije v vsej silovitosti njegovega srečanja z zavrto žensko senzualnostjo in v konfliktu z občutkom krivde za smrt njenega moža. Kriza bolnika med operacijo je na vrhuncu, ko podoživlja vabljalnost vdovine ponudbe in strahovito reakcijo ob

njegovem priznanju občutka odgovornosti za smrt njenega moža ... Vendar se boj za življenje nadaljuje, tako na operacijski mizi kakor v zavesti samega bolnika. Še ena zgodba poteka v njem, zgodba nežne, neizpovedane ljubezni do Emice, ki se mu šele sedaj razkrije kot največja ljubezen njegovega življenja. Trenutki, ko jo je ljubkoval v vlogi nadomestnega očeta, se mu razodenejo kot največja sreča, ki jo človek lahko doživi ob mladem ženskem bitju. Nato se v bolnikove halucinacije vplete podoba medicinske sestre Ane. Naenkrat ni več sestra. Je ljubeča ženska, ki ga vabi v pomladni dan. "Saj ti nisi kriv za vse, kar se je zgodilo! Poglej to cvetje! Glej, kako je življenje lepo – naj bo tudi zate!" Spet začuti na svojem licu njen poljub, s katerim se je poslovila od njega pred operacijo. Nato se Ana nenadoma spremeni v njegovo hčerko Ireno. Veselo priteče k njemu in se ga oklene ...

Notranjo umiritev pacienta zaznajo tudi inštrumenti. Operater zadovoljno pokima svojim sodelavcem, ki prevzemajo zadnja rutinska opravila za dokončanje operacije.

11. prizor

Zdravnik Skalar in sestra Ana ob bolniku, neposredno po operaciji. Skalar: No, vidite, sestra, bolnik se že prebuja. Kmalu bo čisto pri sebi.

Ana: Rešili ste mu življenje! Kako mora biti lep ta občutek!

Skalar: V našem poklicu se ne smemo preveč prepuščati čustvom. Včasih se vse ne konča tako, kakor bi želeli. Kaj bi bilo, če bi vsak primer, takšen ali drugačen, doživljali preveč prizadeto. Opazil sem, da ste temu bolniku posvetili posebno pozornost ...

Ana: ... na vaše priporočilo!

Skalar: Res, res! Vam se je le nekoliko bolj odprl. Prispevali ste k njegovemu boljšemu počutju. To pa je dostikrat odločilno za potek zdravljenja. Sicer pa, ali ste kaj izvedeli o njegovih sorodnikih?

Ana: Včeraj sem se sama oglasila na naslovu, ki nam ga je dal pred operacijo, pri njegovih sosedih. (Obrne se k zdravniku in nadaljuje v zaupnem tonu, polglasno, da bolnik ne bi slišal.) Pomislite, tam ga je že nekaj dni čakalo pismo njegove hčerke iz Nemčije. Izročili so mi ga. Ker bi vsebina lahko povzročila bolniku prehudo vznemirjenje, sem si dovolila, da pismo odprem. Pomislite: hčerka se mu oglašja iz bolnišnice nekje v bližini Hamburga. Bila je tam na daljšem zdravljenju – nič ne pravi kakšnem – toda glavno je, da se je odločila vrniti domov, sama s komaj nekaj mesecev staro hčerkico. Po prijateljici ji je dala ime Emica. Očetu se opravičuje za skrb in nepremišljen pobeg od doma. Upa, da mu bo otročiček v veselje, ona pa bi rada začela novo življenje.

Skalar: Kakšno naključje! Zdaj bosta zares oba s hčerko lahko skupaj začela živeti na novo. S pismom pa le počakajte do jutri! (pogleda bolnika in ga s prsti potrepnja po licih) No, naš bolnik se je že docela prebudil. Kako je, Likar? Pa sva opravila z operacijo. Vse je šlo po sreči. Kmalu se boste lahko dvignili in se tudi malo sprehodili.

Likar (s težavo, vendar zadovoljno): Hvala, gospod doktor! Nisem mislil, da se bo tako izteklo. Res hvala!

Ana: Saj sem vam rekla, da se boste kmalu veselili pomladi.

Likar: Hvala tudi vam, sestra, za vašo prijaznost in skrb!

Skalar: Zdaj se v miru odpočijte. Že jutri boste lahko stopili k oknu in pogledali, kako lepo je zunaj! Veselite se življenja in pomladi! (Kamera se usmeri skozi okno v očarljiv pomladni dan, na bližnje

cvetoče kostonje in razkošne grme španskega bezga v vrtu ob bolnišnici, iz daljave pa približa pogled na otroke, ki se igrajo v vrtu. V tem zdravnik in sestra zapuščata bolniško sobo in nadaljujeta pogovor na hodniku.)

Skalar Ani: Sestra, jutri pa mu le oddajte pismo!

Ana: Bom! Radovedna sem, kako ga bo sprejel. To bo zanj veliko presenečenje. Še posebno zaradi punčke ...

Skalar: To ni več najina skrb! Mi smo tukaj v bolnišnici opravili svoje. Podaljšali smo človeku življenje. Od njega je odvisno, kako bo to izkoristil.

Ana: Po vsem, kar je preživel hudega, bi mu zares želela še nekaj sreče. Morda jo bo doživel ob mali Emici!

Skalar: To bi bilo zares lepo. Toda to naj vas več ne skrbi. Pozna se vam, da ste še novi na delu v bolnišnici. Navezali ste se na enega bolnika, čaka vas pa še toliko drugih. Vsi so potrebni pomoči in pozornosti. Zapomnite si: skoraj vsak človek nosi svojo rano v skritih globinah srca ...

(Nadaljujeta pot in se izgubita na koncu dolgega hodnika. Kamera se ustavi na pročelju bolnišnice in na reševalnem vozilu, s katerim so – ob zavijanju sirene – pravkar pripeljali novega bolnika ali ponesrečenca.)

Jože Sevljak

DAN KOT TOLIKO DRUGIH

- Popoldne se bomo igrali gledališče, pravim.

Z nogami bingljamo na nizki škarpi in se dregamo pod rebra.

- Saj ne znamo nobene igre, pravi Anica. Največja med nami je in med deklicami najstarejša.

- Se je bomo pa naučili, trmoglavim.

Na plošči nad svinjsko kuhinjo je na vrvi obešena bela rjuha. Za stole in mizo služijo odžagani štori.

- Jaz bi bila vila, sanja Ela.

- Ne, ne, jaz bom vila! zacepeta Hema.

- Tiho, babe! se ujezi Slavko. Saj se nismo še nič dogovorili.

Posedemo po štorih, da jim razložim svojo zamisel.

- Igrali bomo volitve, rečem po daljšem času.

- Volitve? zategne Marica. Saj volitev ni treba igrati. Volitve smo imeli prave.

- Saj je vseeno. Volitve lahko tudi igramo. Nič se ne bo treba učiti, ko že vse vemo, utemeljujem svojo odločitev.

- Potem se mora igra začeti že z večerom pred volitvami, se zavzema Tone. Takrat sta Uto in Janez prišla stražit volišče. Prave puške sta imela.

- Nista stražila volišča, veš. Na šupi sta spala, se vmeša Pavla.

- Ampak puške sta pa vseeno imela, se Tone ne da. Videl sem ju zjutraj, ko sta se skobacala pokonci. Uto je pomeril z njo proti dolini. Sem se že ustrašil, kako bo počilo, pa se je samo igral z njo.

- A, daj, daj. Najbrž nista imela pravih nabojev, ugiba Pavla.
- O, prave, prave. Sem jih videl. Cel šaržer sta imela, se vmeša Slavko. Slavko je pravi izvedenec za vojaške zadeve. On ve največ o puškah, pa o vojni nasploh. Vsako popoldne nam na glas bere iz Poročevalca o korejski vojni. Poslušamo ga kot boga. Zanalasč vleče. Že tako črkuje, potem pa se še muči s kakšno besedo nenavadno dolgo, da izgubljam potrpljenje
- Si videl, koliko jih je padlo, zatrese z glavo. Saj sem vedel. Iz hiše pride mama in nam zakliče:
- Otroci, kdo mi bo prinesel drva? Drugače ne bo kosila!
- Nesi drva mami, rečem Hemi.
- Zakaj pa zmeraj jaz? se brani. Zakaj pa jih ti ne neseš?
- Ne vidiš, da se pripravljamo za igro, da nimam časa.
- Saj nič ne delaš; pravi sestra.
- Zdaj razmišljam, veš. Ko razmišljam, me ne smeš motiti, razumeš!
- Hemi še vedno ni jasno, zakaj mora ona po drva, pa se le odpravi v drvarnico. Celo naročje si jih naloži, da ne vidi čezenj.
- Čakaj, čakaj! ji zakličem. Pomagal ti bom.
- Pred hlevom stoji široka lopata.
- Stopi nanjo! Te bom nesel.
- Boš res? se razveseli in stopi na lopato.
- Mučim se, da bi jo dvignil, pa je niti ne premaknem. Potem z vso silo potegnem k sebi. Sestra pade z naročjem drv, kot je dolga in široka. Po kolenih se potolče, da v hipu plane v obupen jok. Zija, kot bi se zaskočile klešče.
- Kaj pa imate spet? pride mama iz hiše.
- Jožlač me je vrgel, se dere sestra, da ji zmanjkuje glasu.
- Saj te ni silil, da stopi na lopato. Samo pomagati je hotel, se sosedovi vlečejo zame.
- Starejši si, bolj pameten bi moral biti! me ošteva mama. Pridi, Hemica, bova obvezali koleno. Ti pa poberi polena in jih znosi v kuhinjo!
- Iz čiste solidarnosti vsak pobere eno poleno in ga nese v kuhinjo.
- Jezi me, da se je poskus z lopato tako klavarno končal. Ko grem mimo sestrice, ki še vedno hlipa, ji pokažem jezik. To je moje malo maščevanje.
- Ela, Ela, se gremo tancat? se Hema že v naslednjem hipu obrača k prijateljici in se mi privošljivo smeji.
- Hinavka! ji še uspem zasikati in se s fanti umaknem na drugo stran dvorišča. S špekahlami se ne družim!
- Zdaj mi ona pokaže jezik. Tako sva si bot.
- Hema in Ela se tancata. Rišeta kvadrate in mečeta kamenčke. Tone, Slavko in jaz se pomaknemo za vogal.
- Gremo loviti vrane, predlagam.
- Kako pa jih bomo lovili? me začudeno pogledata.
- Čisto preprosto. Na konce drogov bomo pribili žeblje in jih spili-li v konice. Postavili se bomo pod drevesa. Ko bodo vrane sedle na veje, jih bomo nabodli!
- Ja, ravno čakale nas bodo! me zavrne Slavko.
- Saj nas ne bodo videle! se branim.
- Od nekod se zasliši Hemin jok. Spet se dere, kot da jo devajo iz kože. Iz hiše priteče mama.
- Ja kaj pa je spet? Ali ne bo nobenega miru? Hemi teče kri z obra-za.

- Ela me je porinila na štor! komaj uspe zjecljati.
- Kam te je porinila?
- Na štor! zatuli kot sirena.
- O, ubožica, pridi. Se bova obvezali. Saj te bodo še ubili!
Ela stoji v ozadju kot obtoženec pred sodniki, z nogo drsa po tleh in se ne upa nikogar pogledati.
Mama odpelje Hemo v kuhinjo, mi se razkropimo po dvorišču.
Slavko in Tone si razkazujeta mišice.
- Vidiš, kako trde imam! pravi Slavko. Vsak dan treniram, veš.
- Kako treniraš?
- Dvigujem uteži.
- Saj jih nimaš! ugovarja Tone.
- Pravih res ne, zato pa dvigam šture.
- Šture, ja! se smeje Tone. To zna vsak.
- Kaj pa ti veš! se Slavko jezno namrdne. Iz kolarnice privlečem kolca.
Hudobna misel me obide.
- Ela, se greš vozit? jo priliznjeno vabim.
- Gremo se vozit, gremo se vozit, čebljajo Anica, Pavla in Mari.
- Eli sem rekel, jih grobo zavrnem.
Ela se plaho približuje. Malo je še nezaupljiva. Ne ve čisto natančno, ji je že vse odpuščeno ali se samo poigravam z njo.
- No, sedi gor! jo vabim in ji pridržujem oje.
- Me boš res peljal? sprašuje.
- Seveda! Usedi se.
Stečem navzdol po hribu. Z Elo na kolcah. Čudovito nama gre. Pri križu se ustaviva. Od veselja kar vriska, tako ji je všeč. Navzgor vlečeva kolca obadva. Pri drugi vožnji, ko je hitrost največja, nenadoma dvignem oje visoko v zrak, da v loku odleti po strmini. Kolca se zarinejo v travnato rušo, da se zapraši.
Ona pa kakor ranjena kokoš poskakuje po eni nogi proti domu.
- Au, au, boli! joka in se drži za koleno.
Mojega sladkega maščevanja je v hipu konec. Saj nisem hotel, da se ji kaj zgodi. Skušal sem jo samo malo prestrašiti, ji vrniti za Heminne bolečine. Zdaj mi je iskreno žal.
- Ela, Ela, saj ni nič hudega, kajne? kličem za njo. Pridi, še te bom peljal. Obljubim, da te ne bom več zvrnil. Samo pridi se igrat!
V veži neha jokati in si obriše solze. - Saj me ne boli več!
Vsi se zasmejemo. Sonce pa kakor puran vozi zlato kočijo ves lju-bi dan.

Mirko Kambič

BOŽIDAR JAKAC SLIKA

Novo mesto, 1957

MLADI OBČUDOVALCI BOŽIDARJA JAKCA

Novo mesto, 1957

Janez Kramarič

VZPON IN PADEC GOSPODOV ČRNOMALJSKIH

Črnomelj

Dokler niso med letoma 1135 in 1172 Višnjegorski, ki so imeli posestva na Dolenjskem, udarili z vojsko v Belo krajino in jo zasedli, je Bela krajina politično spadala pod hrvaško državo. Poskušali so zasesti tudi pokrajino onstran Kolpe, pa so jih odbili in tako je okoli leta 1200 postala Kolpa mejna reka med Kranjsko in Hrvaško.

V času višnjegorske okupacije Bele krajine so prišli na območje današnjega Črnomlja gospodje, pozneje imenovani Črnomaljski.

V XI. knjigi Slava vojvodine Kranjske je Valvasor, povzemajoč iz rodovnika baronov Neuhaus, napisal, da je pred 500 leti (Slavo je napisal 1689) neki gospod Oton Karstberški (Kraški, op. avtorja) prvi sezidal grad, ga po naselju imenoval Črnomelj, po njem pa so se on sam in njegovi nasledniki imenovali gospodje Črnomaljski.

Polotok, ki ga oblivata reki Dobličica in Lahinja, je bil v času višnjegorske okupacije naseljen s Slovenci, o čemer pričajo staroslovanski skeletni grobovi, najdeni ob župnijski cerkvi v Črnomlju in na Sadežu nad Črnomljem. Slednji po dognanju arheologov izvirajo iz 10. in 11. stoletja. V soseski grobišča je bilo naselje, ki se je imenovalo Črnomelj. Preiskave krajevnih imen po Sloveniji so pokazale, da veliko število teh imen izhaja iz osebnih imen županov ali starešin posameznih naselij, npr.: Braslav - Braslovče, po nekem panonskem vojvodi, Radigoj - Radgona, po starešini ali županu, Pribin - Pribinci itd. Beseda župan in starešina se uporabljata vzajemno. Župan pomeni, po besednem pomenu, predstojnika župe (večjega okrožja), rabi pa se tudi za glavarje malih naselij; starešina pa pomeni navadno glavarja kake rodbine ali zadruga, lahko pa tudi predstojnika župe ali plemena. Zato je toliko bolj sprejemljiva razlaga jezikoslovcev Petra Skoka in Franceta Bezlaja, da se je naselbina na pomolu Dobličice in Lahinje imenovala po imenu starešine ali župana Črnomira, ali Črnomera, ali Črnomysla. Vsekakor je ta razlaga sprejemljivejša od razlage zgodovinarja Rutarja, da naj bi se naselje imenovalo po mlinu, kjer so okoličani mleli zrna - žerno, žirno, mlina pa naj bi se oprijelo ime "zrnomlin" in po njem naselja in potem gradu, trga in mesta. V najstarejših listinah se nahaja ime vasi, trga in mesta: Schirnomeli (1228), Zernemli (1277), Czernomel (1323), Chernomel (1354), Schernomel (1426), pozneje Tschernembl, kot ga imenuje Valvasor v svoji Slavi (1689).

Črnomaljski

Večina plemiških družin se je imenovala po svojih fevdalnih sedežih, gradovih, v katerih so bili naseljeni, ali po krajevnih imenih, npr.: Krupski, Podvinski itd. in tudi Črnomaljski.

Do sedaj je znanih 24 imen in ustreznih podatkov gospodov Črnomaljskih. Izmed njih jih je 13 pokopanih v Črnomlju, njihove krste so v kripti pod bivšo pridežnico v cerkvi sv. Petra. Eden izmed njih, Janez Črnomaljski, je pokopan v Ljubljani, njegov nagrobnik pa je ohranjen v ljubljanskih Križankah. Sicer pa so pokopani v krajih takratne Kranjske in Avstrije, kjer so živeli, največ v Zg. Avstriji, kamor se je po poroki Krištofa Črnomaljskega z Margareto Scherfferberško 1534. leta preselila vsa družina Črnomaljskih, drugi pa po Nemčiji in Švici.

Plemstvo v Beli krajini je bilo bolj umirjeno od nemškega plemstva v drugih slovenskih deželah. Značilnost Črnomaljskih je bila velika samostojnost članov rodbine, ki so spletli širok krog znanstev ter si počasi utirali pot izven meja Kranjske. Bili so v tesnih odnosih z Goriškimi, sodelovali so s Soteškimi, Mehovskimi in drugimi.

K njihovemu vzponu so pripomogli posamezniki med njimi z ugledom, pridobljenim z zaslugami, premoženjem, častmi, položaji. Najpomembnejši so bili:

Ambrož Črnomaljski, ki se je leta 1165z nemškimi kavalirji Kranjske udeležil turnirja v Zuerichu. Turnir je bila v srednjem veku viteška bojna igra. Vitezi pa so bili pripadniki oboroženega sloja, ki so se morali odlikovati s pogumom, velikodušnostjo, pobožnostjo, kot branilci časti, zaščitniki siromašnih. Preden so postali vitezi, so morali prebiti preizkusno dobo kot paži – plemiški dečki v dvorni službi. Svoje bojne sposobnosti so potem kot vitezi gojili na turnirjih. Kavalirje so imenovali viteze konjenike. Pomeni torej, da je Ambrož Črnomaljski bil takrat vitez in kot tak ugleden in spoštovan.

V listini koroškega vojvode Ulrika III. Speinheimskega z dne 3. maja 1263 je izpričan kot njegov vazal **Friderik Črnomaljski**. Kot ugotavlja avstrijski zgodovinar A. Starkenfels se pod tem vojvodom prvič pojavi vazal z imenom Črnomaljski. Vazal je bil, kdor je bil v fevdnem odnosu do fevdalnega gospoda; ta odnos je v srednjem veku nastal s tem, da mu je fevdni gospod dal zemljišče, pravico užitka ali tudi službo, vazal pa je moral zanj opravljati viteške usluge, služiti v vojni ali na dvoru. Po Starkenfelsu je Črnomaljski kot vazal Speinheimskega zanj opravljal določeno grajsko službo. Opravljanje takšne službe za svojega vojvodo pa je nedvomno pomenilo napredovanje in ugled.

Rodbina Črnomaljskih se je v teku 14. stoletja vse bolj uveljavljala v vrstah kranjskega plemstva.

Menzleinu Črnomaljskemu je leta 1385 avstrijski, štajerski, koroški in kranjski vojvoda Leopold z listino, izdano v Grazu, kot svojemu zvestemu vazalu, podelil v fevd pet hub, ležečih v metliškem gospostvu. (Huba je oznaka za fevdalni tip podložniške kmetije; odmerjena je bila glede na potrebe povprečne kmečke družine, tako da je zadovoljevala tudi potrebe gospostva po zemljiški renti; šlo je povprečno za stavbišče in približno 6 ha obdelovalnega sveta, njiv in travnikov.)

Vojvoda Friderik je 22. julija 1431 v Innsbrucku **Martinu Črnomaljskemu** podelil urad deželnega vicedoma (njegovega namestnika) kranjskega. To službo je opravljal do leta 1438. Dobil je dovoljenje za izkoriščanje železove rude v Rovtah pri Logatcu ter za obratovanje dveh fužin in strojnih kladiv na Hublju pri sv. Juriju v Vipavski dolini.

Razboritost in stremljivost sta bili dedni lastnosti Črnomaljskih, ki sta jih potiskali vse više v ugledu in veljavi, pa tudi do boljših premoženjskih razmer, kot jih označuje zgodovinar Josip Žontar. Dvig Črnomaljskih in njihova vse večja veljava sta ozko povezani z vlado Habsburžana Friderika III. (1440-1493).

Tako kot Martin Črnomaljski sta tudi njegova sinova, **Jurij** in mlajši brat **Gašper Črnomaljski**, stala trdno na strani Habsburžanov in bila Frideriku v pomoč v bojih z nasprotniki.

Jurij Črnomaljski je okoli leta 1440, ko so v moškem rodu izumrli vitezi Hmeljniški, dobil od Habsburžanov v fevd grad Hmeljnik. V letih 1442-1452 je opravljal službo kranjskega deželnega vicedoma, istočasno pa je imel v zastavi postojnsko gospostvo. Leta 1450 je bil upravitelj kranjskega glavarstva. Leta 1461 ga najdemo v Gradcu kot viteza med pričami ustanovitvene listine za ljubljansko škofijo, imenovanega kot glavarja Postojne in Krasa. V letih 1469 in 1470 je bil glavar v Trstu. Leta 1679 pa je dobil še glavarstvo v deželi Štajerski, imel pa tudi grad Štatemberg s pravico sodstva.

Barbara Črnomaljska - hči Martina Črnomaljskega, se je 1441. leta poročila z Erazmom Predjamskim. S tem se je rodbina dokončno odrekla regionalne omejenosti.

Gašper Črnomaljski je leta 1449 dobil od freisinškega škofa Janeza III. klevevško gospostvo (grad Klevevž) s Prežkom in Otokom v oskrbo za šest let, poveril pa mu je tudi kaščo in sodstvo. Bil je tudi upravitelj na Smledniku.

Oba brata, Janez in Gašper, sta se udeležila bojev pri obleganju Trsta (ko so ga oblegali Benečani) in Dunaja. V zahvalo je cesar Friderik njima in potomstvu leta 1463 podelil baronstvo in častni naslov "Banyerherr" - praporščak - z vsemi pravicami in privilegiji in pravico pečata z rdečim voskom ter čast deželnega točaja na Kranjskem in v Slovenski krajini. Valvasor poroča, da je Gašper tega leta užival tudi čast in dohodke deželnega stolnika. S podeljenim baronstvom so Črnomaljski sprejeli v svoj grb barve Slovenske marke (črno in rdečo na srebrnem polju).

Družini Črnomaljskih se draga investicija v habsburško politiko ni obrestovala, saj očitno niso bili dovolj iznajdljivi in nasilni pri izkoriščanju prednosti, ki jih je prinašalo takšno cesarjevo zaupanje. Po Jurijevi smrti 1481. se je morala vdova s sinovoma zadolžiti z vsem svojim premoženjem za neveliko vsoto 374 dukatov. Družina si je spet opomogla, ko se je enemu njenih članov, Erazmu, posrečilo dobiti bogato nevesto.

Elizabeta Črnomaljska, sestra prej navedenih bratov, je leta 1472 zgradila frančiškanski samostan v Novem mestu.

Ivan / Hans / Črnomaljski, ki se je imenoval tudi prvi črnomaljski baron, je nasledil skrbništvo klevevškega gospostva. Do leta 1563 je imel v posesti tudi grad Hmeljnik, to leto pa ga je prodal Ivanu Lenkoviču. Nasledil ga je njegov sin Krištof Črnomaljski.

Ko se je **Krištof Črnomaljski** leta 1534 poročil z Marjeto Scherffenberško, je položil temeljni kamen novi posesti Črnomaljskih v Zg. Avstriji, kamor se je pozneje preselila vsa družina. Leta 1536 je kupil od svojega svaka Evstahija Scherffenberškega posestvo Windeck (danes Windegg) pri Mauthausnu.

Hans Črnomaljski, Krištofov sin, je leta 1563 kupil od Wolfganga von Tannberga še sosednje posestvo Schwertberg, ki je potem postalo domovanje Črnomaljskih. Ko je 20. julija 1565 prodal Črnomaljski

Nikolaju Frankopanskemu, 31. januarja 1569 pa še posestvo Hmeljnik Hansu Turjaškemu, so bile pretrgane vezi z nekdanjo domovino; od takrat so bili Črnomaljski samo gornjeavstrijski plemiči, ki pa so si ohranili naziv von Tschernembel in tudi vse časti in naslove, vezane na Slovensko marko. Hans Črnomaljski je imel v treh zakonskih zvezah skupno 27 otrok, od katerih je 22 ostalo živih, 5 pa jih je umrlo pri porodu ali pa so bili mrtvorojeni. Zaradi očetove izobraženosti in javnega udejstvovanja je v družini vladal duh humanistične izobrazbe, trdne protestantske vernosti in močne plemiške stanovske zavesti.

V takem vzdušju je odraščal **Jurij Erazem Črnomaljski**, peti otrok Hansa Črnomaljskega iz njegovega prvega zakona, eden najpomembnejših Črnomaljskih. Šolal se je v gimnaziji v Nürnbergu in nato na tamkajšnji akademiji in na univerzi v Bologni in Sieni ter se posvečal predvsem pravnim študijem. Po štiriletnem študiju je odšel na takrat običajno viteško popotovanje. Tako popotovanje je bilo obenem nadaljevanje študija in mlade plemiče je spremljal kot vodnik učitelj, humanistično izobražen magister. Na tem popotovanju je z dojemljivim razumom spremljal in spoznaval sodobne tokove v duhovnem svetu humanizma. Prav tako je opazoval vse pogostejše znake porajajočega se knežjega absolutizma, ki je spravljal v nevarnost svobodo in pravice stare fevdalne družbe in stremel po okrepitvi osrednje državne in vladarjeve oblasti. Pridobil si je izobrazbo, ki je v njem oblikovala in utrdila izobrazbeni ideal takratnega plemstva, duha humanizma in vernost reformacije. Pozneje je bil zelo delaven pri zaščiti pravic stanov in svobode veroizpovedi.

Leta 1617 je bil izbran za pooblaščenca gornjeavstrijskega gosposkega stanu ter pridobil odločilen vpliv na usodo svoje dežele v njenem najbolj kritičnem obdobju. Bil je fanatično predan reformacijskemu gibanju. V letih 1617 – 1620 je svojo deželo pripeljal na stran uporniške Češke in skupaj z njo padel v propast. Vse politično dogajanje v njegovi deželi in deloma tudi v sosednji Dolenji Avstriji je bilo pod njegovim vplivom.

Ko je spomladi 1618 prišlo v Pragi do upora proti cesarju Ferdinandu II. Habsburškemu, imenovanemu tudi Štajerski, neizprosno mu nasprotniku protestantizma, ki je takrat prišel na češki kraljevi prestol, je skupina upornih plemičev pod vodstvom Matije Thurna, s katerim je tesno sodeloval tudi Jurij Erazem Črnomaljski, 23. maja 1618 vdrla v prostore državne pisarne in dva prisotna člana s pisarjem vred vrgla skozi okno v grajski jarek. To je znana praška defenestracija (lat.: metanje skozi okno, op. avtorja). Matija Thuren in Jurij Erazem Črnomaljski sta tako postala poglavitna vzvoda, ki sta izzvala tridesetletno vojno. S tem je tudi pojasnjena vloga Jurija Erazma Črnomaljskega pri nastanku te vojne, za katero je v Avstriji pridobival tamkajšnje stanove.

Pod Thurnovim vodstvom so v Pragi izvolili odbor tridesetih direktorjev kot začasno vlado. Ko je cesar Matija Habsburški zahteval, da dovolijo prehod njegovi vojski, ki bi šla iz Furlanije v Gorenjo Avstrijo proti Češki, so stanovi to zahtevo odklonili, obenem pa začeli postavljati predloge, naj se Matija raje mirno pogodi s češkimi upniki. Vse to je vodil Jurij Erazem Črnomaljski.

S porazom češke vojske 1620 v bitki na Beli gori pri Pragi je bil zatrt češki upor. Poraz češke vojske in sledeča tridesetletna vojna sta prinesla polom protestantizmu v srednji Evropi in konec sanj o pred-

pravicah plemiških stanov. Zapečateni so bili tudi usodi Jurija Erazma Črnomaljskega. Z ženo Suzano in hčerko Barbaro se je z vratolomnim begom rešil iz Prage. Pobegnil je v nemške dežele, najprej v Heidelberg in potem v njegovo okolico. Doma so mu zaplenili vse premoženje z gradovoma Schwertberg in Windeck. V Heidelbergu je Jurij Erazem Črnomaljski težko zbolel, prizadela ga je delna kap in le s težavo se je premikal.

Cesar Ferdinand je hotel za vsako ceno dobiti Črnomaljskega v pest in je ukazal, da ga zasledujejo in ulove. Telesno prizadetemu, duševno pa že zlomljenemu uporniku je uspelo z ženo in hčerko skrivaj in pod izmišljenim imenom Windeck pobegniti v Ženevo, kjer je po svojih zmožnostih še nadaljeval s politično dejavnostjo. Vse bolj pa je bolehal in 18. novembra 1626 umrl, še ne šestdeset let star. Pokopan je v križnem hodniku katedrale Saint Pierre v Ženevi. Njegov grob ni več ohranjen, v ženevskem zgodovinskem in umetnostnem muzeju pa so ohranjeni fragmenti nagrobne plošče, iz katerih je mogoče razbrati del prvotnega napisa v latinščini, ki se v slovenskem prevodu glasi: "*Jurij Erazem baron Črnomaljski na Winatecku in Schwertbergu dedni točaj na Kranjskem in v Slovenski marki nekoč svetovalec cesarjev Rudolfa II. in Matije I. ... v Ženevi umrl ... v letu odrešenja ...*"

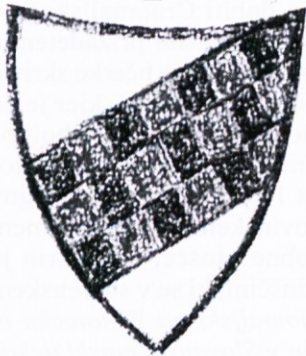
Žena Suzana se je čez čas skupaj s hčerko vrnila v nemške dežele in po dolgih pravdah le pridobila nekaj odškodnine za zaplenjena posestva ter se vrnila v Gornjo Avstrijo in do smrti živela v Linzu. Hči Barbara se je poročila z madžarskim baronom Khuenom de Balasi in prestopila v katoliško vero. "Tako je Črnomaljski v svoji lastni krvi utrpel svoj največji poraz," kot je o tem zapisal Hans Sturmberg iz takratnega Zgornjeavstrijskega arhiva v Linzu v svoji obsežni monografiji o Juriju Erazmu Črnomaljskem.

Janez Črnomaljski - sin Reicharda, polbrata Jurija Erazma, je postal 12. februarja 1647 komptur nemškega viteškega reda v Brežah na Koroškem. Valvasor ga omenja med odličniki, ki so bili leta 1660 v spremstvu Leopolda I. na njegovi poti v Ljubljano. Leta 1661 je dobil komendo v Ljubljani in tam 8. februarja 1663 umrl. Njegov nagrobnik je deloma ohranjen v lapidariju v Križankah v Ljubljani. Predstavlja viteza v bojni opremi z zastavo in grbovnim ščitom. Na spomeniku je napis: "*Tu počiva v Gospodu visoko spoštovani blagorodni gospod, gospod Janez baron Črnomaljski, praporščak, gospod na Windecku in na Schwertbergu, dedni točaj v Kranjski in Slovenski marki, nemškega viteškega reda vitez in komptur slavne komende v Ljubljani itd., ki je 8. februarja 1663. leta v Bogu blaženo zaspal. Njegovi duši naj bo vsemogočni Bog milosten Amen.*"

Kristjan Črnomaljski - sin Janeza Jurija, brata Jurija Erazma, je bil konjeniški polkovnik v cesarski vojski, dvorni komornik in član dvornega vojnega sveta. Cesar Leopold I. ga je 9. septembra 1665 povzdignil v grofovski stan. Umrl je 18. oktobra 1665 zaradi posledic strelne rane, ki jo je dobil v bojih s Turki.

Janez Friderik Črnomaljski - sin Janeza Jurija Črnomaljskega, brata Jurija Erazma, je bil zadnji svojega rodu. Sodeloval je kot poveljnik cesarske vojske v tridesetletni vojni. Leta 1658 je postal komptur nemškega viteškega reda komende sv. Jurija pri Celovcu. Tu je 22. marca 1677 umrl. Pokopan je v prezbitariju tamkajšnje cerkve, kjer ima v severni steni slavoloka vzdano nagrobno ploščo z latinskim napisom in rodbinskim grbom Črnomaljskih. Grb je postavljen na

I

glavo v znak, da je bil pokojni zadnji svojega rodu. Na nagrobni plošči je napis: "*Veleslavni in nadvse častivredni gospod, gospod Janez Friderik, svobodni gospod Črnomaljski, zastavnik, nemškega viteškega reda vitez in tudi 19 let komptur te nadvse plemenite komende, pri sv. Juriju v Pesku zdaj v miru počiva. Pobožno je svetu 'Pozdravljen!' rekel 22. marca 1677. Njegova duša naj v slavi božji živi.*"

Črnomaljski so bili poznani tudi v nemški literaturi. Tako so zadnji Črnomaljski zajeti v drami *Schönweisen*, ki so jo igrali v Burgtheatru na Dunaju v novembru 1912. Ko so jo uprizorili tudi na dunajskem dvoru, je predstavo obiskal takratni avstrijski nadvojvoda Franjo Ferdinand d' Este. Moto drame je: "*Nunc Tschernembeli, terras, nunc despice mundum. / Imundum: Sathanamque orcum, carnemque triumpham. Anon. Genov., 1624.*" Verz je, kot ugotavlja prof. dr. Kajetan Gantar (profesor na Filozofski fakulteti v Ljubljani, ki je avtorju tega sestavka prevedel ta verz), sestavljen iz dveh zaporednih heksametrov in bi se v prostem prevodu glasil: "*Zdaj, Črnomelj, preziraj zemljo, nesnažno posvetnost, / zdaj nad Satanom in nad peklom triumf svoj proslavljaj!*" Ti verzi so očitno vzeti iz latinske pesnitve nekega protestantskega izgnanca iz Ulma, posvečeni Juriju Erazmu Črnomaljskemu, ki jo je napisal ob novici o njegovi smrti; ta pesnitev se namreč začne z istimi verzi.

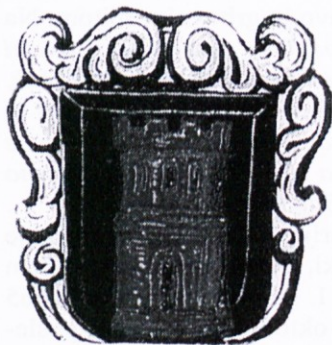
Grbi rodbine Črnomaljskih

Grb je bil razpoznavni znak plemiča. Nastanek sega v križarske vojne, ko se je zaradi velike množice z oklepom povsem zakritih vitezov pojavila potreba po prepoznavanju vojakov. Grb se je nanašal na posameznika, ne pa na družino, zato se med člani iste družine grbi praviloma razlikujejo, vsaj v podrobnostih. V načelu si je grb vsakdo izbral sam, a ga je moral cesar vsaj avtorizirati. Podoba grba je ostala za časa življenja nespremenjena, možno pa ga je bilo zaradi posameznikovih zaslug še izboljšati. Potomci so v poznem srednjem veku že dedovali grbe ali vsaj nekatere sestavne dele od prednikov, zato nam grbi veliko pomenijo pri identifikaciji izvora posameznih oseb. Glavni element vsakega grba je ščit, kot dodatek pa še šlem, krona, okras šlema, držalo grba in drugo okrasje. Posebno simbolno težo je imela izbira barv in znakov v grbu. Grbi so se zlasti zaradi dedovanj in porok združevali. Srednji vek je bil čas grbov.

Prvotni grb Črnomaljskih je bil enak rodbinskemu grbu Karstberških (Kraških): na ščitu diagonalno na desno nagnjen in v treh vrstah črno-rdeče šahiran tram. V Valvasorjevi Veliki grbni knjigi (*Opus insignium armorumque*) najdemo nadaljnjih osem odtenkov črnomaljskega grba. Grbovni ščiti oz. kartuše so baročni, grbovna polja pa gotska. Grbu: na črnem ščitu rdeč stolp z vratno odprtino, tremi širokimi okni in štirimi linami na vrhu (najdemo ga tudi v pečatu mesta Črnomelj iz leta 1587), sledijo grbi z barvami slovenske marke, rdečo in črno na srebrnem polju, ki so jih gospodje Črnomaljski sprejeli v svoj grb potem, ko jim je bilo leta 1463 podeljeno baronstvo.

V grbih pod III, IV in V je na srednjem belem polju na desno nagnjen in v dveh vrstah črno - rdeče šahiran tram, na dveh rdečih poljih enoglavi beli orel s krono na glavi za enakim prej opisanim šahiranim tramom, na dveh belih poljih pa črna konjska glava z rdečimi uzdami. Grba pod III in IV imata še dodatek: na treh kronah, postavljenih na šlemih, enoglavega belega orla s krono na glavi in nadalje perjanico, preko obeh pa črno-bel na desno nagnjen šahiran trak ter

II

VIRI IN LITERATURA

Leopold Podlogar, Kronika mesta Črnomlja in njegove župe, Ljubljana 1906

Arheološka najdišča v Sloveniji, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana 1975

Cerkev Sv. Duha v Črnomlju, Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine, Novo mesto 1989

Slovenec št. 205, 8.9.1928

Dr. Josip Gruden, Slovenski župani in preteklost, Ljubljana 1916

Dušan Kos, Bela krajina v poznem srednjem veku, Ljubljana 1987

Dr. Marija Žvanut, Od viteza do gospoda, Ljubljana 1994

Dr. Martin Malnerič, Pregled starije povjesti črnomaljskog kotora, Obzor, 1930 in Grb gospode od Črnomlja, Obzor, 1927

Janko Jarc, Gospodje Črnomaljski, Dolenjski zbornik 1990

Dr. Božo Otorepec, Srednjeveški pečati in grbi mest in trgov na Slovenskem, Slovenska matica, Ljubljana 1988

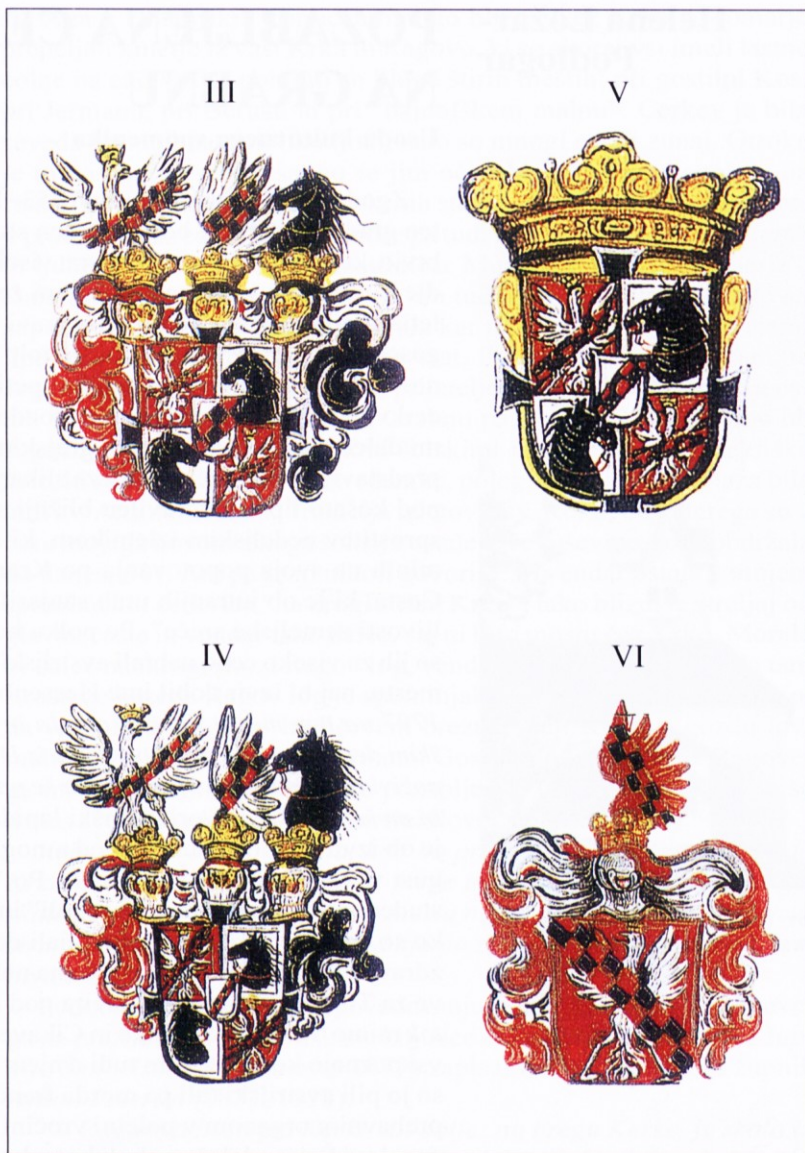
Braun, Die Herren und Freinherren von Tschernembl, Illyrisches Blatt, 1838

Burgtheater 1776-1776 - Aufführungen und Besetzungen von zweihundert Jahr, Wien 1976

Dr. Tomislav Blažev, Maribor, Gregorčičeva 29/A (nekdanji arhivar Burgtheatra na Dunaju)

Prof. dr. Kajetan Gantar, Filozofska fakulteta v Ljubljani

J. V. Valvasor, Opus insignium armorumque, Študijska knjižnica Novo mesto

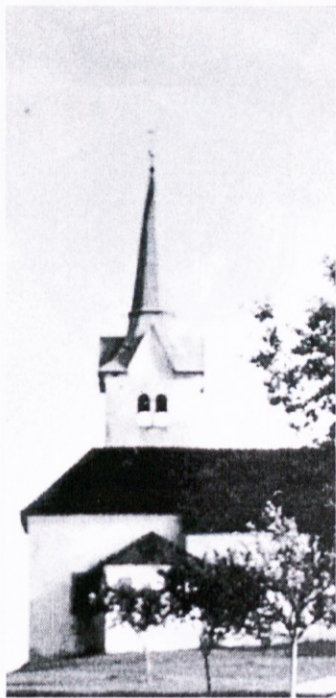
črno konjsko glavo z rdečimi uzdami; razlikujeta se po širšem oz. ožjem šahiranem tramu v srednjem belem polju, po oblikah šlemov in okrasju. Grb pod V pa ima kot dodatek le krono. Grbi od VI do IX imajo na srednjem rdečem polju le po enega enoglavega belega orla s krono na glavi za na levo nagnjenim in v dveh vrstah črno-rdeče šahiranim tramom ter kot dodatek šlem s krono in perjanico, preko obeh pa v dveh vrstah črno-rdeče šahiran in na levo nagnjen trak; razlikujejo se le po črno obrobljenem oz. neobrobljenem srednjem rdečem polju, po oblikah šlema in okrasju.

V grbni knjigi Valvasor ne navaja, iz katerega leta je posamezni grb in tudi ne lastnika grba, razen pri grbih pod III in IV. Grb pod III je iz leta 1658, pod IV pa iz leta 1659. Sledeč življenjskemu obdobju posameznega gospoda Črnomaljskega in njegove rodbine, je verjetno pripadal grb pod III Janezu Frideriku Črnomaljskemu, sinu Janeza Jurija in njegovi rodbini, grb pod IV pa Janezu Črnomaljskemu, sinu Reicharda in njegovi rodbini.

Helena Ložar-
Podlogar

POZABLJENA CERKEV SV. ANE NA GRABNU

Usoda kulturnega spomenika

Sv. Ana; foto: R. Smola (fotografijo
hrani Dolenjski muzej)

Zgodovinar Ivan Vrhovec (1853–1902) imenuje Graben “neznameniten gradič tik Krke”, bolj podoben stolpu (turnu) kot gradu, z leseno brvjo, ki je vodila do vhodnih vrat visoko v steni. Prvi grabenski gospodje Turnerji so v listinah omenjeni že leta 1170. Ko so sredi 16. stoletja “tisti z Grabna”, kakor jim pravi Valvasor, izumrli, so prišli novi gospodarji – grofi Mordaxi, ki so stolp razširili in sezidali pravo graščino. V njeni bližini je na rahli vzpetini sredi travnika stoletja stala cerkva sv. Ane. S smrekovim gozdom v ozadju, s travniki in njivami daleč naokoli, z idiličnim grajskim kozolcem in mogočno lipo je predstavljala mikaven motiv za slikarje, šumenje Krke, hladna senca pod košato lipo in zdravilen bližnji studenec pa prijeten počitek in sprostitvev nedeljskim izletnikom, ki so v naravi iskali miru. V spominih na svoja popotovanja po Kranjski ga lepo opisuje Heinrich Costa, ki je ob jutranjih urah sanjaril ob njem in razmišljal o “minljivosti zemeljske sreče”. Po polku hessendarmstadtskih vojakov, ki so jih za visoko ceno nabrali avstrijski zavezniki in so bivali v Novem mestu, naj bi izvir dobil ime Hessenbrun. “*Studenčna vila, ki si leta 1797 na tem mestu ljubeče objela in okrepčala svetlolase, z angleškim denarjem plačane bojevnike iz Darmstadta iz pokrajine Hessen, poživi ob kristalih svojega izvira še po miru hrepenečega podeželana in meščana*”, je govoril nemški lapidarni napis na spomeniku, ki ga je ob izvir dal postaviti eden od mnogih lastnikov Grabna, Franc Avgust v. Zois, polbrat Žige Zoisa. Po Vrhovcu pa se je “jedini dobri studenec s trdo vodo daleč naokoli” imenoval *Trščak* in je bil v časih, ko so po vaseh splošno uporabljali deževnico, pravi božji dar in vir zdravja. Danes nihče več ne pozna nemškega imena, le malo ljudi še ve za Trščak; studenec, ki izvira pod Hrušico, teče kot *Slatenski potok* mimo Velikega Slatnika in Cikave in se pri Grabnu izliva v Krko, vsi poznajo kot *Šajsar*. In tudi o njem krožijo zgodbe: mrzla voda, ki so jo pili avstrijski (ali pa morda francoski) vojaki, namreč njihovim prebavnim organom v poletni vročini ni prav nič dobro dela. In vendar slovi Šajsar daleč naokoli kot zdravilen in “tako dober, da se vino izboljša že, če daš flašo notri”.

Ana, ki v hebrejščini pomeni *milostna, prisrčna, ljubezniva*, velja na Slovenskem za eno najpogostejših imen: število niha med 33.000 in 36.000, zato se ni čuditi, da je sv. Ani posvečenih več kot 70 farnih, podružničnih in pokopaliških cerkva. Mnoge od njih so postale božje poti, saj je po legendi že v srednjem veku sv. Ana postala zavetnica žensk, predvsem mater brez otrok, dekleta pa so se ji hodila priporočat za dobre može, srečne zakone in srečen porod. Na Slovenskem pa velja sv. Ana tudi kot priprošnjica za srečno zadnjo uro.

Cerkev sv. Ane na Grabnu je bila podružnica šmihelske fare; maše so bile štirikrat na leto: o veliki noči, v križevem tednu, s prošnjo procesijo za dež, na žegnanje in o božiču. Vmes pa je bila seveda še kakšna maša za umrle. Na romanje, najpogostejše prvo nedeljo po aninem, ko je bilo žegnanje, niso hodili le iz bližnje okolice, ampak tudi iz bolj oddaljenih krajev, peš celo iz Suhe krajine, čeprav jim je bila

Nagrobna plošča, ki je bila vzdana v fasado cerkve Sv. Ane na Grabnu (hrani jo Dolenjski muzej)

sv. Ana v Dolenjskih Toplicah mnogo bližja. Čez Krko so romarje prepeljali kmetje iz vasi Krka in Ragovo, ki so skoraj vsi imeli lastne čolne na eno veslo; pobirali so jih na štirih mestih: pri gostilni Kos, pri Jermanu, pri Berusu in pri "bajnofškem malnu". Cerkev je bila seveda premajhna za toliko ljudi, zato so mnogi ostali zunaj. Otroke je to posebej veselilo, saj so se jim oči lahko do sitega napasle na "štantih" – s platneno streho pokritih stojnicah, na katerih so kramarji prodajali cukrene srčke in punčke pa tudi lectova srca s "špegučkom" in ljubezenskim napisom. Gostilničar Murn je prodajal "kraherle", Dalmatinci ali "Janezi", kakor so jim tudi rekli, pa gumbe, trakove, zaponke itd. Mestna godba je igrala kar na odru zgoraj med vejami lipe, ki je stala levo od cerkvenih vrat. Po stari navadi so farani na žegnanje povabili vse sorodnike, prijatelje in znance, ki so potem ostali še na kosilu. Pri sv. Ani na Grabnu pa ni bilo živahno samo ob žegnanju, saj je med obveznimi šolskimi izleti šmihelske dekliške šole, ki so jo vodile sestre notredamke, poleg sv. Roka in Zaplaza bila tudi sv. Ana na Grabnu. Tradicija izletov k sv. Roku, od katerega so v času mojega novomeškega šolanja ostale le še ruševine, se je obdržala do danes, o sv. Ani pa se ni nikoli govorilo. In vendar ostaja v mojem spominu kot cerkvice "na drugi strani Krke", tako blizu, le streljaj od glavne ceste in vendar tako daleč, saj ni bilo mostu čez Krko. Morala bi daleč naokrog, skozi Ragov log, vendar smo otroci verjeli, da tam straši: že beseda Ragov log je spominjala na "vragov log". Rekli so, da vrag, ki domuje v "hudičevem breznu" nad Krko, v gozdu lovi muhe in si jih suši za zimsko hrano. Gospod Jože Brodar iz Ragovega mi je v spomin priklical že pozabljeno zgodbo o skali, ki se še danes sveti navpično nad jezom Seidlovega mlina.

Kristus in vrag sta stavila, kdo bo prej prišel s skalo na rami do Krke. Kristus je zmagal, vraga pa je to tako razjezilo, da je vrgel skalo z brezna v Krko. Na tistem mestu nikoli niso mogli zapreti jez: strma skala se še danes vidi, nad njo pa zija podzemna jama, v kateri biva vrag.

Podobno zgodbo je po pripovedovanju "stare Kastelke" iz Ragovega na prazne strani svoje tiskane knjižice *Drobtinice iz zgodovine župnije Šmihelske* (Novo mesto 1879) zapisal tedanji šmihelski župnik **Anton Peterlin** (1833–1912):

"V Ragovski hosti pri Kerki, ali bolje: na bregu Kerke, je skala in v nji je stanoval in stanuje še vrag. V nekdanih časih je tukaj živino pasel. Če so pastirji živino pasli, je z bičem počil in pastirji so domu bežali. Ko se je živina napasla, je zopet z bičem počil in živino domu zagnal. V hiši, zdaj h. št. 5 (pri Avžinu), je v podobi fantiča z rudečo kapo hodil na peč leč. Duhovni so hodili tega vraga preganjat, ali nihče mu ni bil kos. Kteri koli duhoven je prišel, vsacemu je vrag kako reč včital ter rekel, da se od njega pregnati ne bo dal. Pride nekikrat star častitljiv frančiškan. Tega se vrag boji in v skalo beži rekoč: Ti si me pregnal, da me več iz skale ne bo, vendar bom še glas od sebe dal, kadar bom ktero dušo dobil. V ti skali se sliši včasi bobnenje, kakor če bi kdo na kotel tolkel, sama sem že slišala tak glas. Tak glas se sliši, kadar se ima kaka nesreča zgoditi."

Še danes pripovedujejo, da tudi v gradu na Grabnu straši. Menda je tudi tam taka luknja, v katero vrag hodi: podnevi je skrit, ponoči pa hodi po spalnicah in povzroča nočno moro.

Moj spomin pa je povezan tudi z izkušnjo, ki je nikoli, najmanj pa kot otrok, nisem mogla povsem doumeti. Nekega decembrskega dne

Sv. Ana z Ježuškom in Marija (glej sliko na strani 323) sta bili nekoč kot skupina v tronu glavnega oltarja, danes sta razdruženi na dveh stranskih oltarjih v cerkvi v Smolenji vasi; foto: S. Ložar-Podlogar

leta 1952, ko sva se s starim očetom Ivanom Košakom z vozom peljala na Trško goro, je enakomerni topot konjskih kopit preglasila silovita eksplozija: nagonsko sem planila pokonci, se ozrla in moj pogled je ujel še zadnje sekunde, ko se je, kakor da bi se odprla zemlja, sama vase pogreznila grabenska cerkvičica sv. Ane. In tako danes o njej ne vemo prav veliko: njena zgodovina je zavita v meglo, pisnih virov skoraj ni, arhivsko gradivo je skromno, tisti pa, ki so še doživljali utrip časa prve polovice 20. stoletja, pa so ali redkobesedni ali tako mladi, da je niso nikoli doživeli in jih zgodovina domačega kraja ne zanima, da bi po njej spraševali, ali pa so priseljenci. Iz kronike župnije Šmihel izvemo, da je sv. Ana na Grabnu ena najstarejših podružnic v škofiji, da je bila sprva le kapela grabenskih gospodov, da je cerkvico in glavni oltar na anino, 26. junija 1611 posvetil tržaški škof *Ursinus de Bertis*, ki ga je oglejski patriarh *Francesco Barbaro* pooblastil, da je vizitiral dolenjsko stran. To potrjuje tudi listina št. 307 Kapiteljskega arhiva v Novem mestu, ki še pove, da je škof v oltar sv. Ane položil relikvije sv. Simona apostola in tržaškega mučenca Lazarja. Za obisk cerkve na vsako obletnico posvetitve dobi vernik odpustek štiridesetih dni.

Kdaj so cerkev zidali, ne vemo, preseneča pa njena omemba veliko pred posvetitvijo: v dokumentu z dne 12. marca 1500 namreč najdemo izjavo dekana Mihaela Sterlekerja in vseh kanonikov novomeškega kapitlja, ki v proštni odsotnosti izjavljajo, da je " ... Jurij Mordax podaril kapitolu svoj mlin v prosti lasti ..., od katerega bodo dali mlinar Mihael Märchne in njegovi dediči vsako leto na dan sv. Mihaela funt denaričev ter dve njivi ... za mašno ustanovo v cerkvi sv. Ane na Grabnu ..., ki obsega tedensko mašo, zadnji dve maši o božiču in eno o veliki noči, ko naj bi duhovnik (vsako leto) blagoslovil tudi velikonočno jagnje in velikonočno jed, in sicer v stolpu (gradu) na Grabnu. Da to izpričajo in zagotovijo, da bodo obljubljeno spoštovali, so kanoniki obesili na listino kapiteljski pečat. Listina izdana v postu leta 1500, na dan sv. Gregorija papeža. ..."

Opisa cerkve v tiskanih virih ni: na voljo so mi bili le štirje bežni zapisi: *Franceta Steleta* iz leta 1925, *Franceta Mesesnela* iz leta 1941, leta 1946 jo je preučeval *Ivan Komelj* in še pravočasno, preden so jo podrli, je spomin nanjo obudil tudi *Emilijan Cevc*. Ti zapisi so moje edine oporne točke, na katere se naslanjam, da bi, čeprav nisem umetnostni zgodovinar, lahko kolikor toliko verodostojno predstavila zunanjo in notranjo podobo kulturnega spomenika, ki naj bi se v nekem mračnem času moral umakniti "objektu", ki ga potem nikoli niso postavili.

Cerkev je bila tipična, z opeko pokrita stavba iz prve četrtine 17. stoletja, s preprosto fasado, ob južni strani prezbiterija je bil zelo širok zvonik, ki je imel poznorenesančne bifore in pločevinasto streho s kotnimi čeli (korenasta streha). Pod zvonikom je bila zakristija, nasproti nje, na severni strani pa še en prizidek, ki je služil verjetno za shrambo. Nad portalom je bila strešica, nad njo lunetno okno, nad njim pa še okrogla lina. Desno od glavnih vrat je bila vzdignjena kamnita nagrobna plošča. Pred 75 leti jo je opisal in prerisal France Stele: "Zgoraj v krogu je v reliefu grb. Na vrhu dva šlema, od katerih izhaja na obe strani baročno listje. Na levem šlemu krona, iz katere se vzpenja proti levi kronan lev, na desnem šlemu roka, ki seka z mečem proti

Sv. Marija s trona glavnega oltarja je danes na stranskem oltarju v cerkvi v Smolenji vasi

desni. Napis v latinski majuskuli: HIER LIGT BEGRABEN DER HOCHWOHLEDELGEBORN HERR IOHANN SCHAFF. V. HABELSEE ... DER DEN 8- OKT. 1666 IN CHRO SEELIH VER-SCHIDEN IST DEM AUCH CHROS DIE EBIGE SEELIGKEIT VERLEICHEN WOLLE AMEN SAINES ALT: 21 IAHR. Danes je ta nagrobna plošča v Dolenjskem muzeju, vendar v bistveno slabšem stanju in tudi napis je težko berljiv.

Ladja cerkve je bila pravokotna, podolžna, banjasto obokana s sosvodnicami in tremi pari obstenskih pilastrov, brez venčnega zidca. V banjasto obokan in ravno zaključen prezbiterij je vodil slavalok, nad temenom loka je bila niša in v njej plastika sv. Joahima z Marijo. Na vsaki strani prezbiterija je bilo po eno pravokotno, zgoraj plitvo polkrožno zaključeno okno, na vzhodni strani pa eno lunetno okno. Kor je stal na zahodni strani na dveh vitkih stebrih, med njima pa so potekali loki.

Medtem ko je cerkev kot arhitektura za vselej izgubljena, pa se je njena notranja oprema v glavnem ohranila; večino so prenesli v podružnično cerkev Marije Vnebovzete v Smolenji vasi.

V cerkvi so bili trije baročni oltarji. Glavni oltar je France Stele ocenil kot "nekoliko okorno, vendar ne najslabše delo" iz srede 18. stoletja, ki pa je že kazalo nekatere prvine klasicizma. Osrednjo nišo ali tron je obdajal rezljan okvir, ki bi po Cevčevi oceni lahko bil starejši od samega oltarja. V niši sta bili dve plastiki, danes v Smolenji vasi postavljeni na ločena oltarja: ena predstavlja sedečo svetnico, ki ji oglavnica pokriva glavo in vrat, na kolenih ji stoji na pol gol otrok, ki steguje ročici proti levi, kjer je nekoč sedela druga svetnica. Ta je razoglava, v naročju drži pehar z jabolki. Stele je v kipih prepoznal sv. Ano z otrokom in, ker je jabolka razbral kot košaro cvetja, je sicer pogojno domneval, da poleg Ane z otrokom sedi ali Marija ali Rozalija; v prvem primeru bi skupina torej lahko predstavljala sv. Ano Samotretjo. Temu se pridružuje tudi Mesesnel. Komelj ne dvomi, da sta v niši Marija in sv. Elizabeta, otroka pa posebej ne omenja. V resnici gre pri ženi z jabolki za sedečo mladostno Marijo, a ne v otroški dobi. Gledano z naše strani, je na levi strani njen kip vsebinsko dopolnjeval figuro sedeče sv. Ane z Jezuškom, ki ji stopica po naročju in izteza roki proti levi, proti Materi. Oba kipa sta enake velikosti, enako veliki sta glavi žená. Tudi slog in obdelava obeh kipov sta enaka in pripadata času druge polovice 17. stoletja. Če ju postavimo enega k drugem, imamo klasično kompozicijo dveh mater z otrokom, ki pa je ne smemo imenovati Ano Samotretjo, ker je Marija že zrela žena in ne otrok v Aninem naročju. Take kompozicije poznamo že od poznega 15. stoletja dalje in trajajo vse do baroka. Jabolka, zbrana v peharju, so simbol poznejšega trpljenja, tako kot jabolko, ki ga pogosteje kot le en sadež drži Marija in ga večkrat proži proti Jezusu. Na kipu se tudi vidi, da je Marija v desnici verjetno držala žezlo. Pred nami je torej skupina sv. Ane in Marije, ki je nekoč prestolovala v niši glavnega oltarja, poznejši čas pa je kipa razdružil in danes stojita vsak na svojem stranskem oltarju v cerkvi v Smolenji vasi.

Ta osrednja skupina pa se je videla le takrat, kadar so odstranili veliko oljno sliko na platnu, ki je zaslanjala nišo glavnega oltarja. Slika predstavlja Marijino rojstvo in je delo neznanega mojstra iz 17. stoletja, precej grobe kvalitete; tlakovani prostor, ki se izgublja v oblakih, izpolnjujeta dva kompozicijsko ločena motiva: na desni zgoraj leži v baldahinasti postelji s črnimi okrasnimi vložki in rezbarijo z

blazino podprta in z rdečo odejo pokrita porodnica sv. Ana, ob njej je ženska, ki ji ponuja posodico s pijačo. Levo spodaj mlajša žena drži novorojenko – Marijo, starejša pa jo razvija, verjetno z namenom, da jo bo okopala. Nad njima je videti škaf (banjico) z vodo. Ob zgornjem robu slike plava nad oblaki Bog Oče v škrlatnem plapolajočem plašču, pod njim je Sv. Duh – golob z razprtimi krili, med oblaki je videti tri angele: od dveh le glavici s krilci, levi pa je pravkar priplaval iz temnega oblaka in v levici drži papirni zvitek z napisom *MARIA SINE MACULA CONCEPTA*.

Ob straneh oltarja sta bila polkrožna ločna prehoda, na lokih vaze s cvetjem, prav tako so bile vaze tudi na gredi, ki je počivala na stebrih in pilastrih, preko katerih je bil speljan lok, ki je nosil atiko. V atiki z baldahinom in zastorčkom je bil Sv. Duh.

Ob tronu sta bila dva kipa: na desni svetnica s knjigo v roki, levo pa z obrednim oblačilom in pokrivalom zaznamovan judovski veliki duhovnik. Ceve meni, da gre za sv. Zaharijo in sv. Elizabeto, starše sv. Janeza Krstnika. Stele in Mesesnel sta opozorila tudi na lep relikviarij in svetovala, naj se spravi v župnišče. Datirata ga v prvo polovico 18. stoletja, zato ne vemo, ali gre tu za isti relikviarij sv. Simona apostola in tržaškega mučenca Lazarja, ki je omenjen že ob blagoslovitvi cerkve in oltarja leta 1611. V tem primeru bi bil relikviarij vsekakor bistveno starejši.

Posebno lepa sta bila stranska oltarja sv. Joahima (severni) in sv. Jožefa (južni). Datirana sta v začetek 18. stoletja, oba sta bila okvirnega tipa, ob straneh se je navzgor vil trak z značilno trto, vmes osatne vitice, atika je bila deteljičaste oblike z baldahinom. V severnem oltarju je bila oljna slika sv. *Joahima pri poučevanju Marije*, ki kleči na lepem pultu, na katerem leži knjiga. Nad obema plavata dva angela, eden drži nad Marijino glavo venček cvetlic (vrtnic?). Sliko datirajo v prvo polovico 18. stoletja in jo pripisujejo mojstru *Valentinu Metzingerju*. V atiki je bil pod baldahinom Sv. Duh in Brezmadežna, stoječa na zemeljski obli, ki jo ovija kača, okoli nje so bili angelci. Na tem oltarju so bile tudi lepe kanonske table in leseni svečniki, vse iz istega obdobja.

Enako je bil zasnovan tudi južni (evangeljski) oltar, ki ga je krasila Metzingerjeva slika sv. Jožefa, ki z levico objema Jezusa, sedečega na pultu, s katerega visijo bele lilije, nad njima pa so angelci, srednji s cvetličnim venčkom v roki, podobno kakor na sliki z Joahimom. Ta Metzingerjeva slika iz leta 1737 je signirana, danes pa jo hrani frančiškanski samostan v Novem mestu. V deteljičasti atiki je bila plastika Boga Očeta z razprostrtima rokama in zlatimi žarki za temenom, obdanega z angelci. Danes obnovljena zaključuje zgornji del sicer okrnjenega (brez atike) od sv. Ane prenesenega stranskega oltarja v Smolenji vasi.

Na severni steni ladje cerkve sv. Ane na Grabnu je nekoč visela tudi velika slika vernih duš v vicah. Stele je zapisal, da je "slika nekoliko groba, a zanimiva in vredna ohranitve", Mesesnelu se zdi "precej primitivno baročno delo", po Komelju pa platno predstavlja Marijo kot posrednico med duhovnikom in Kristusom, pribitem na križu, ki ga nosijo angeli. Čas nastanka naj bi bil prva polovica 18. stoletja. Že v Steletovem času je bila v slabem stanju, posebno spodaj strgana. Tudi ta slika neznanega mojstra čaka v cerkvi v Smolenji vasi na boljše čase. Čeprav je zelo obledela, prepoznamo motiv: na desni med oblaki drži angel velik križ s Križanim, ki mu iz desne

strani v loku teče kri v kelih; tega držita dva angela in je že poln, tako da se kri preliwa čez rob in teče na trpeče duše spodaj, ki jih angeli rešujejo. Levo od križa kleči na oblaku Marija in z značilno baročno kretnjo – levico ima položeno na srce, desnico pa stegnjeno od telesa – prosi za trpeče. Nad prizorom je videti v škrlatno plapolajoče ogrinjalo odetega Boga Očeta z razprostrtimi rokami, kakor da hoče objeti svet. Pod njim je sv. duh in levo tri angelske glavice.

Poleg že omenjenih umetnin so v podružnični cerkvi Marije Vnebovzete v Smolenji vasi shranili še nekaj drugih predmetov iz porušene cerkvice sv. Ane na Grabnu. Ko je bila smolenjska podružnica leta 1967 prestavljena pod župnijo sv. Lenarta, je šmihelski župnik Franc Vidic napravil popis. Po njem naj bi bili v celoti ohranjeni leseni nastavki treh oltarjev, tabernakelj, 2 angela, 6 okovanih svečnikov, 4 leseni svečniki, 2 angela, ki držita svečnik, veliko bandero, katerega blago je bilo sicer že sprhnjeno, slike na obeh straneh pa sta še v kolikor toliko dobrem stanju. Na eni strani je upodobljena sv. Ana z napisom *SV. ANA PROSI ZA NAS* in letnico 1909, na drugi pa sv. Družina in napis *SV. DRUŽINA ZA NAS BOGA PROSI, l. 1835*. Med plastikami je omenjen še sv. Anton Padovanski, ki naj bi bil tudi prenesen iz cerkve sv. Ane, vendar v gradivu, ki sem ga uporabljala, ni nikjer omenjen. V zastekljeni niši v zakristiji je tudi manjša plastika sv. Joahima z deklico Marijo (iz niše nad slavalokom, ki je v cerkvi sv. Ane povezoval prezbitarij z ladjo), na prednjo stran smolenjske oltarne menze pa je pritrjena reliefna upodobitev sv. Ane in Marije, ki bereta iz knjige. Relief je bil rešen in prenesen v Smolenjo vas iz bližnje ragovske kapelice, ki so jo tudi porušili.

Cerkev sv. Ane je imela tudi majhne orgle, pravzaprav pozitiv, t.j. orgle brez pedala, hišni inštrument, ki so ga imeli predvsem na gradovih. Kakor priča napis v spodnjem pokrovu, je pozitiv prišel k sv. Ani z gradu Graben: *Te orgle je dal Franc Pugel sv. Ani v dar leta 1897*. Edo Škulj tako po obliki registrske trakture kot po meri piščali na nosilni deski domneva, da jih je izdelal Janez Jurij Eisl, ki je napravil tudi velike orgle za frančiškansko cerkev v Novem mestu.

Že pred selitvijo je bil pozitiv v slabem stanju, med prevozom v Smolenjo vas pa se je še bolj poškodoval. Glavni deli orgelske omare so bili ohranjeni, čeprav v zelo slabem stanju, piščali ni bilo, razen nekaj lesenih za vzorec, ohranjena pa je bila sapnica in piščalne deske, klaviatura v slabem stanju in brez mehanike, registrska traktura in izmenična mehova. Orglar Filip Antolič iz Zagreba je naredil nove vse lesene in kovinske piščali, novo klaviaturo in novo mehaniko ter obnovil omaro. Po Škuljevem mnenju sta v Sloveniji samo dva taka pozitiva.

Dokumentacija, povezana s podružnično cerkvico sv. Ane na Grabnu, je kljub temu, da je zelo skromna, raztresena na več mestih: v prvotni župniji Šmihel pri Novem mestu, v Dolenjskem muzeju, v Zavodu za varstvo naravne in kulturne dediščine v Novem mestu in nazadnje v župniji sv. Lenarta oz. v frančiškanskem samostanu v Novem mestu. Najstarejši dokument je kupna pogodba za njivo Franca Pleskoviča v vrednosti 40 fl. za cerkev sv. Ane na Grabnu iz leta 1836, sledi ji pismo, ki ga je leta 1908 okrajno glavarstvo Novo mesto pisalo župniku in napovedovalo kolavdacijo, t.j. pregled popravil. Župnik sporoča, da je kolavdacija mogoča kadarkoli, ker so dela končana, vendar le na stolpu, drugo bo moralo počakati, ker "ta cerkev

Plastika sv. Joahima je stala v niši slavo-
voloka, danes je v zakristiji cerkve v
Smolenji vasi

nima nobenega premoženja". Decembra 1923 je bila cerkev vpisana v zemljiško knjigo.

Po prvi svetovni vojni so mnoge cerkve morale žrtvovati zvonove, ki so jih pretopili v topove. Pri sv. Ani je zvon očitno ostal, saj v župnijski kroniki beremo, da je "po starosti in izdelavi zelo znameniti ... 62 kg težki, a sedaj žalibog ubiti zvon pri sv. Ani na Grabnu. Ta nosi letnico 1739 in je izredno lepo okrašen ... " Šmihelski župnik Viktor Turk se je maja 1935 obrnil na Ljudsko posojilnico. Opozoril je, da so leta 1928 napravili nabirko za novi zvon in zbrali 9.305 din ter ta znesek naložili v posojilnici. Novi zvon, ki bi ga rad čimprej naročil, bi stal 7000 din. "Smo že v dogovoru z vlivarno, prosimo samo sporočila, ali bi mogla v doglednem času posojilnica izplačati znesek 7000 din in v kakih obrokih, da stavimo vlivarni konkretne predloge." Očitno je bil ta zavod dve leti pred tem v stiski, kajti župnik Turk v dopisu še opozori, naj upoštevajo dejstvo, da "je podpisani urad pred dvema letoma prinesel na zavod znesek nad 200.000 din svoje vloge, da bi pomagal zavodu". Kaže, da je posojilnica izplačilo privarčevanega namenskega zneska zavlačevala, ker je prvi sledila še druga, ostrejša zahteva. Prvo ponudbo za vlivanje novega zvona je župnišče dobilo od Strojne tovarne in livarne D. D., vendar so jo zavrnili. Ugodnejša se je tedaj zdela ponudba mariborskega Zvonoglasa, ki je za prelitje starega zvona računal 16 din od kg, novi zvon bi stal 33 din od kg franko Maribor, novi jarem in kembelj pa 6 din od kilograma. Pri tem so napisi na zvonu in eventualne podobe brezplačne. Garancija je 6 let. Pozneje je livarna poslala natančnejši načrt in predračun, ki pa se je precej razlikoval od prvotne informacije. Zato so po enem letu končno naredili pogodbo z livarno zvonov Ing. J. & K. Bühl iz Maribora za 200 kg težak, na ton cis uglašen zvon, in za kembelj, vse drugo je bilo v zvoniku še v dobrem stanju. Preden se je iztekel rok dobave, je župnik opozoril livarno, naj bo zvon na železniški postaji Novo mesto najkasneje do 29. julija, ker ga bodo v nedeljo 2. avgusta že blagoslovili, v stolp pa da ga bodo potegnili sami s svojimi delavci. Sporočil je tudi, kako naj bodo razdeljene podobe in napisi na zvonu. Podobe so si sledile od zgoraj navzdol: glavna je bila sv. Ana, v sredini sv. Jožef, nato Brezmadežna, spodaj pa napis *SV. ANA, PROSI ZA NAS*. Škofijski ordinariat v Ljubljani pa je 30. julija 1936 sporočil: "Ker Rimski obrednik (str. 569) naroča, naj se zvonovi za posvečene cerkve posvete po obredu Rimskega Pontifikala, se naroča, naj župni urad naprosi gospoda prošta novomeškega kolegiatnega kapitlja, da posveti v nedeljo 2. avgusta 1936 ... zvon sv. Ane ... " Takoj za tem je župnik Turk o posvetitvi obvestil posestnika in cerkvenega ključarja na Ragovem in mu naročil, naj delavci zvon obesijo tako nizko, da ga bo vsak lahko dosegel do vrha, ali pa naj ga zvrnejo na kako mizo, da ga bo posvečevalec lahko oblił znotraj in zunaj. Pripravijo naj tudi "eno mizo, ni treba veliko, potem en lep stol (žesel) za g. prošta, 2 litra čiste vode, 1 krožnik navadne soli (dve pesti), krožnik pšeničnih otrobov (dve pesti debelih otrobov), 1 večjo brisalko ali čisto belo cunjjo za brisanje zvona, 1 navadno brisalko, 1 posodo žerjavice ...". Blagoslovitev zvona je bila poseben dogodek, o katerem je poročal tudi *Križ*: "Podružnica svete Ane na Grabnu je dobila nov bronast zvon v teži 198 kg. Vlila ga je livarna ... Posvečenje zvona je izvršil novomeški mil. gospod prošt K. Čerin v nedeljo ..., ko je bilo ravno cerkveno žegnanje. Globoko zamišljen govor, ki ga je ob tej priliki imel pred posvečevanjem, bo ostal vsem

Slika Marijinega rojstva iz velikega oltarja je zdaj v frančiškanskem samostanu v Novem mestu

v najboljšem spominu, saj morda ni bilo nikoli še toliko vernikov pri tej podružnici, kot ta dan. Kumovali sta: velika dobrotnica podružne cerkve svete Ane, gospa Kobe Frančiška, soproga trgovca Julija iz Novega mesta, in gospa dr. Pavličeva, soproga g. primarija moške bolnice." Župnik pa se je s posebnim pismom zahvalil tudi livarni: "Glas je ljudem precej všeč ...", očita pa jim, da so ga "vlili tako, da ga sploh ne bo mogoče nikdar obrniti. Pri naročilu sem prosil, da napravite tako, kot so imeli stari zvonovi: znotraj na vrhu šestereooglato jeglico, na katero se natakne gibljiv štirioglat obroček, ki nosi kembelj ... Vi ste pa kar vlili močno žico, ki se ne da obrniti ..."

Med letoma 1939 in 1942 je bilo na cerkvi narejenih nekaj nujnih popravil. O tem poroča *Križ*, ki najprej opozori, da je cerkev ena najstarejših, omeni lepo ornamentirana stranska oltarja in dve Metzingerjevi sliki iz leta 1737 in nadaljuje: "Zadnje čase pa so se oltarji radi starosti in radi strele, ki je udarila v cerkev, precej razdrli. Škoda bi bila, da bi se take umetnine odstranile iz cerkve. Zato smo se namenili popraviti oltarje in jih ohraniti za nadaljno stoletje. Delo je prevzel znani novomeški podobar g. Vodnik. Ker pa bo to renoviranje stalo precej denarja, soseska je pa mala in nikakor ne zmore sama, zato se obračamo s prošnjo na dobra serca, da nam pomagajo zboljšati stanje te cerkvice. Saj je to tudi lepa izletniška točka za nedeljske sprehode, kamor se hodijo rade priporočat zlasti žene in matere. Darove sprejema župni urad v Šmihelu, ali pa cerkveni ključar Brudar iz Ragovega." Škofijski ordinariat je aprila 1939 dovolil, da se porabi 4000 din za popravo oltarja sv. Ane na Grabnu, ban Natlačen pa je dovolil iz banovinskih sredstev podporo v znesku 1000 din, vendar se podpora izplača šele tedaj, ko odobri obnovitveni načrt banovinski spomeniški referent. Pogodba za "popravo in prenovljenje stranskega oltarja cerkve sv. Ane na Grabnu" je bila sklenjena z novomeškim podobarjem Francem Vodnikom, podpisala pa sta jo župnik Anton Bergant in ključar Alojz Brudar. Določeno je bilo, naj se nadomestijo manjkajoči deli, impregnira les, prebarva z oljnatimi barvami in finimi laki, vse pozlačene dele je treba pozlatiti s pravim zlatom, posrebrene pa posrebriti in sliko renovirati. Prav tako je treba "nujne dele pri prižnici nazaj dodelati", vse to pa je treba narediti za 5000 din.

Večja popravila pa so se opravljala v letu 1942. Tudi tedaj je, po sporočilu konservatorja Mesesnela, Visoki komisariat odobril podporo 3000 lit za restavriranje baročnega oltarja iz cerkve sv. Ane na Grabnu, ki ga bo opravil kipar Jakob Ažman. Priloženo je dvojezično (italijansko-slovensko) uradno obvestilo komisariata. Pogoji pa je bil, da bo "delo strokovnjaško izvršeno ter od konservatorja odobreno. Denar za to je deponiran do izvršitve". V nadaljevanju Mesesnel kritizira restavriranje levega oltarja in očita, da je župnijski urad dal iniciativo za popravilo oltarja brez obvestila škofijskemu ordinariatu ali spomeniški oblasti in je delo bilo slabo narejeno. "Poslej hoče imeti gotovost, da bo delo pravilno izvršeno." Po dopisih sodeč je Mesesnel, medtem ko je budno spremljal obnovitvena dela, skrbel tudi za denar, ki je bil nakazan "v roke okrajnega glavarja v Novem mestu kot ročna zaloga, iz katere se plačajo vsi stroški za to delo", in za njegovo smotrno porabo. Še preden pa so bila dela končana, je bila pri sv. Ani na Grabnu zopet slovesnost, o kateri poroča *Križ*: "Zadnja leta se je cerkvice sv. Ane precej prenovila. Stranska oltarja

Sv. Jožef z Jezuščkom (izrez), slika Valentina Metzingerja iz leta 1737 je zdaj v frančiškanskem samostanu v Novem mestu

sta bila že čisto v razsulu. Novomeška kiparja gg. Vodnik in Ažman pa ju bosta spravila zopet v dostojno obliko. In tako privablja sv. Ana vsako leto več ljudi ... Do zadnjega kotička polna je bila cerkvica letos na dan sv. Ane. Tuk. ženska Mar. družba in tudi gospe iz mesta so si jo izbrale za svojo romarsko točko. Prav lepa slovesnost se je obhajala ta dan. ... Slovesnost pa je dvignil s peto sv. mašo in krasnim govorom g. prof. dr. Eržen. V svojem govoru je opozoril matere na njihove tako potrebne čednosti. Lepo petje ... je odmevalo več ur po cerkvi.”

RAZLASTITEV IN RUŠENJE

Leta 1952 je občina Novo mesto razlastila zemljišče in cerkev sv. Ane na Grabnu. Vse je bilo rešeno v štirih mesecih. Prve dni septembra je župnijski urad v Šmihelu prejel dopis Okrajnega ljudskega odbora Novo mesto: “Za potrebe ekonomije Graben je potrebno razlastiti parc. št. 89/4 k.o. Ragovo, z na njej stoječo cerkvico. Ker je parcela last župne nadarbine, Vas vljudno vabimo, da se v treh dneh po prejemu tega dopisa izjavite, ali soglašate z nameravano razlastitvijo.”

Že 22. septembra je bila izdana odločba Okrajnega ljudskega odbora (24. oktobra pa še Vlade Ljudske republike Slovenije) o razlastitvi “v korist države in za potrebe Okrajnega ljudskega odbora N.m. ...” z obrazložitvijo, da je “razlaščen svet potreben za izvedbo nujnih del, ki so v očitno korist razvoja socialističnega gospodarstva, na drugi strani pa ni nikakih uvaževanja vrednih pomislov proti ...” 18. septembra si je sicer komisija, ki so jo sestavljali zastopniki sv. za prosveto in kulturo in Zavoda za varstvo in znanstveno proučevanje kulturnih spomenikov OV in prirodnih znamenitosti Slovenije, ogledala cerkev sv. Ane in ugotovila, da cerkev po svoji arhitekturi nima spomeniškega značaja, “da pa se lepo vključuje v pokrajino in naj bi se jo zato vključilo v novogradnjo vodovodnega rezervoarja...”. V primeru rušenja pa je treba obvestiti Dolenjski muzej, “da izlušči iz arhitekture zgodovinske posameznosti”. In ker je komisija tudi svetovala, naj strešnike s cerkve dobi muzej, da jih bodo lahko uporabili za prekrivanje spomeniških novomeških arhitektur, se je upravnik muzeja Janko Jarc pisno obrnil na upravo Kazensko popravnega doma, ki je bil tedaj na gradu Graben, da bi mu ob podiranju cerkve dovolili odpeljati strešno opeko, ki bi jo potrebovali “za spomeniškovarstveno pravilno pokritje starega gimnazijskega poslopja”. Uprava doma se je strinjala, da se odpelje vzidan nagrobnik in drugi arhitekturni detajli (npr. portal), glede dodelitve opeke pa je bila mnenja, “da bi bilo dobro, da se osebno zglasite, da se dogovorimo za eventualno odškodnino.” (!) Ker je bila 11. novembra na okrajnem sodišču ustna razprava o razlastitvi in rušenju, je naslovni škof Anton Vovk pooblastil šmihelskega župnika Franca Ambrožiča, da se je udeleži in zastopa interese podružnice. “Opozorite predvsem na to, da je podružnica zelo stara, saj Krajevni leksikon pravi, da so se tam za časa protestantizma skrivali protestantje iz Novega mesta ... Vsekakor naj se poudari, da bi morali pred razlastitvijo podati svoje mnenje še merodajni faktorji (Zavod za zaščito kulturnih spomenikov).” Škof misli, da bi se z malo dobre volje lahko doseglo, da bi se vsaj podružnica ohranila, kajti “cerkev verjetno ni edino primeren prostor, kjer naj bi se sezidal vodni rezervoar”. Potem so se 4. novembra na Ragovem pri podružnici zbrali vsi člani razlastitvene komisije, izvedenci in druge prizadete osebe, vseh skupaj je bilo sedem, in takrat je bila usoda cerkve zapečaten. Sledi-

la je odločba, na katero ni pritožbe, ki je vsebovala odškodnino (9.189 din), ki naj se izplača v gotovini ordinariatu v Ljubljani, cerkev se odpiše, cenilecema pa se "prizna vsakemu za njun trud kot izvedenina 350 din". Zanimivo je mnenje izvedenca Petra Kumpa, gradbenega tehnika: "Na komisijem ogledu dne 4. 11. 1952 je bilo kot nesporno ugotovljeno, da je cerkev stara par sto let. Glede na Navodilo o postopku razlastitvenih komisij pri ocenjevanju in določanju odškodnine za razlašeno premoženje ..., po katerem se ta cenitev izvede, je smatrati navedeno cerkev za že amortizirano, ker je stara nad 80 let. Za ocenitev, odn. določitev gradbene vrednosti pridejo v poštev samo izvršena adaptacijska dela, ki so trajnega značaja za poslopje, t.j. – po pojasnilu župnika Ambrožiča kot upravitelja stavbe – obnova pločevinastega kritja na strani zvonika in na nadstrešku pred vhomom v zakristijo, katera dela so bila izvršena leta 1932." V nadaljevanju opisuje streho in nadstrešek, navede izmere in denarno vrednost, od katere še odšteje amortizacijsko vrednost. Po pravilniku bi sicer moral upoštevati tudi letni dohodek stavbe, ker pa "stavba faktično ni donala nikakih dohodkov, se ta postavka ni upoštevala". Za njive pa se je odškodnina po sklepu komisije določila po povprečju pridelka pšenice in koruze, ki je veljal za okolico Novega mesta. Izplača pa naj se v gotovini in ne v obveznicah, kar je sicer bila navada, to pa zato, ker "je odškodninski znesek malenkosten in bi izplačilo v obveznicah povzročilo neprimerno veliko dela birokratskega aparata".

Škofijski ordinariat v Ljubljani je odločbo z začudenjem sprejel na znanje, saj je sicer Cerkev tudi sama vedno pospeševala kulturni in gospodarski napredek, ne more pa razumeti, zakaj je ta prostor edino primerno mesto za zidavo vodnega rezervoarja. "S to razlastitvijo je močno prizadeto versko čustvovanje cele soseske, ki je cerkev zgradila pred davnimi stoletji, jo skozi mnogo rodov skrbno čuvala in vzdrževala ter je na njo navezan dobršen del krajeve zgodovine in tradicije ... Duhovne vrednote ... se ne dajo izraziti v številkah. Zato je tembolj značilen dokument cenitev tamošnje razlastitvene komisije, ki je vse te vrednote, vse, kar predstavlja cerkev soseski, vso njeno tradicijo, ki sega v stoletja, izrazila v številki 9.189 din, torej manj, kakor stane 1 m dobrega blaga." Sporoča še, da ordinariat tega denarja ne namerava sprejeti. In ko so mu denar kljub temu nakazali, ga je vljudno vrnil.

V župnijski kroniki pa je omenjen novomeški advokat Dušan Smodej, ki se je v korist župnije potegoval, da bi razveljavili odločbo o razlastitvi, vendar tam niso ohranjeni nobeni spisi. Župnik pa je opisal tudi reševanje kulturne dediščine iz cerkvice sv. Ane. "Ves inventar podružnice je ostal. Takratni cerkovnik v Smolenji vasi Avsec Janez in smolenjski cerkveni ključar Kavšek Janez sta z velikim spoštovanjem ves inventar prepeljala in shranila v Smolenji vasi. ... Bronasti zvon sv. Ane ... je bil do l. 1960 shranjen na oknu zvonika smolenjske cerkve. To leto pa se je zvon z dovoljenjem ordinariata v Ljubljani posodil podružnici v Gotni vasi, pri kateri je malo prej edini zvon ... počil."

V župnijski cerkvi Šmihel takrat ni bilo dovoljeno mrliško zvočenje, zato so mrličem zvonili v Gotni vasi. Tako se je "svetoanski zvon, ki je brez koristi ležal v zvoniku smolenjske cerkve, posodil v Gotno vas", temu pa je zelo nasprotoval smolenjski cerkovnik Janez Avsec, ki je pred leti zvon rešil, zato je iz protesta pustil cerkovniško službo in je v tem vztrajal vse do smrti 1973. leta.

Helena Ložar-Podlogar
POZABljena CERKEV SV. ANE
NA GRABNU

VIRI

Heinrich COSTA, *Reiseerinnerungen aus Krain*, Laibach 1848.

Anton PETERLIN, *Drobtinice iz zgodovine župnije Šmihelske. V spomin podane dobrotnikom novih Šmihelskih zvonov*, Novo mesto 1879.

Ivan VRHOVEC, *Zgodovina Novega mesta*, Ljubljana 1891.

France BARAGA, *Kapiteljski arhiv Novo mesto. Regesti listin in popis gradi*. (Acta esslesiastica Sloveniae, 17), Ljubljana 1995.

Edo ŠKULJ, *Orgle v frančiškanski cerkvi sv. Lenarta. 500 let Kolegiatnega kapitlja v Novem mestu*. (Dolenjski zbornik, 1996), Novo mesto 1997.

KRIŽ, *Verski list za novomeško, prečensko in šmihelsko faro*, 1936, 1939, 1941

France STELE, *Terenski zapiski. Kartoteka spomenikov: (Stele XXXI. Graben)* Umetnostnozgodovinski inštitut ZRC SAZU, Ljubljana.

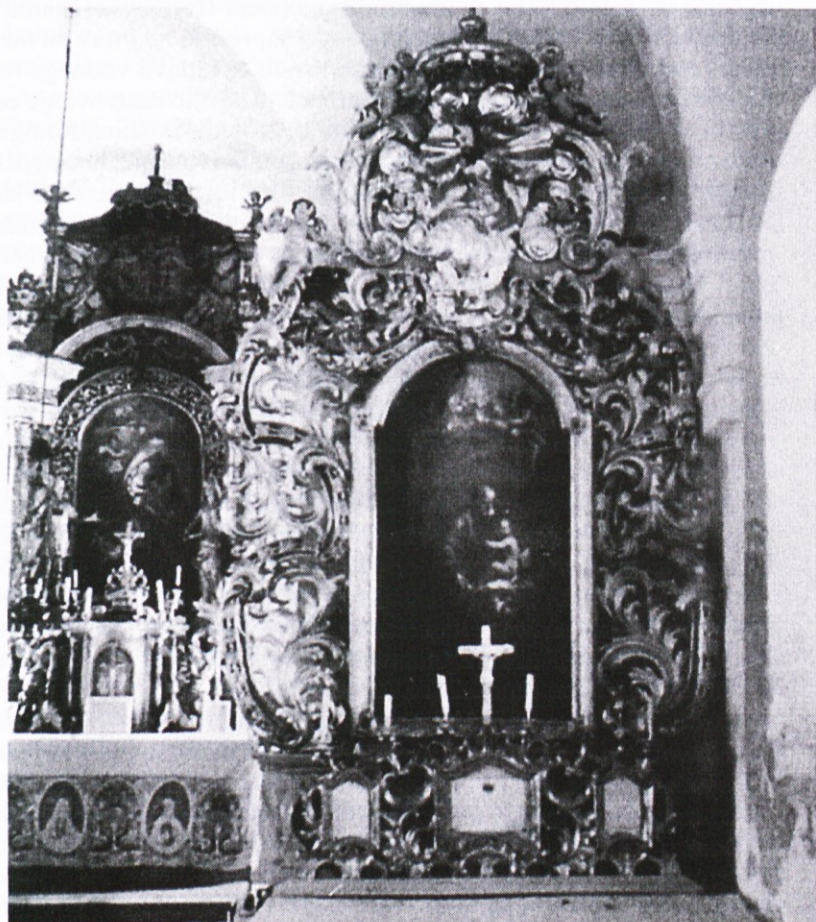
France MESESNEL, *Zap. VI*. 1941. Spomeniška kartoteka. Ministrstvo za kulturo. Uprava Republike Slovenije za kulturno dediščino. (kopija v ZVNKD Novo mesto).

Ivan KOMELJ, *ZP 11, zapis 15. 8. 1946*; Spomeniška kartoteka. Ministrstvo za kulturo. Uprava Republike Slovenije za kulturno dediščino. (kopija v ZVNKD Novo mesto).

Emilijan CEVC, *Terenski zapiski*. Osebni arhiv.

NAMESTO KOMENTARJA

Mogočna lipa je stala levo od vhoda v cerkev sv. Ane, košata, kakor so slovenske lipe, ki so jih ljudje zasadili pred mnogimi stoletji skoraj ob vsako vaško cerkvico. Lipe, na katere smo danes tako ponosni in ob katerih se zbirajo tako romarji in čistilci slovenskih zavetnikov, čisto navadni ljudje kakor tudi politiki. "Zakaj zasajamo lipe k cerkvam?" se je vprašal Anton Brezovnik in poiskal odgovor v ljudski legendi: "sv. Jožef, Marija in Jezušček so počivali na poti v Egipt pod lipo, pod gabrom in pod brinjevim grmom. Bog je blagoslovil ta drevesa, da ne bode nikoli treščilo v nobeno izmed njih. In res se tudi še ni slišalo, da bi bila kdaj udarila strela v gaber ali brinjev grm. V lipo pa je treščilo že dostikrat, ker je sama prosila Boga, da bi preklical svoj blagoslov. Rekla mu je: 'Mene sade najrajši k cerkvam. Kar bi moralo treščiti v cerkev, zadeni strela rajši mene, malovredno drevo, nego tvoje dragoceno svetišče, da se ne zgodi nečast svetemu Rešnjemu telesu v oltarji.' Bog je lipi lepo prošnjo uslišal, ali podelil ji je zato druge, mnogo več vredne darove in časti nego gabru in brinjevemu grmu. Postavil jo je, kakor je želela, za varuhinjo svojih cerkva." Tudi lipa pri sv. Ani na Grabnu je varovala cerkvico sredi polja nad Krko. Varovala jo je pred strelo izpod oblakov, ni pa je mogla obvarovati pred tisto, ki je udarila z zemeljske strani. Tu pa za vse čase veljajo besede šmihelskega župnika Peterlina: "Bili so veseli časi, od katerih vemo, da so čednosti cvetele, bili so pa tudi žalostni časi, v katerih je hudobija gospodovala".

Edini ohranjeni posnetek notranjščine cerkve sv. Ane

ŠEŠKOV DOM KOČEVJE

Od zapuščene dvorane do prenovljenega muzeja

Sokolska organizacija je odigrala pomembno vlogo na kočevskem narodnostno mešanem ozemlju, kjer je prevladovalo nemško govoreče prebivalstvo. Sokolsko društvo Kočevje je bilo ustanovljeno leta 1908 ob veliki pomoči Sokolskega društva Ribnica (1907). Njegova glavna naloga je bila boj proti germanizacijski politiki in vzbujanje ter utrjevanje narodne zavesti.

Ves čas svojega obstoja je bilo društvo aktivno v slovenski sokolski organizaciji, prirejalo javne nastope, zlete, kulturne prireditve. Leta 1919 je pripravilo v Kočevju zlet sokolov Ljubljanske župe, leta 1937 pa občni zbor slovenskega sokolskega društva.

Člani tega društva so telovadili v telovadnici osnovne šole na Reški cesti, na šolski zelenici ali travniku pred Nebotičnikom, gledališke in pevske nastope pa so imeli v gostilni Beljan.

Gradnja Sokolskega doma

V tridesetih letih prejšnjega stoletja je bil pravi razmah gradenj sokolskih domov po Sloveniji. Vsa pomembnejša društva so si takrat zgradila sokolski dom, ki je moral imeti telovadnico kot tudi gledališki oder in druge društvene prostore.

Ob 30-letnici sokolske organizacije v Kočevju so tudi Slovenci v Kočevju začeli z izgradnjo svojega sokolskega doma. Njegova graditev je v času vse bolj izzivalnega nastopanja kočevskih Nemcev močno razgibala ves napreden slovenski živelj v mestu in okolici. Kočevski Nemci so imeli v mestu še vedno močan položaj, predvsem pa v svoji lasti vso zemljo. Nacionalno osveščeni Slovenci so s težavo dobili lokacijo za novi dom, pa še ta je bila izven urbaniziranega mestnega okolja, v bližini nekdanjega živinskega sejma. Prve lopate so zasadili 22. junija 1937. Večino del so opravili člani Sokolskega društva Kočevje sami. S prostovoljnimi prispevki različnih darovalcev, ki so zapisani v Zlati knjigi darovalcev pa je bilo zbranih 23.450 dinarjev.

Načrte za dom je izdelal pooblaščen gradbeni inženir Gustav Trenz iz Novega mesta. Dom je predvidel kot večnamensko stavbo z veliko osrednjo telovadnico-dvorano z gledališkim odrom in stranskimi prostori ob njej. Stavba je bila pritlična ter je obsegala 585 m² zazidane površine. Gradnjo doma je prevzel stavbenik Joško Ivančič. Pri zidarskih delih se je dobro izkazal Matija Trampuš s svojo delovno ekipo. Ostrešje je postavil tesarski mojster Matko iz Metlike.

Glede materiala in konstrukcije se je gradnja razlikovala od običajne v tem, da so bili nosilni zidovi v predelu telovadnice ojačani z armiranobetonskimi stebri, povezanim med seboj z vencem. Sicer pa je bila v celoti zidana z opeko iz ribniške opekarne in opekarne Antona Butine iz Mahovnika. Nosilni zidovi so imeli debelino 38 cm, stro-povi pa so bili izvedeni v leseni-tramovni konstrukciji.

Ob slavnostni otvoritvi avgusta 1938 Sokolski dom še ni bil dokončan. V glavnem so ostale nedokončane fasade. Tak je ostal do začetka druge svetovne vojne. V letih 1941 - 1943 so ga uporabljali Italijani za kinodvorano in skladišče razstreliva.

V takšni stavbi je od 1. do 3. oktobra 1943 potekal Zbor odposlancev slovenskega naroda, prvi izvoljeni parlament v slovenski

zgodovini. Za zborovanje je bila dvorana posebej urejena in okrašena, še zlasti z napisi in gesli. Ti so bili poškodovani ali uničeni po nemški okupaciji mesta oktobra 1943. Skoraj nepoškodovan je ostal le napis nad odrsko odprtino "Narod si bo pisal sodbo sam".

Zasedanje je zaradi varnosti potekalo ponoči, podnevi pa so bili odposlanci nastanjeni po okoliških vaseh. Udeležilo se ga je 572 neposredno in posredno izvoljenih ter delegiranih odposlancev, vseh udeležencev pa je bilo 650.

Zbor odposlancev slovenskega naroda je bil prvo neposredno izvoljeno telo oziroma predstavništvo nekega naroda v vojnih razmerah, prvo v celi Evropi. S svojimi sklepi in odločitvami je uzakonil narodno oblast na slovenskih tleh in izvolil njeno najvišje predstavništvo Slovenski narodnoosvobodilni odbor (SNOO), prvi slovenski partizanski parlament. Sklepi zbora so bistveno spremenili državnopravni status Slovenije, ki je bila v Kraljevini Jugoslaviji priznana le kot administrativna enota brez nacionalnega obeležja.

Z razglasitvijo slovenske državnosti, z oblikovanjem prvega slovenskega parlamenta je slovenski narod končno dobil vse oznake državnopravnega subjekta, moderne nacije.

Obnovitvena dela po letu 1945

Po končani drugi svetovni vojni je Sokolski dom postal last FD Bračič, ki se je lotilo obnove močno poškodovane stavbe. Obnova je potekala od 1. septembra do 30. novembra 1946, ko je bil dom po novih načrtih obnovljen v surovem stanju. Dela so opravljali nemški vojni ujetniki. Druga dela so bila zaključena do praznika osvoboditve 9. maja 1947. Tega leta je bil Sokolski dom preimenovan v Šeškov dom – po narodnem heroju Jožetu Šešku, predvojnem komunistu in organizatorju vstaje na Kočevskem.

Po novih načrtih je prvotna tlorisna zasnova stavbe ostala v novem volumnu, zaradi povečanih potreb in boljše funkcionalnosti so podaljšali le gledališki oder s prvotnih 6 na na 13 m, ob jugozahodni steni dvorane pa prizidali še malo dvorano. To je povzročilo bistvene spremembe na glavni fasadi in gabaritu. Povišani prostor nad odrom so zaključili z ravno streho, zunanja vhodna fasada pa je bila v skladu z modo dobe stopničasto monumentalno zaključena in poenotena, kar je popolnoma tuje prvotni stavbni zasnovi. S tem je bila zakrita zadrega z nesimetrično streho. Močni oblikovni posegi so izvirni arhitekturi vzeli vtis zleknjene stavbne gmote in spremenili njene plastične sestavine.

Na Šeškovem domu so bili kasneje še večkrat opravljeni večji ali manjši notranji posegi, ki so razvrednotili najpomembnejše spomeniške sestavine stavbe, zaradi katerih je bil dom razglašen za kultumi in zgodovinski spomenik. Za 10-letnico Kočevskega zbora 1953. leta so po načrtih inž. Vinka Glanza preuredili preddverje. V sredini čelne stranice so zazidali vhod v dvorano in na novo uredili dvojne stranske vrata, del stene obložili z marmorjem ter vanjo vgradili spominsko ploščo.

Za 20-letnico Kočevskega zbora leta 1963 je bil v pretresu načrt, kako Šeškovemu domu povrniti prvotno podobo ter ga hkrati posodobiti. Vendar je ostalo pri starem. Fasada iz leta 1947 in preurejeno predverje sta bila sprejeta kot dejstvo, ne glede na to da so bile s tem okrnjene spomeniške, dokumentarne in pričevalne lastnosti spomenika. Za druge preureditvene posege pa je izdelal načrte inž. Milan Bižal.

Po teh projektih je bila rekonstruirana dvorana, zgodovinsko in pričevalno najpomembnejši del stavbe. Rekonstrukcija je le delno povrnila prostoru videz iz časa zasedanja. Korektno je bila rekonstruirana le stena ob odrski odprtini, kjer so delavci Zavoda R Slovenije za spomeniško varstvo poleg še skoraj v celoti ohranjenega glavnega napisa nad odrsko odprtino Narod si bo pisal sodbo sam na podlagi ohranjenih fotografij rekonstruirali oba napisa ob odrski odprtini. Vsi posegi, kot so nov, proti odru padajoči podij, zazidana okna, obešen dekorativni strop, moderna razsvetljava ter novi, vendar ne prvotni, sedeži, pa so dvorani še bolj spremenili prvotni videz. Posegi v letu 1947 prizidani mali dvorani so bili podrejeni funkcionalnim potrebam ustanovljenega muzeja. V ta namen so prostor uredili v dve etaži.

Po letu 1963 so bila na stavbi opravljena le manjša vzdrževalna dela in obnovitvena dela. Šele ob koncu osemdesetih let so se začele intenzivne priprave za temeljito prenovo celotne stavbe. Vse aktivnosti v zvezi s prenovo je vodil in koordiniral Pokrajinski muzej Kočevje.

Že oktobra 1989 je Ljubljanski regionalni zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine izdelal konservatorske smernice za obnovo Šeškovega doma, s katerimi naj se stavbi povrne kar se da prvotna – izvirna arhitektura in spomeniške vrednosti. Hkrati naj bi v obnovljeni dvorani potekale tudi kulturne prireditve.

Prenova v letih 1992 – 1999

Do uresničitve teh načrtov je bilo treba počakati vse do leta 1992. Sama obnova stavbe je bila zaradi težav pri zagotavljanju finančnih sredstev razdeljena na več funkcionalno zaključenih celot. Pri izdelavi projektov za obnovo stavbe Šeškovega doma je bila upoštevana polivalentna funkcija uporabe doma, ki naj postane osrednji kulturni prostor mesta Kočevje in sodoben muzej. Tega leta je bila izvedena prva faza prenove, s katero je Pokrajinski muzej Kočevje pridobil 126 m² novih površin. Pomembna pridobitev je vsekakor mala dvorana, ki je namenjena občasnim razstavam, pedagoškemu delu in drugim prireditvam.

V letu 1993 se je nadaljevala druga faza obnove. Glavni poudarek je bil na rekonstrukciji dvorane, v kateri je oktobra 1943 zasedal Zbor odposlancev slovenskega naroda. Ta dvorana je še edina, ki ima ohranjene vse osnovne proporce iz časa nastajanja slovenske državnosti med drugo svetovno vojno. Dvorani v Črnomlju in Ajdovščini smo namreč zaradi neustreznih ukrepov izgubili. Tako je bilo samo še to dvorano možno urediti čimbolj avtentično in jo ohraniti kot dokument tistega časa.

Vsa obnovitvena dela v dvorani so bila izvedena v skladu s konservatorskimi smernicami Ljubljanskega regionalnega zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine. Prav tako so bile upoštewane tudi vse gradbene in arhitektonske podrobnosti, temelječe na ohranjenem dokumentarnem gradivu. Ohranjena je osnovna tlorisna oblika s primarnimi gabariti, balkonom, prilagojenim odrom, ravnim tlakom in stropom. Tako stavba v poglavitnih potezih ohranja prvotne volumne, originalne komunikacije in razporeditve prostorov.

Na sredini balkona je urejena kabina za projekcije oziroma svetlobno in tonsko regulacijo. Obstoječa razsvetljava je zamenjana z originalno naravno in umetno svetlobo. Zazidana okna na severni strani so ponovno v funkciji, medtem ko so na južni, nekdanji zunanji strani,

prezentirana kot slepa okna z umetno svetlobo. Ohranjeni so sledovi izstrelkov in izvorni ostanki napisov in gesel ob odrski odprtini. Rekonstrukcija poslikav napisov in Prešernovih verzov na ostenju balkona pa bo možna šele, ko bo izdelana ustrezna konservatorska rešitev. Žal ni bilo mogoče prezentirati napisov na stranskih stenah, ker so bili med drugo svetovno vojno preveč uničeni.

Hkrati z obnovo dvorane je potekala sanacija in adaptacija spremljajočih prostorov v pritličju in muzejskih prostorov v prvem in drugem nadstropju. Skupaj je bilo obnovljenih 580,16 m² površin, od tega jih je za opravljanje muzejske dejavnosti namenjenih 184,60.

Prenova je v letih 1994 - 1995 zastala. V tem času je bila izdelana projektno-tehnična dokumentacija za obnovo južnega trakta stavbe Šeškovega doma.

Nov zagon je sledil leta 1996. Izveden je bil javni razpis za izbiro najugodnejšega izvajalca obnovitvenih del v tretji fazi obnove, ki naj bi znova potekala v več funkcionalno zaključenih fazah.

V letu 1996 so bili prenovljeni muzejski prostori v pritličju in prvem nadstropju v skupni izmeri 400 m², na novo pa je bila postavljena vertikalna komunikacija (stopnišče) na vzhodni strani stavbe.

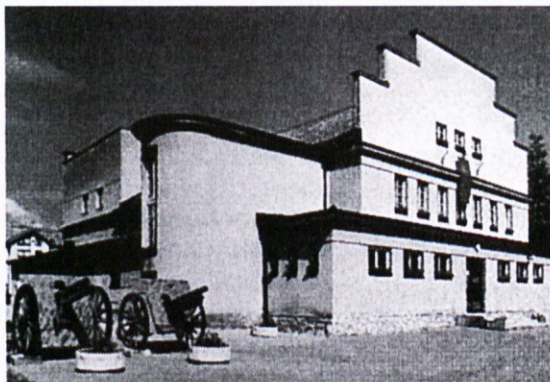
Obnovitvena dela na podstrešju oziroma drugem nadstropju v skupni izmeri 136,60 m² (knjižnica, delovni prostor za kustosa, depo) so se nadaljevala šele po sprejetju republiškega proračuna za leto 1997. Pripravljalna dela so se začela v začetku novembra, vendar do konca koledarskega leta 1997 vsa predvidena dela še niso bila v celoti zaključena. Dela so se nadaljevala in končala v prvi polovici leta 1998. Istega leta so se v septembru in oktobru izvedla dela za priključek stavbe na toplovod (daljinsko ogrevanje). Delo je izvajalo javno podjetje Komunala Kočevje, ki je prevzelo tudi vzdrževanje energetske, postaje v Šeškovem domu.

V zadnjem letu drugega tisočletja je bil obnovljen še strelovod in nabavljena nova oprema za delovne prostore muzeja. S tem je bila v celoti zaključena prenova vseh prostorov v stavbi Šeškovega doma, razen odra in odrske tehnike.

Do leta 2003 načrtujemo še izolacijo in prenovo podstrešja, obnovo fasade in ureditev okolice stavbe.

Z obnovo Šeškovega doma v Kočevju, predvsem pa njene zgodovinske dvorane, smo ohranili pomemben kulturni, zgodovinski in arhitekturni spomenik. Na ta način je mesto Kočevje pridobilo kvaliteten večnamenski kulturni in prireditveni prostor, v dom umeščeni muzej pa po skoraj petdesetih letih delovanja normalne delovne pogoje.

Šeškov dom v Kočevju

OD KLASIČNE KNJIŽNICE DO INFORMACIJSKEGA CENTRA

Knjižnica Mirana Jarca v Novem mestu

STATISTIČNI PODATKI O DEJAVNOSTI KNJIŽNICE MIRANA JARCA V LETU 2000:

Aktivnih članov: 26.588
Obisk: 351.380
Izposojenega gradiva: 867.004
Izdelanih fotokopij: 85.526 in 156 printov
Medknjižnična izposoja: 1.125
Prirast gradiva: 14.092 kosov/7.606 naslovov
Odpis gradiva: 3.332 kosov knjižnega in približno 5.000 kosov drobnega tiska
Obisk domače strani: 176.474 obiskovalcev
Število prireditvev: 1.494
Število posredovanih informacij: 14.204 naročenih informacij
Število zaposlenih: 37 (+2 nadomestni zaposlitvi zaradi porodniške odsotnosti)

V skladu z aktom o ustanovitvi in statutom Knjižnice Mirana Jarca Novo mesto opravlja svojo knjižnično dejavnost za področje 61.363 prebivalcev na območju 6 občin (Novo mesto, Škocjan, Šentjernej, Mirna Peč, Žužemberk, Dolenjske Toplice). Je splošnoizobraževalna knjižnica II. skupine, kar pomeni, da je namenjena za področje nad 50.000 prebivalcev.

Kot splošnoizobraževalna knjižnica je dolžna skrbeti za najširše potrebe izobraževanja v svojem okolju. To dosega z redno dejavnostjo (izposoja knjižničnega gradiva in posredovanje informacij) ter z dodatno, s katero promovira lastno dejavnost oziroma popularizira knjižnično gradivo in spodbuja bralne navade. Z gradivom podpira potrebe formalnega izobraževalnega procesa, od osnovnih, srednjih in visokih šol, dodatnega izobraževanja ali prekvalifikacije študija ob delu, permanentnega izobraževanja in samoizobraževanja do vseživljenjskega učenja.

Omogoča najširšo demokratično dostopnost do informacij in znanja. Pri tem uporablja najsodobnejšo računalniško tehnologijo in komunikacijske povezave. Knjižnica nima članarine, zaračuna le 100 tolarjev za izkaznico, ki velja na vseh oddelkih in z njo lahko uporabnik uporablja vse storitve knjižnice. S tem se povezuje tudi njena socialna vloga, saj zmanjšuje oziroma blaži materialne razlike v družbi, omogoča srečevanje ljudi, zadrževanje v javnih prostorih, izmenjave mnenj in informacij, navezovanje stikov.

Na področju kulturnega izobraževanja s prireditvami spodbuja in ohranja bralne navade, izboljšuje rabo slovenskega jezika, seznanja uporabnike s slovensko in tujo knjižno produkcijo ter avtorji. Leta 1998 je Knjižnica Mirana Jarca prejela županovo priznanje Mestne občine Novo mesto za izjemne dosežke na področju kulture.

Iz preteklosti v prihodnost

Prizadevanje za rešitev prostorske problematike Knjižnice Mirana Jarca Novo mesto ima dolgo zgodovino in sega tja pred leto 1986, ko so bili narejeni idejni načrti za sedanjo gradnjo prizidka in adaptacijo obstoječih dveh objektov. Takratna upravnica Knjižnice Mirana Jarca Nataša Petrov je takrat postavila programsko vizijo nove knjižnice. Ravnatelj Janez Mežan, moj predhodnik, je prevzel izdelane načrte PGD leta 1991. Nujna sanacija stavbe št. 26 se je začela v letu 1996 s takratnim ministrom za kulturo RS Sergijem Pelhanom. Temeljni kamen kot simbolni začetek gradnje je položil naslednji minister za kulturo dr. Janez Dular s tedanjim županom MO Novo mesto Francijem Koncilijo. Gradnja prizidka pa se je začela leta 1997. V naslednjih letih je potekalo sodelovanje z naslednjim ministrom Jožefom Školčem. Otvoritev pa smo dočakali z ministrico Andrejo Rihter in županom MO Novo mesto Antonom Starcem, dr.med. V tej dolgi periodi pa so se marsikateri stvari spremenile, med drugim se je začela informacijska revolucija z razvojem računalništva. Tehnologija dela knjižničarstva se je avtomatizirala in precej spremenila. Ne nazadnje se knjižnice načrtujejo in gradijo za najmanj 10 let pritoka gradi-

va, prostor, ki smo ga izgubili že v času borbe zanj.

Od vseh predlaganih rešitev od preselitve Knjižnice Mirana Jarca na novo lokacijo (stara porodnišnica, kompleks stavbe na Novem trgu, vojašnice v Pogancih itd.) je bila najbolj smiselna in racionalna rešitev gradnja prizidka in povezava z adaptiranima obstoječima objektoma. Stavbi sta spomeniško zaščiteni in prepotrebni obnove, za knjižnico pa je zaradi navajenosti uporabnikov na lokacijo, ki je v centru, zelo ugodna. Hkrati je morda prevladal argument ureditve kompleksa na mestnih Ljubljanskih vratih, kjer stoji knjižnica, ki je bil zasnovan že v davnih petdesetih letih in naj bi dal spominsko obeležje na to dejstvo tudi v sami arhitekturi prizidka. Predlagana rešitev je bila tudi najmanj boleča za uporabnike, ker je knjižnica poslovala brez izpadov do končne selitve v prizidek.

Selitev v novi prizidek

Priprave na selitev so potekale vzporedno pri vsem tekočem delu z uporabniki v knjižnici od konca leta 1999 in začetka leta 2000, ko so se formirale posebne strokovne ekipe, ki so preverile aktualnost fonda oddelkov izposoje za mladino, za odrasle in študijskega oddelka in izvedle odpis gradiva, ki je bilo uničeno ali kakorkoli poškodovano, vsebinsko zastarelo glede na informacije, ki ga je prinašalo, neustrezno število izvodov enega naslova, neustrezen jezik glede na okolje (skandinavski jeziki) ali pisavo (cirilica, hebrejščina, arabščina) in podobno. Knjige, predvidene za odpis, so pregledali še posamezni vodje oddelkov, ki so predlagali: preusmeritev knjig na drugo lokacijo (mreža ali drugi oddelki), formiranje kolekcije v dar v Bosno, vojašnico v Novem mestu, odpis in ponudba knjig v bukvarni. V letu 1999 je bilo odpisanih 2.038 kosov knjig, v letu 2000 3.332 kosov knjižnega gradiva in približno 5.000 kosov neknjižnega gradiva iz posebnih zbirk (drobni tisk gospodarskih propagandnih materialov).

Po izločanju, ki sicer še vedno ni dokončano, smo se lotili opremljanja gradiva s sprožilnimi varnostnimi napravami. To je potekalo od junija 1999 oziroma od dobave sprožilcev dalje in še poteka (opremljenih je bilo čez 100.000 kosov gradiva).

Oddelek za odrasle je poleg tega opremljal knjige z barvnimi trakovi za zvrst gradiva in simboli za podzvrst romanov. Za dodatne označitve smo se odločili zato, ker je v prizidku nekoliko spremenjen prosti pristop, saj gre za neprimerno večjo količino postavljenega leposlovnega gradiva, ki sledi abecednoimenskemu katalogu, to je po abecedi avtorjev. Barvna oznaka označuje poezijo, dramatiko ali roman ne glede na avtorja, simbol pa pove, za kakšno zvrst gre: kriminalko, ljubezenski, pustolovski, znanstvenofantastični, potopisni, biografski roman, humor itd. S tem želimo približati oziroma poenostaviti iskanje gradiva za uporabnike, da bi čim lažje osvojili samostojni samopostrežni način in bi v kar najmanjši možni meri potrebovali našo pomoč. Vse trakove in simbole smo izdelali praktično v lastni režiji in izvedli opremljanje 80.000 kosov gradiva.

9. novembra 2000 smo zaprli oddelek za odrasle na Jenkovi ulici, fond pa prenesli v prostore prizidka na Rozmanovo ulico. Študijski oddelek smo zaprli 18. decembra, ko je bila izvedena računalniška konverzija, ki je zajela oddelek za odrasle in študijski oddelek, in nato začeli s selitvijo in postavitvijo študijskega gradiva v prosti pristop v novem prizidku. Prenesli smo 380.458 kosov knjižnega gradiva, okrog 80.000 kosov neesigniranega starega fonda, okoli 800.000

listkov v katalogih. Po dokončni postavitvi smo opremljali knjige z barvnimi trakovi glede na tematsko razvrstitev. Do 31. decembra 2000 je Knjižnica Mirana Jarca pokrila iz lastnih sredstev čez 1.800.000,00 tolarjev stroškov za selitev.

Do knjig s prostim pristopom

V novozgrajeni knjižnici so boljše razmere za izvajanje knjižničarske dejavnosti in tudi za zaposlene in za obiskovalce. Knjižnica Mirana Jarca je bila do sedaj pozimi ogrevana s trdimi gorivi oziroma lončenimi pečmi in obnovljeni del stavbe št. 28 v nadstropju študijske čitalnice s termoakumulacijskimi pečmi. Skladišča niso bila ogrevana in so bila podvržena temperaturam zunanjega okolja, pozimi je padla temperatura pod 0, poleti pa se je povzpela do neznosne vročine. Nekatera skladišča so bila vlažna in popolnoma neprimerna za hrambo gradiva, vsa pa prenatrpana od tal do stropa s policami, med njimi pa s kartonskimi zaboji z gradivom. Uporabniki so bili omejeni na zelo majhne površine in so se zadrževali največ okoli izposojevalnega pulta študijskega oddelka, kjer so predali svoje naročilo, ne da bi vedeli, če bodo z naročeno knjigo zadovoljni ali ne, saj so jo poznali bolj po zunanjih lastnostih kot po podatkih, ki jih zahteva za identifikacijo knjižničarska stroka. V vseh knjižnicah je znan sindrom: »Mi lahko pomagate. Potrebujem matematično knjigo. Ne poznam avtorja, ne naslova, vem pa, da je oranžne barve. Če mi jo pokažete, jo bom prepoznal, ker vem, kakšen je njen videz.« V prejšnjem skladiščnem načinu pospravljanja in postavitve so bile matematične knjige razsejane v celotni temeljni knjižnični zalogi in bi jo po tej logiki lahko iskali med vsemi približno 340.000 kosi, če so nam manjkali osnovni podatki, zdaj pa se bodo nahajale skupaj pod oznako matematike, kjer jih bo lahko uporabnik sam izbiral, prebiral ali prepoznaval. Starejše gradivo bo še vedno na voljo preko klasičnih in računalniških katalogov, iz katerih so razvidni podatki za naročilo.

Prosti pristop je sicer veliko bolj razkošen s prostorom, je pa veliko bolj prijazen do uporabnika. Hkrati se loči od skladiščnega v tem, da smo pri prvem strategijo iskanja in selekcijo dostikrat opravili informatorji sami, zato je prosti pristop tudi bolj demokratičen glede lastne individualne presoje uporabnika, prilagojene sposobnostim, potrebam, namenu, lastni strategiji, kakovosti in količini izbora. Uporabnik se v njem lahko zadržuje ure in ure samo zaradi prelistavanja zanimivosti, bogastva in novitet, na katere naleti tudi po naključju.

V knjižnici, ki je funkcionalna in estetska ter ima dovolj prostora, se uporabniki radi zadržujejo in jim predstavlja tudi mesto srečevanja, zbliževanja, zbiranja, zadovoljevanja skupnih interesov (obisk prireditelj). Preko dnevnega časopisja, strokovne periodike, lokalnih glasil, drugega knjižničnega gradiva uresničujejo svojo pravico do informiranosti in informiranja. Skratka nivo zadovoljevanja kulturnih, izobraževalnih, informacijskih, bralnih potreb bo v novih prostorih neprimerno višji zaradi boljše notranje in tehnične opreme.

Mislili smo tudi na uporabnike, ki so kakorkoli telesno ovirani in jim do sedaj nismo mogli nuditi svojih uslug iz različnih, včasih tudi banalnih razlogov. Dostop v novo knjižnico je omogočen tudi telesno oviranim. V zgradbi je osebno in tovarno dvigalo, ki omogoča dostop do višjih oziroma nižjih nadstropij. Za slepe in slabovidne je bil kupljen poseben računalnik z Braillovo pisavo.

Oddelek za mladino žal ta trenutek ostaja v starih prostorih in bo

Andreja Pleničar
OD KLASIČNE KNJIŽNICE DO
INFORMACIJSKEGA CENTRA

moral potrpeti do adaptacije obstoječih dveh objektov. Knjižnica bo namreč v celoti zadihala šele, ko bosta obnovljena še stara objekta. Ker so v prizidek preseljene vse druge službe, ki bodo v naslednji fazi v obstoječih objektih, smo se že srečali s prostorsko stisko.

Oddelek za odrasle je začel z delom v novih prostorih 20. februarja 2001, študijski oddelek se je odprl za javnost dan po slavnostni otvoritvi 2. marca 2001.

Slavnostna otvoritev prizidka Knjižnice Mirana Jarca je bila v četrtek, 1. marca 2001.

Zgoraj: v osrednjem delu novega prizidka Knjižnice Mirana Jarca je študijski oddelek z izposojevališčem

Spodaj: pogled na prizidek s severne strani

Foto: MIM

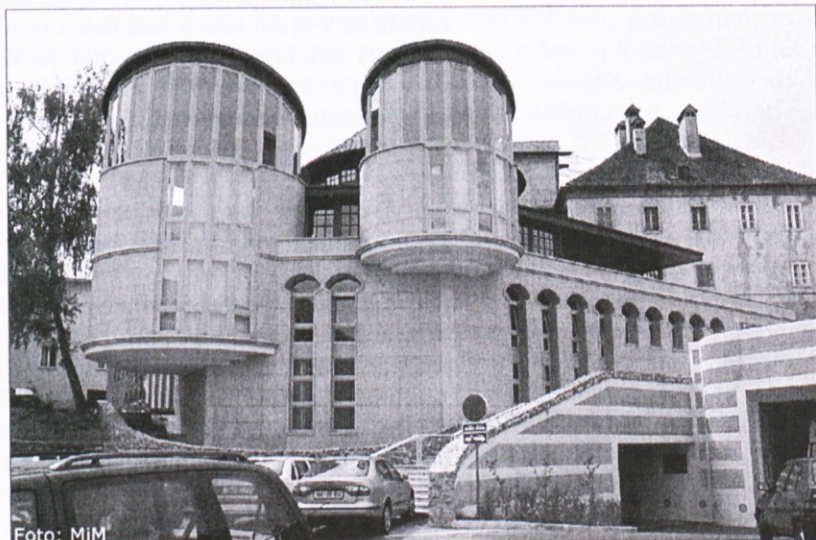

Foto: MiM

Ivan Kastelic

MUZEJI BREZ SPOROČILA ZA PRIHODNOST SO PREŽIVELI

Pogovor z dr. Tomislavom Šola

Dr. Tomislav Šola

Tomislav Šola je univerzitetni profesor na Filozofski fakulteti v Zagrebu, kjer predava celo vrsto muzeoloških predmetov in je hkrati predstojnik podiplomskega študija muzeologije. Njegov uradni življenjepis pravi, da je rojen leta 1948 v Zagrebu. Kariero izobraženca je začel s študijem umetnostne zgodovine, nadaljeval podiplomski študij na novinarstvu in kasneje na muzeologiji, opravljal je delo kustosa in medtem dobil štipendijo francoske vlade za raziskovalno delo v Icomovem dokumentacijskem centru pri Unescu. Tako je zapustil Zagreb in zastavil uspešno kariero mednarodnega strokovnjaka za muzeologijo. Ob delu za Icom (svetovna muzejska organizacija) je namreč istočasno poslušal predavanja na Sorbonni in tako končal enosemestrski študij sodobne muzeologije pri prof. Rivieru. Zatem je bil sedem let direktor Muzejskega dokumentacijskega centra v Zagrebu in hkrati glavni urednik strokovne revije *Informatica Museologica* ter zbornika *Muzeologija*. Doktoriral je na ljubljanski univerzi z muzološko doktorsko disertacijo o totalnem muzeju. Predava tudi muzeologijo v Ljubljani – na podiplomskem študiju. Število njegovih besedil, objavljenih v strokovnih revijah, knjigah in časopisih, se suče blizu 300. Z referati je sodeloval na dvajsetih mednarodnih simpozijih po vsem svetu. Bil je in je še član cele vrste komisij ali drugih delovnih teles v svetovnem muzealstvu. V času, ko sva se dogovarjala, je bil član svetovnega uredniškega odbora strokovnih revij *Museum international* (Unesco) in *Museum practice* (Muzealska zveza Velike Britanije), stalni član žirije Evropska nagrada za muzej leta. Živel je v Sloveniji in je imel v delu celo vrsto strokovnih projektov. A to sploh ni bistveno – čeprav se je nastajanje tega besedila nekoliko zavleklo, njegova tematika zlepa ne bo zastarala. Če ima Tomislav Šola prav, potem njen čas za muzealce še le prihaja.

- Vaš sloves muzeologa je v mednarodni strokovni javnosti nesporen, doma (na Hrvaškem in v Sloveniji) pa vas imajo muzealci za izdajalca stroke. V čem je razlika med vašimi stališči in stališči domače strokovne javnosti? Verjamem, da je razlik veliko, zato se omejujva samo na najbistvenejša razhajanja.

V živalskem svetu je konformizem zasnovan na sistemu znakov (signalov) in na moči. Odpadniki, izločeni iz krdela (izdajalci), nimajo možnosti za preživetje. Pri ljudeh jo imajo. Vendar ne brez božje pomoči. Seveda sem heretik in "izdajalec" stroke zato, ker jo dojemam drugače, zunaj njene prvobitne pojavnosti in brez prevelikega konformizma. Tisti, ki me ne prenašajo (je pa tudi nekaj tistih drugih), poznajo samo prvo raven stroke. Torej raven tehnike in metod. Jaz pa sem si na jasnem glede nalog stroke v družbenem projektu in poznam možnosti, ki nam jih ponuja za kakovostno preživetje na našem planetu. Oni torej poznajo stroko, jaz jo pa razumem. To se seveda dogaja povsod in ne le med muzealci! Koliko je samo duhovščine, ki do popolnosti pozna samo liturgijo in litanije (dr. Šola je uporabil izraz 'pojanje' – op. avt.). Pri tem so videti kot živa skrušenost, v duhu pa so prazni in sebični. Ti vidijo boga v lesenem kipcu in sliki, ne pa v

svojem bližnjem. Med takimi izbirajo tudi nadškofe in kardinale. Koristno in lepo je, če povemo, da med njimi in muzealci ni razlike. Vladajočo večino v vseh strokah tvorijo dobičkarji, pristaši trendov in mode, ki izčrpavajo javnost s svojimi navideznimi novostmi in pridobivajo na pomembnosti preko svojih nepotrebnih izdelkov. To je najlažje. Veste, na kaj mislim: svečeniki si izmislijo novo prikazovanje in svetišče, uprizorijo ceneno gledališče z obiskom svetega očeta in zapeljejo ljudstvo v kolektivno nevrozo. Boga pa nikjer. Po drugi strani kustosi pripravijo svoje mega razstave in romanja v muzejske katedrale ter prodajajo neuki večini nerazumljive mite in nepotrebna znanja. Pri tem ni nikakršne modrosti in razumevanja. Večina muzealcev ne razume resničnih vzrokov za obstoj muzejev. Zato večno iščejo nekakšen nov recept, s katerim bodo odpravili svoj mentalni celulitis. Najprej vidijo to novost v znanstvenem pomenu muzejev, vendar muzeji niso tipični proizvajalci znanja. Potem porabimo tri desetletja za dokazovanje, da so muzeji izobraževalne ustanove, čeprav je njihova vzgojna vloga dejansko le posledica nečesa. Nato navdušeno razpravljamo in dokazujemo, da so muzeji namenjeni zabavi in prostemu času, vendar je ob tolikšni industriji zabave o tem težko celo razmišljati. Jasno: ko jim nanizate vse te očitke, vas izobčijo, zatožijo vas svojim političnim zaščitnikom, razglasijo vas za izdajalca in krivoverca ter vas sovražijo zato, ker ste popolna podoba njihove slabe vesti. Pa še nekaj je: jaz sem ustvarjalen, oni pa niso. Jaz veliko delam, oni se pretvarjajo, da delajo. Naj vas nagradim z ocvirkom za vašo dobronamerno novinarsko radovednost: več kakor 50 odstotkov dela je po muzejih kronična ponarejena dejavnost. Nekoliko huje je v moji domovini (Hrvaški, op. avt.) kakor v Sloveniji. Včasih je temu vzrok neznanje, včasih lenoba, včasih neumnost, včasih pa, bogme, vse troje. Končno mi tudi ni mar pridigarjev in politikov. Ne morem pa ostati nem in slep v stroki, ki jo poznam, jo imam rad in poznam njeno pomembnost. Za razliko od tistih (v tej isti stroki), ki me ne marajo.

- Muzealcem očitata zakrknjeno zagledanost v ukvarjanje s tridimenzionalnimi artefakti (predmeti – najdbami). Če sem prav razumel vaša izhodišča, potem nimate ničesar proti strokovni skrbi za muzejske predmete. Le proti temu ste, da se jih fetišizira. Trdite, da je treba preko predmetov ali z njihovo pomočjo poskrbeti za prenos idej in vrednot iz preteklosti v prihodnost. Ali lahko na kratko opišete svojo vizijo muzejev, ki bodo uspešno ohranjali kulturno identiteto naroda!

Svojo vizijo bi lahko opisal v nekaj besedah le naklonjenemu, dobronamernemu poznavalcu stroke. Kljub temu velja poskusiti enako tudi pri zainteresiranem bralcu, ki ne pozna stroke. Osebnostno to rad počnem in v tem je pomembna razlika med nami – takimi znotraj stroke – in tiste večine, ki sem jo prej omenil. Pa pojdimo po vrsti. Dejansko me zelo moti ta *perfekcionizem*, usmerjen v vse, kar je fizičnega, otipljivega in tridimenzionalnega. V ogromni večini muzejev je za predmete poskrbljeno boljše kakor za ljudi. Zato, ker so predmeti kustosom pomembnejši. Ponekod je njihovo število že doseglo meje fizične rasti. Očitno postaja, da se nenadzorovana težnja k popolnosti pri zbiranju preprosto ne bo mogla obdržati. Taki muzeji so neobvladljivi tako za obiskovalca kot za plačnika in v desetih letih boste pričali čudnim stvarjem. Neverjetno je, kako kustosi še vedno ne verjamejo, da bi muzej lahko bankrotiral. Seveda imam pri tem v mislih

tako vsebinski (konceptualni) kot finančni bankrot. To se dogaja zato, ker se večina kustosov izogiba spoznanju in priznanju, da sta njihovo delo in ustvarjalnost neločljivo povezana ter da gre pri tem za moralno dejanje, utemeljeno na znanosti. Tovrstno priznanje (sebi) bi potegnilo za seboj ogromno odgovornost. Čemu si torej priznati vse skupaj, če je življenje brez tega lažje, pa tudi lastniško upravljalna plast družbe vas ima tako raje. Ne sicer kot partnerja v tovrstnem družbenem projektu, pač pa kot svojevrstnega dvornega norčeka. Govorimo torej o podkupljivosti *uma*. Pri tem gre tudi za uporabo načina, ki je prepoznaven v siceršnji družbeni in politični praksi. Socializem je vse skozi gradil boljšo prihodnost, sodobni nacionalizem (mislim namreč, da kapitalizem ne obstaja več kot ideologija, saj se je prelevil v vsesplošno obsedenost z dobičkom) pa gradi boljšo preteklost. Tako kot muzeji, ki mu služijo. Nikjer ni opaziti skrbi za dobro sedanost. Kaj pa imata običajen Hrvat ali Slovenec od dokazovanja, da pripadata starim in slavnim narodom? Zmedo v glavi, če jima ne bo nihče omogočil, da se sama upreta kulturni degradaciji, ki štrli iz vsakega časopisa, ekrana ali iz vsakega izložbenega okna ... Globalizacija je morda dobra za posle, je pa kuga za kulturno in naravno okolje. Tak človek potrebuje nekoga modrega in zanesljivega, poštenega in pripravljenega pokazati, kako naj zase in za svoje potomstvo obrani bogate kolektivne izkušnje ter razkošno okolje, ki ga je podedoval. Seveda ni taka avtoriteta samo muzej s protiučinkom, koristen muzej, kibernetični muzej (kot jih predstavljam in pojasnjujem v svojih predavanjih in besedilih), pač pa gre tudi za vse druge institucije. Seveda pa meni povsem zadostuje, če se ukvarjam zgolj s problematiko muzejev in kratkovidnih kustosov v njih.

- Dotakniva se nasprotja med potrebo po ohranjanju kulturne in siceršnje identitete neke etnične celote in sodobnimi procesi globalizacije sveta. Ali se vam zdi možno, da bodo nekega dne muzeji, kot ohranjevalci korenin in nosilci izročila preteklih rodov, deležni očitka, da s to svojo funkcijo ohranjajo nacionalizme in vse nevarne pojave, ki temeljijo na njih?

Vprašanje je ravno pravšnje. Zaradi spleta okoliščin sem si lahko ogledal zelo veliko muzejev. Prav zanimivo je, da niti eden izmed njih ne predstavlja v slabi luči svojega naroda. Torej se pri njih ne morete naučiti ničesar. Historia est magistra vitae je modrost, ki jo spoznajo že gimnazijci, nikakor pa ne tudi pomemben kustos. Trden temelj vsakega fašizma je ravno trditev, da so za vse naše nadloge krivi drugi. Za razliko od tistih, ki opredeljujejo fašizem kot politično opredelitev, ga imam jaz za skorumpirano zavest in predcivilizacijsko stanje duha. Torej ni možnosti, da bi obiskovalec spoznal, kako boleče in drago je ponavljati zgodovino. Seveda so tudi taki, ki jim to ustreza. A čemu bi tem interesom služile častitljive muzejske ustanove!

- Razglabljali ste o krizi muzejev. Sedaj v bistvu prerokujete njihov zaton (konec). Mislite na dobesedni konec in postopno ukinjanje muzejev ali le na njihovo nujno prilagajanje sodobnim življenjskim pogojem? Kako si zamišljate ta proces? Pa še o vašem predlogu projekta Slovenianum. Nekoč ste izjavili, da ni odmrli ali bil zavržen, ampak da je bil raztrgan in napadan do te mere, da ga je že samo tolikšen hrup njegovih nasprotnikov dovolj proslavil pred propadom. Povejva na kratko: Slovenianum bi bil muzej – smerokaz. Predstavil bi vse

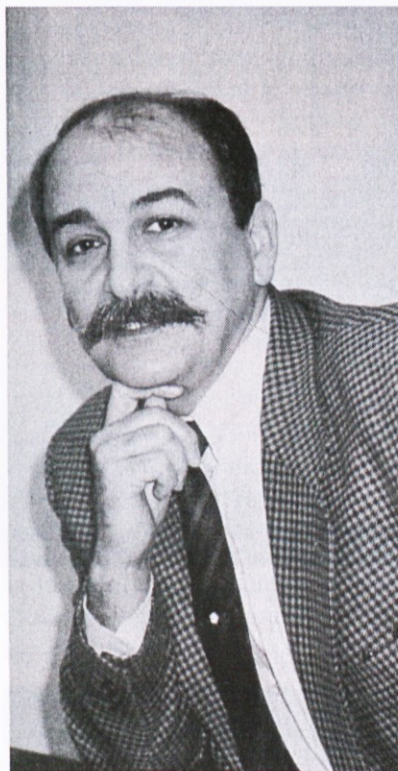
muzeje in sorodne ustanove na Slovenskem. Bil bi priročen napotek za radovednega tujca. Potem ste (med drugim) uspešno postavili podoben projekt na Finskem (Tama on Suomi). V Kapelah pri Brežicah čaka na uresničitev Vaša zasnova Eko parka Jovsi ... Ali ni malce protislovno, da nekdo, ki povsem resno in strokovno utemeljuje konec obdobja muzejev, v času, ko po svetu skoraj dnevno odpirajo nove muzeje, tudi sam pripravlja projekte za postavljanje novih muzejev? V čem je eko muzej Jovsi drugačen?

Ah, saj to je preprosto. Govoril sem o krizi, ko je bilo še težko najti razumljive argumente zanjo. Vsi govorijo o naraščanju števila muzejev in to naj bi imenovali krizo? Pa vendar! Vseeno pritrjujem: gre za konceptualno krizo. Muzeji nastajajo zaradi potrebe po ohranjanju identitete, jaz pa argumentirano trdim, da s pomočjo takih muzejev ni moč ohraniti identitete. Pa recimo še nekaj o tako imenovanem koncu obdobja muzejev. To je pomenljivo poudarjen način izražanja, s katerim povemo, da se bliža konec tradicionalističnemu muzeju in da se približujemo obdobju dediščine. Torej gre za premik od institucije k nalogi, opravi, od prevzetosti s predmeti k delu (skrbi) za ideje in sporočila (ki nam jih nujno posredujejo tudi predmeti), od institucionalnega izolacionizma k velikim funkcionalnim združbam vseh, ki se ukvarjajo z ohranjanjem dediščine in z njeno sporočilnostjo. Vendar gre pri tem za dolgo zgodbo. Seveda bodo še novi muzeji, dobri in slabi. Seveda bom tudi sam v vlogi strokovnega svetovalca še naprej pomagal pri njihovem nastajanju. Tu, v Sloveniji si prizadevam z dveh projektoma: Ekomuzejem v Kapelah in Energionom na Senovem. Imam pa še nekaj drugih svetovalnih nalog. Pogled na zasnovo teh dveh muzejev bi vas kaj hitro prepričal, da gre za zelo koristna muzeja – muzeja za vsak dan in za vse ljudi. Tudi brez vašega vprašanja vam bom priznal, da nisem povsem prepričan, da bomo ta dva muzeja kadarkoli videli. Lahko imate še tako genialen projekt tako v kulturi kakor v poslu, vendar je za njegovo uresničitev treba dovolj tistih, ki ga razumejo in podpirajo. Med deželami v razvoju ni niti ena dojela pomena povezanosti med razvojem in vlogo kulture v luči razvoja. Zamujajo čas in priložnosti, ker so ujetniki utečenih kolesnic primitivnega kapitalizma. Ta je vselej deloval uničujoče tako na duha kot na cvetoče travnike. Naj vam povem nazorneje in vam hkrati dokažem, da ne čutim odpora do vseh "pridigarjev": razlika med kustosi v tradicionalističnem in onimi v reformiranem muzeju je podobna razliki med pravimi jezuiti in pravimi frančiškani. Takšen koristen muzej je bil tudi nesrečni državni projekt Slovenianum v Ljubljani. Še vedno trdim, da bi bil Sloveniji v ponos. Služil bi kot informacijski in orientacijski center za slovensko dediščino. Propadel je, ker so se direktorji nacionalk čutili ogrožene v svojem statusu. Slovenianum seveda ni bil zamišljen kot (njim) nadrejena, pač pa kot komplementarna ustanova. Res pa je, da nastaja po moji zaslugi na Finskem projekt, ki izhaja ravno iz Slovenianuma. Finci so dojeli priložnost, medtem ko Slovenija (tako kot večina majhnih dežel) meni, da nima pravice do novosti. Za mene, nosilca te novosti, pa je Slovenija žal neprijetno razočaranje.

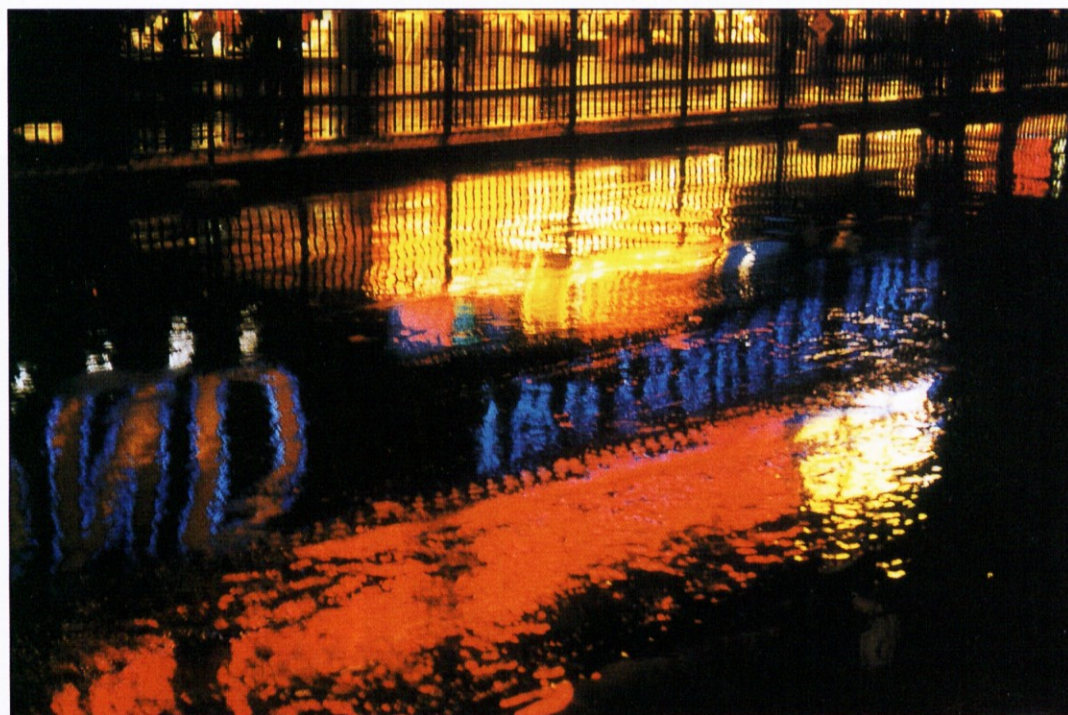
- Na katero svoje dosedanje delo ste še posebej ponosni? S čim se še trenutno ukvarjate?

V teh krajih je malo tega, kar bi šlo ljudem moje vrste na roko. Lagodno dremotno nedejavnost sem prekinil že kot mlad kustos, pred

petimi leti. Postal sem ambiciozen: zato sem študiral, tudi v tujini, zato sem doktoriral, samo zaradi tega sem se lotil tudi direktorstva in si gradil mednarodno kariero, zato pa sem prispel (vsaj z eno nogo) tudi v Slovenijo. Takrat sem razlagal, da pri petdesetih letih ne smem priti v položaj, ko nad rdečo črto ne bi bilo ničesar omembe vrednega. Torej: nabralo so se vse sorte reči, vendar sem kljub vsemu zadovoljen, ker sem vsaj poskusil uresničiti vse, kar se mi je zdelo pomembnega. Če bi vračunal tudi porabljeni trud in kreativno energijo, potem seveda ne morem biti zadovoljen. Morda je pa najpomembnejše to, da se strokovno še vedno vzpenjam, in to mi polepšuje vsakdanjik. Druga lepa stvar se mi zdi, da sem kljub visoki ceni ohranil lastno integriteto: služim samo svoji družini in svoji stroki. Všteti je treba seveda še samoumeven skromen prispevek Absolutu. Ostalo je še veliko drobnih stvari in te nameravam še pomnožiti: gre za knjige, prestižna predavanja, razprave, objavljene v pomembnih časopisih, druženje z izjemnimi osebnostmi, projekti itd. Trenutno se ukvarjam s projektom muzeja Evrope. Zamisel je moja, naročnik pa je pomembna ustanova v Nemčiji. Da, v okvir sem spravil sklenjeno pogodbo o zasedbi delovnega mesta v bistvu državnega muzeologa na Danskem. To delo sem dobil na podlagi mednarodnega razpisa, nisem ga pa prevzel. Vsakič, ko pogledam v ta okvir, potem lažje prenašam tudi poraze, ki jih doživljam tako v prijateljski Sloveniji kot doma na Hrvaškem. Pred kratkim sem prejel tudi edino priznanje v življenju: Strossmayerjevo nagrado za knjigo, ki sem jo objavil na Finskem – v angleščini. (Gre za zbornik razprav: *Esseys on museums and Their Theory - towards teh cybernetic museum - op. avt.*) To sicer je pomembno in dobro, ni pa še znamenje boljših časov za takšne, kot sem jaz.

Mirko Kambič

PO NEVIHTI
Firenze, 1959

NOČNA PALETA
New York, 1955

Milan Markelj

KDOR FOTOGRAFIRA, IMA VEČ OD ŽIVLJENJA

Pogovor z mag. Mirkom Kambičem

Foto: MiM

Mirko Kambič

Ali bo preprosti belokranjski pastirček iz Kloštra pri Gradcu zmogel zahtevno šolo tam daleč v Ljubljani, bo uspešen na trdi poti do učenosti in kam se mu bo življenje obrnilo, so se spraševali domači in vsi tisti, ki so se pred dobrimi petinsedemdesetimi leti odločali, da pošljejo mladega Mirka Kambiča po končani štirirazredni osnovni šoli v Podzemlju naprej v Ljubljano na klasično gimnazijo. Fant je kazal veliko veselja do učenja, bil je radoveden in bister. Čas, ta nepodkupljivi razsodnik, je pokazal, da so naredili prav. Iz bosopetega belokranjskega dečka je nastal ugleden mož, ki je diplomiral na dveh visokih šolah, na teološki in filozofski fakulteti, ter naredil magisterij, s katerim je postavil temelje raziskovanju zgodovine fotografije na Slovenskem. Res je, da ga je življenje ob vsem lepem in doživljajsko bogatem tudi hudo teplo, a ni ga nikoli zlomilo, ostal je pokončen človek, jasnih moralnih načel ter širokih miselnih in človeških obzorij.

Faktografski prelet skozi življenje mag. Mirka Kambiča potrjuje uvodne besede. Rodil se je 15. avgusta 1919 v Kloštru. Osnovno šolo je obiskoval v Podzemlju, nato pa šolanje nadaljeval na klasični gimnaziji v Ljubljani in na Teološki fakulteti, kjer je leta 1946 diplomiral, nato pa leta 1959 diplomiral tudi na Filozofski fakulteti, na oddelku za umetnostno zgodovino, ter leta 1974 magistriral. Bil je ravnatelj Dijaškega doma lazaristov na Taboru, od 1949 do 1952 politični zapornik, nato je nekaj let služboval kot duhovnik. Od leta 1956 je v svobodnem poklicu. V letih od 1962 do 1984 je bil urednik pri Sava filmu, od 1984 do 1989 je predaval zgodovino fotografije na Filozofski fakulteti. S fotografijo se je začel intenzivneje ukvarjati po letu 1954, imel je kakih 2000 potpisnih predavanj z barvnimi diapozitivi, fotografije pa je objavljajl tudi v domačih in tujih revijah ter razstavljal na mednarodnih razstavah, kjer je prejel več priznanj in nagrad, med drugim zlato medaljo v Comu v Italiji. Kot raziskovalec je položil temelje raziskovanja prvega obdobja fotografije na Slovenskem (1839-1919) in posebej osvetlil pomen izumitelja in pionirja fotografije Janeza Puharja. Je avtor številnih znanstvenih in poljudnih razprav in člankov, avtor znanstvene študije v knjigi o slovenskem fotografu Josipu Pelikanu in avtobiografske knjige Doživetja sredi mojega stoletja.

Prihodnji mesec bo mag. Kambič dopolnil 82 let, vendar mu jih ne bi nihče pripisal, saj jih ni videti ne na obrazu in ne v živahnem duhu, ki še vedno snuje in ustvarja. Več kot osem desetletij življenja se začuti le v bogastvu spominov in izkušenj, o katerih mu beseda živo in gladko teče.

Milan Markelj
KDOR FOTOGRAFIRA,
IMA VEČ OD ŽIVLJENJA
Pogovor z mag. Mirkom Kambičem

- V knjigi *Doživetja sredi mojega stoletja*, ki je lani izšla pri celjski Mohorjevi družbi in v kateri ste popisali leta svojega političnega zapornišтва, ste med drugim zapisali, da so leta mladosti in odraščanja najtesneje zraščena z bitjem in spominom vsakega človeka. Kako odmeva v vas rojstna Bela krajina? Kakšni so spomini na otroštvo?

Otroštvo mi je zaznamovala zgodnja izguba očeta, umrl je, ko še nisem bil star štiri leta. Mati se je drugič poročila in družina se je od dveh povečala na štiri otroke. Na mali kmetiji v Kloštru smo imeli skromno, a urejeno življenje. Naš rod je kmečki in v Beli krajini že več stoletij, po pisnih virih od leta 1536 dalje, kot sem ugotovil pri sestavljanju rodovnika. Očim Plut je bil sicer železničar, vendar smo doma opravljali vsa kmečka opravila in tako mi je narava že zgodaj sedla v srce. Rad sem hodil v okolico vasi, občudoval razglede s Tičnice, zahajal v steljnike in gozd, vendar sem bil bolj racionalno kot čustveno usmerjen. Taki smo bili vsi štirje bratje. Pri nas je prevladoval trezen življenjski realizem, vendar poln veselja do življenja in usmerjen v dobre odnose z ljudmi. Sicer pa smo živeli sila skromno. Zgodaj sem v sebi odkril veliko veselje do znanja in sam sem izsilil, da so me dali v šolo že s šestim letom. Toliko časa sem sitnaril, da me je oče vpisal. Leta v osnovni šoli v Podzemlju, ko sem bil poln radovednosti in veselja do družine, včasih tudi nagajiv, so mi ostala v najlepšem spominu. Zelo rad sem bral, a mojo pozornost so že tedaj najbolj pritegnile slike. Zgodaj sem se poskusil tudi z risanjem. Zelo rad sem to počel. Kasneje sem resno razmišljal, da bi postal slikar. Talent sem očitno imel, kot so zatrjevali tisti, ki se na to spoznajo, a življenje je nanoslo drugače. Mimogrede: opravil sem zasebne risarske tečaje, dvakrat delal sprejemni izpit na Akademiji za likovno umetnost, vendar mi je bilo rečeno, da zaradi političnih razlogov nimam nobenih možnosti za vpis.

Družina Kambič - Plut v Gradcu leta 1967

NAŠ GOST
Rast 3-4 / 2001

- Uka žeja vas je speljala iz rojstne Bele krajine v Ljubljano in vam začrtala drugačne življenjske poti, kot bi jih ubirali, če bi ostali doma. Kako je potekalo vaše šolanje?

Brata Ivan in Mirko Kambič po veliki maturi leta 1937, Podzemelj

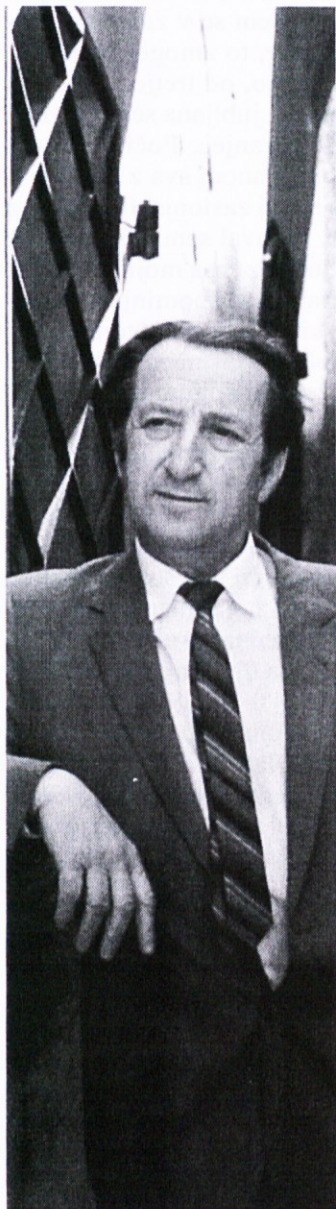
Po osnovni šoli, končal sem štiri razrede, so me kot dečka z veseljem do učenja dali naprej v šole. Brata Ivana so poslali v Novo mesto, jaz pa sem dobil možnost bivanja v Dijaškem domu lazaristov v Ljubljani in tam so me vpisali na klasično gimnazijo. Poučevali so me mnogi ugledni profesorji, kot so bili, denimo, Sovre, Pregelj in Grafenauer. Šola je bila zelo zahtevna, zato sem se v začetku spraševal, ali bom jaz, preprost belokranjski šolar, to zmogel. A je šlo. Sprva težko, ker sem imel šibko učno podlago, od tretjega razreda naprej do velike mature pa sem bil odličnjak. Ljubljana se mi je med šolanjem zapisala v srce, a ostal sem Belokranjec. Počitnice sem preživel doma in na potovanjih. Z bratom Ivanom sva z vlakom – ker je bil očim železničar smo imeli letno nekaj zastojnih voženj z vlakom – prepotovala lep del Jugoslavije. Potoval sem zelo rad in z veseljem odkrival nove kraje, spoznaval ljudi. Iz časa mojih voženj z dolenskim vlakom iz Ljubljane v Belo krajino se spominjam srečanja z našim velikim pesnikom, belokranjskim rojakom, Otonom Župančičem. Sedel je nedaleč od mene, zatopljen v lastne misli. Mikalo me je, da bi ga kaj vprašal, a nisem zbral zadosti poguma.

- Bili ste radoživ in radoveden fant, pa ste se po končani klasični gimnaziji odločili za duhovniški poklic. Je bila odločitev vaša ali so vas silili v to?

Po veliki maturi sem se povsem iz svojih lastnih nagibov in iz veselja odločil za teologijo, ves čas sem bil s srcem pri tem študiju. Nihče me ni silil, ne doma in ne v šoli. Leta 1937 sem stopil med lazariste in se vpisal na Teološko fakulteto, ki je bila tedaj redna fakulteta ljubljanske univerze. Leta 1943 sem izpolnil pogoje za diplomu, vendar sem zaradi vojne lahko diplomiral leta 1946. Študij teologije je izgubil na ugledu šele po vojni, ko so ga začeli načrtno omalovaževati. A je to sila zahteven študij z veliko čiste filozofije, latinščine, zgodovine, poznavanja verstev, cerkvenega prava in drugega, je nekakšna visoka gimnastika pameti. Če ne bi bilo vojne, bi imel na ta čas izredno lepe spomine.

- V vojnem času ste osebno dozorili. Najbrž zaradi težkih razmer in tedanje razklanosti Slovencev to ni bilo lahko.

Vsa vojna leta sem preživel v študiju. Študentje smo bili odmaknjeni od zunanjega dogajanja, od mene tudi ni nihče zahteval, da bi se politično opredeljeval. Bil sem v nekakšnem varnem pristanu, čeprav so bombe padale okoli, a sem si vseeno oblikoval svoje poglede. Moji trije bratje so bili partizani in tudi nekaj drugih belokranjskih sorodnikov. Nekaj časa sem v hiši lazaristov z dovoljenjem predstojnikov skrival in skrbel za svojega sorodnika, ki je bil kot partizan ujet in je srečno pobegnil Nemcem. Moj osnovni motto je bil, da je treba na dogajanja gledati "panoramsko". Nikoli nisem zavzel stališča, da imam samo jaz edini prav. Zame je bilo zanimivo vsako prepričanje, zato sem tudi nasprotnike rad poslušal in jih skušal dojeti. Videti je treba vse plati, nikoli samo ene, prisluhniti drugačnemu mišljenju in odkriti druga obzorja, potem pa vse soočiti z lastnimi ter se odločati za svoj prav. Osnovno načelo sholastike pravi: ponovi stališča svojega nasprotnika, če si jih prav razumel, in šele potem debatiraj. Vendar pri tem ne gre zgolj za racionalno presojo, saj se človek odloča tudi po vzgibih srca. Postavil sem si principe sožitja sam s seboj, z ljudmi in z naravo samo. Ideala ni, a poskušati moraš ohrani-

Mirko Kambič; foto: Leon Dolinšek,
1985

ti ravnotežje, kar pa je možno, če si samemu sebi zvest in se vseskozi tako oblikuješ. Če se poženeš samo v eno smer, je slabo in lahko delaš krivice drugim.

- *Na poklicno pot duhovnika, ki je že sama po sebi zahtevna in težka, ste stopili v časih in razmerah, ko je bilo to še dodatno težko in neobetavno. Kako ste doživljali začetke te poti?*

Povojni čas je bil hud. Končalo se je eno gorje in začelo drugo. Še posebej za duhovnike je bilo težko. Oblast jih je preganjala in pritiskala nanje na različne načine. Vrstile so se zaplembe cerkvene imovine, začeli so se sodni procesi zoper duhovnike. Za mlade duhovnike je bilo še posebej hudo, ker so se po zahtevnem in težavnem študiju znašli pred težkimi preizkušnjami. Jaz sem sicer imel oblikovan življenjski nazor in življenjsko filozofijo, hotel sem živeti in delovati po načelih sožitja med vsemi, z razumevanjem za različenosti, kot sem čutil, da je ustrojeno vse stvarstvo. A ideali so ideali. Ko teorija trči ob trdo resničnost, je lahko kar hudo. Po končani vojni sem bil najprej ravnatelj Dijaškega doma lazaristov na Taboru v Ljubljani. Leta 1947 ga je oblast zasegla in podržavila, med strogo preiskavo so mi zaplenili osebni dnevnik. Opravljal sem tudi dušno pastirstvo v Ženski bolnici, kjer sem bil v stalnih stikih z vodjem klinike dr. Lunačkom, in še drugje. Bilo je naporno, zame še posebej, ker sem bil še iz časov vojne slabega zdravja. Junija leta 1949 so me aretirali in zaprli, seveda brez utemeljenih razlogov. 109 dni sem bil zaprt v kletni samici. Skušali so me telesno in duševno streti, da bi pristal na lažne obtožbe, vendar sem zdržal. Na montiranem sodnem procesu so se presenetljivo v moj prid izrekle tudi priče, ki jih je sicer postavilo tožilstvo. Tako sem dočakal "milo" kazen. Nedolžen in brez vsake krivde sem bil zaprt do junija leta 1952.

- *Vse to ste obširno popisali v knjigi Doživetja sredi mojega stoletja, ki je lani izšla pri celjski Mohorjevi družbi. Delo je zanimiv dokument časa, preseneča pa, ker v vašem pisanju ni čutiti sovraštva ali zagrenjenosti zaradi krivic, ki ste jih pretrpeli.*

Knjige nisem napisal zato, da bi po tolikih letih obračunal z nasprotniki, ampak mi je šlo le zato, da opišem del svoje življenjske poti, ki se je zame kar srečno končal. Pri pisanju me je vodil tudi premislek, da ni dobro, ko se zdaj briše in preureja preteklost, kakor da je bilo takrat vse samo lepo in pravično. To ni značilno samo za našo družbo, to je obči pojav. Zgodovina je bila, kot je danes jasno, prirejena. Zato so pomembna pričevanja, ki kažejo še drugačno podobo nekdanjih dogajanj. Mislim, da je moja knjiga zanimiva, ker ne gre le za mojo osebno usodo, ampak za odsev razmer nekega časa in usode mnogih. Ne sovraštvu do svojih zatiralcev, ne zagrenjenosti in ne antipatiji se nisem prepustil, vendar pa tudi pozabil nisem in ne odpustil, kolikor sem videl, da vztrajajo pri svoji zmoti. Smešen je izgovor, da so bili pač taki časi. Ni slabih časov, slaba so dejanja ljudi. Povedal sem, kaj so meni in drugim hudega naredili. Jaz sem hudo obrnil sebi v prid. To seveda ni bil njihov cilj. Mislim, da je bila moja posebna trdnost v tem, da sem ostal miren. Res sem se v samici pogovarjal z zidovi, se prepuščal domišljiji in obujal v sebi svetlobo, se šel senčno gledališče in podobno, da sem bil kos samoti, lakoti in ponižanju, vendar pa sem ves čas vedel, kaj počenjam. Ohranjal sem svetlobo v sebi in nisem dopustil, da bi me fantazija zapeljala ali da bi se me

V Metliki; foto: Miran Kambič, 1998

polastila panika. Ko sem videl, da tudi drugi trpijo, da so nekateri še večji reveži, mi je bilo lastno trpljenje lažje prenašati.

- Po zaporu se vam je življenje zaobrnilo v nove smeri nekaj zaradi razmer, nekaj iz lastnih premislekov.

Medvojne stiske, povojne težave, zapor in prisilno delo so močno poslabšali moje zdravje, ki tako in tako ni bilo nikoli preveč trdno, bil sem namreč že prej slabokrven. Ob vsakem miselnem naporu sem začutil svinčeno težo v glavi, zato sem se zavestno začel ogibati razmišljanj. Sklenil sem, da se ne bom ukvarjal ne s filozofijo ne z branjem knjig, ker me to takoj utruji. Ven v naravo, v gozd, svinčnik in papir pa risanje! Odločil sem se, da se bom raje prepuščal doživljanjem narave. Potreben sem bil tega, čemur filozofi pravijo predstavi svet. To je bilo moje zdravljenje - narava kot lekarna. Podobni razlogi so me vodili tudi k vpisu na oddelek za umetnostno zgodovino. Po zaporu sem nekaj časa služboval kot duhovnik v Ljubljani, in ker je bilo duhovnikov malo, so me prosili za pomoč iz različnih krajev. Tako sem kar precej potoval in se srečeval z ljudmi. V zelo lepem spominu so mi ostale Dražgoše leta 1954 in 1955. To so bila čudovita doživetja. Potem je prišlo še potovanje v Ameriko. Na obisk v Slovenijo je prišla mamina sestrična Agnes Bukovec s sinom Karlom. Tisti čas, ko sta bila tu, sem zanju skrbel, ju vodil na izlete v Belo krajino, na Triglav, po planinah. V zahvalo mi je poslala vabilo in garantno pismo. Brez upa zmage sem zaprosil za potni list. Nisem mislil, da mi ga bodo dali, a sem ga po daljšem času le dobil. Kasneje sem zvedel, da so mi naši potni list odobrili, ker so mislili, da bom ostal v Ameriki, češ, kar tam naj ostane, tu ga ne rabimo. Maja 1955 sem z ladjo Queen Elisabeth odpotoval v New York in potem z vlakom v Cleveland k sorodnikom. V Ameriki sem ostal devet mesecev in v tem času prepotoval velik del te velike in zanimive dežele vse do Kalifornije.

- Tedaj ste se že ukvarjali s fotografijo. Vas je fotoaparat spremljal tudi v Ameriko?

Seveda. Na poti sem poslikal kar zajeten kup diapozitivov o življenju slovenskih izseljencev, o naravnih in drugih ameriških znamenitostih. Že ko sem odhajal na pot, sem sklenil, da bom potovanje dokumentiral, vendar ne s pisanjem, ampak s sliko, ki mi je tedaj več pomenila kot beseda. Bil sem že vpisan na umetnostno zgodovino na ljubljanski Filozofski fakulteti, zato sem radovedno obiskoval tudi galerije. Nabralo se je izredno veliko vtisov, videl sem mnogo novega in spoznal izredno dobre ljudi, ob popotnih anekdotah pa je zrasel tudi zajeten kup diapozitivov. Moj namen je bil, da domačim prikazem Ameriko, njihove sorodnike, kraje, kjer živijo, kakšna je dežela, o kateri se je toliko govorilo. Fotografija se mi je odlično obnesla.

- Kako ste se sploh začeli ukvarjati s fotografijo? Vas je že prej zanimala ali ste se s fotografijo začeli ukvarjati po naključju?

Od tete Bukovčeve, ki mi je pošiljala iz Amerike pakete, sem kmalu po vojni med drugim dobil tudi preprost fotoaparat, Kodakovo boksovko, in filme zanje. Sprva me stvar sploh ni zanimala, filme sem dal kar drugim. Ko sem videl, da jim ni nič uspelo, sem poskusil še sam in naredil nekaj posnetkov. Tako se je povsem nenačrtno začelo moje prijateljevanje s fotografijo. Od znanca sem kasneje dobil fotoaparat boljše vrste. Najprej sem slikal samo s črno-belimi filmi, saj barvnih

Mirko Kambič

DRUŽINSKI OBISKI

Chicago, 1955

Govor Mirka Kambiča, avtorja prvega dela razstave 150 let fotografije na Slovenskem, v Mestni galeriji v Ljubljani 7. septembra 1989; foto: Miran Kambič

pri nas ni bilo mogoče dobiti. Ko je teta leta 1954 prišla na obisk v Slovenijo, je prinesla s seboj tudi nekaj barvnih filmov kodachrome. Posnel sem prve diapozitive po Beli krajini in v naših gorah. Takoj sem ugotovil, da je barvna fotografija tisto pravo. Imam prirojeno veselje za barve, barva me je vedno očarala. Bil sem tedaj med redki mi fotografi v Ljubljani, ki so svoje delo gradili na barvi in na sistemu diapozitivov. Bolj priznani fotografi so mali format in diapozitive prezirali. To je bilo zanje amatersko, večji formati, črno-belo, to je bilo pravo. Jaz pa sem imel jasen občutek, da je bila fotografija že od začetka namenjena množstvu in barvam, da je to njena prihodnost. Vsa fotografska elita je kasneje prešla na mali format in na diapozitive.

- Po vrnitvi iz Amerike ste začeli s potopisnimi predavanji. Ste imeli kaj težav zaradi same teme in ker ste bili poprej politični zapornik?

Moja predavanja o Ameriki so bila očitno zelo zanimiva. Tedaj še ni bilo televizije, barvne slike in Amerika so pritegovala ljudi, zato so vabila za predavanja prihajala od vsepovsod. Dovoljeno mi je bilo javno nastopanje. Danes je to slišati komično, a takrat je bilo vse strogo pod kontrolo. Hodili so tudi poslušat, kaj govorim, in so poročali naprej. Po enem od predavanj sta mi oficirja JLA očitala, zakaj varam ljudi, da je v kapitalizmu tako lepo. Prepovedi predavanj pa nisem dobil. Kot so pisali časopisni kritiki, sem bil zelo priljubljen predavatelj, imenovali so me za mojstra slike in žive besede. V sklopu Delavske univerze sem veliko predaval po Dolenjski in v okolici Ljubljane. Vabila so me tudi turistična in planinska društva. Širil sem tematiko svojih potopisnih predavanj, saj sem kot uslužbenec Sava filma ponovno potoval po Jugoslaviji in tujini. Posebej zanimivo predavanje sem imel že leta 1957 o dolini Krke od izvira do Novega mesta. Tedaj je bilo na reki še veliko mlinov in žag, čez reko so se vozili z brodom. Zdaj je vse to samo še na mojih fotografijah. V enem letu sem imel celo 160 predavanj, vseh predavanj pa se je nabralo okrog 2000 s skupno več kot 150.000 poslušalci. Bilo je kar naporno, a polno lepih doživetij.

- Med vaše velike življenjske preusmeritve v tistem času je spadalo tudi slovo od duhovniškega stanu. Je bilo težko storiti ta korak?

Iz Amerike domov grede sem se oglasil pri generalnem predstojniku lazaristov v Franciji in zaprosil za razrešnico zaradi šibkega zdravja. "Dovolj ste izobraženi, imate svojo vest, z naše strani ne bo zadržkov," mi je dejal predstojnik. Moram reči, da je Cerkev ravnala izredno uvidevno. Ko sem prišel v Ljubljano, sem obiskal nadškofa Vovka in mu povedal, kako in kaj, da sem s srcem pri svojem prepričanju, a ne morem več nositi poklicnih bremen. S posebno listino papeža Pavla VI. se je zame vse dobro izteklo. Ohranil sem spoštovanje do Cerkve in vere. Sprva sem sklenil, da bom ostal sam, veliko sem potoval, krepil zdravje in duha. Po šestih letih pa sem se tudi poročil, saj človeku ni dobro samemu biti. Sem srečno poročen že skoraj 40 let. Imam zlato ženko Ano in dva sinova. Veste, celibat mi ni bil nikoli problem. Sem normalen moški, a trdno vzgojen, da si svojega telesa gospodar.

- Doštudirali ste še umetnostno zgodovino, vendar pa tega poklica niste neposredno opravljali.

Najprej sem delal šest let v slovenskem zastopstvu Jugoslovanske

avtorske agencije. Bilo je zanimivo, ker sem se srečeval z mnogimi kulturnimi delavci, umetniki, izumitelji, avtorji, s svetom slovenske kulture, ki so na agencijo prihajali urejat svoje zadeve. Spoznal sem mnoge in še danes se prijateljsko pozdravimo. Medtem sem doštudiral na umetnostni zgodovini, diplomiral in se leta 1962 zaposlil kot urednik pri Zavodu za šolski in poučni film – Sava film, ki je skrbel za modernizacijo pouka. Izdelovali smo avdiovizualna učila za vsa predmetna področja, tudi za likovno vzgojo. Tu sem prišel v stik s šolami po vsej Sloveniji in tudi po Jugoslaviji. Ponovila so se nekdanja potovanja po domovini in tujini. Veliko sem fotografiral, službeno in zasebno. Z Zavodom za šolstvo smo hodili na mednarodne razstave v Švico, Nemčijo, Belgijo. Obiskoval sem tudi Fotokino v Koelnu. Vse to so bile lepe priložnosti za razgledanost in doživetja. Sava film je odlično delal, veliko novega je naredil, a ga je zadela nemila usoda. Odtegovali so mu finačno pomoč in ga počasi izničili. K sreči sem se pred tem že upokojil.

Mirko Kambič je 18. oktobra 1974. leta prejel magistrsko diplomo Univerze v Ljubljani; foto: S. Bernardi

- Ob praktični fotografski dejavnosti ste se ukvarjali s fotografijo tudi raziskovalno in opravili pionirsko delo pri odkrivanju zgodovine fotografije na Slovenskem. Kako je prišlo do tega?

Zgodovina fotografije me je vedno zanimala, saj sem spoznal precej strokovne tuje literature, kjer pa seveda ni bilo nič govora o slovenskih fotografijah. Kot še o marsičem drugem smo tudi na tem področju Slovenci kazali nezainteresiranost do lastne dediščine. Zadovoljili smo se, da smo bela lisa in z mnenjem, da se je pri nas fotografija začela zelo pozno. Z odkrivanjem fotografskega in drugega gradiva po arhivih in zbirkah doma in v tujini pa mi je uspelo dokazati, da imamo zelo zanimivo fotografsko dediščino, da smo bili ves čas v koraku z Evropo. Leta 1974 sem naredil magisterij na temo Zgodovina fotografije na Slovenskem. To je bil začetek nove stroke na oddelku za umetnostno zgodovino. Pozneje sem bil, ko se je uvedla fotografija kot izbirni predmet, nekaj let tudi prvi predavatelj zgodovine fotografije in nato še sodelavec Znanstvenega inštituta Filozofske fakultete. Pri pionirskem delu me je podprl dr. Šumi, ki je pomagal, da sem utemeljil novo stroko na Filozofski fakulteti, spodbujal pa me je že prej tudi dr. Stele, češ naj se seminar za umetnostno zgodovino modernizira. Svoja odkritja o zgodnji fotografiji na Slovenskem sem predstavil domači

Milan Markelj
KDOR FOTOGRAFIRA,
IMA VEČ OD ŽIVLJENJA
Pogovor z mag. Mirkom Kambičem

Mirko Kambič (levo) in njegovi
služatelji na Filozofski fakulteti Univerze
v Ljubljani, maj 1988

in tuji javnosti v številnih prispevkih in na mednarodnih simpozijih. Največjo odmevnost pa je moje delo doživelo leta 1989 ob 150-letnici izuma fotografije, ko smo pripravili veliko razstavo o fotografiji na Slovenskem v treh delih. Najstarejše obdobje, od 1839 do 1919, sem pripravil jaz kot rezultat mnogoletnih raziskav. Razstava je dobila veliko priznanj od domačih in tujih strokovnjakov, meni pa so zanj podelili Župančičevo nagrado.

- Posebno mesto ima v razvoju fotografije Janez Puhar, izumitelj fotografije na steklu. Prve rezultate je dosegel že leta 1841 v Metliki, dopolnil jih je v Ljubnem na Gorenjskem (1842), svoj izum je objavil leta 1843, na Dunaju pa šele 1851. Ali vam je uspelo zbrati dovolj trdnih dokazov o časovni prednosti Puharjevega izuma?

Problem Puharjeve prioritete in s tem naziv "izumitelj" sem jasno opredelil in osvetlil z dokumentacijo v razstavnem katalogu "150 let fotografije na Slovenskem, 1. del (Ljubljana, 1989)". Besedilo je izšlo tudi v angleščini, nemščini in italijanščini. To je zbudilo pozornost dr. Helmuta Gernsheima, svetovno znanega strokovnjaka za zgodovino fotografije, ki je našega Puharja kar obširno omenil v svoji knjigi že leta 1955. Kmalu po najinem srečanju na mednarodnem simpoziju v Italiji me je obiskal v Ljubljani, julija 1990, da si je ogledal dve izvorni Puharjevi sliki na steklu. Ob tem sva imela živahno debato. Puharjeva prioriteta ni sporna, težko pa je prepričati predstavnike velikih narodov, predvsem Francije in Anglije, ki si lastijo, kot je zapisal dr. Gernsheim, vse pionirske dosežke v fotografiji 19. stoletja. Pariz in London sta imela v Puharjevem času vsak svojo znanstveno akademijo, ki sta lahko jamčili za fotografske postopke in njihovo prioriteto. Dunaj je dobil svojo akademijo šele leta 1847, v Ljubljani pa je bilo le društvo znanstvenikov in prav pri tem skromnem forumu si je Puhar skušal zagotoviti svojo prioriteto glede fotografitiranja na stekleno podlago. Na srečo pa imamo dve izvorni Puharjevi objavi v tisku, v Ljubljani in v Gradcu, iz leta 1843. Prav v tem najdemo prepričljiv dokaz o Puharjevi prioriteti, o utemeljenosti naziva "izumitelj", medtem ko mu naziva "znanstvenik" ni oporekal nihče na Slovenskem, pa tudi v tujini ne.

V obnovljenem Pelikanovem ateljeju
v Celju, 1997

- Kakšen je sploh odnos Slovencev do fotografije? Kako smo jo sprejemali in v čem se morda razlikujemo od drugih narodov?

Zelo živ in zanimiv vse od prvih objav v tisku leta 1839. Bila je pa od začetkov naprej velika razlika v mentaliteti, ki je dojemala fotografijo kot znanstveno stroko in kot likovno zvrst. Ne gre toliko za razlike med Slovenijo in drugimi državami, temveč za mentaliteto v velikih mestih, v prestolnicah, kjer so se resno zavzemali za razvoj fotografije, kjer so fotografijo spodbujale državne oblasti, vladarske družine in znanstvene ustanove, delno pa že tudi gospodarsko finančni forumi. Podeželje, kjerkoli že, tudi v Sloveniji, pa je sprejelo v glavnem le obrtniški del fotografije in s tem tudi zdravo, vendar daleč preskromno presojo epohalnega izuma, kot je imenovala francoska vlada fotografijo že leta 1839. V zavesti nekaterih dinamičnih predstavnikov slovenske inteligence se je fotografija že od leta 1889 dalje oblikovala kot nova zvrst likovne umetnosti. Slovenska matica je že okrog leta 1900 soglašala, da se med zaščitena avtorska dela, omenjena v Bernski konvenciji, šteje tudi fotografija. Po sto letih smo lahko ponosni na takšno miselnost naših prednikov, obenem pa tudi na vse sadove fotografije na Slovenskem vse do danes.

- In kaj vam osebno pomeni fotografija?

Moje notranje bogastvo, pomembnejše od denarja. Bogastvo gledanja, dojemanja z očmi, s predstavami, ki so dinamične, žive, ki prehajajo v miselno in čustveno sfero. Te, s sončno svetlobo narejene slike, so moja duševna hrana in odlično zdravilo. Fotografija kot akcija in kot rezultat takšnih akcij mi pomeni veselje do življenja, do preteklosti in do sedanjosti, po znanem geslu: Kdor fotografira, ima več od življenja. Seveda cenim in občudujem predvsem besedo, živo izgovorjeno in tisto zapisano, navadno in umetniško. Toda z njo, z besedo, družim kot nujnost fotografijo, kar pomeni svetlobni zapis, podobo, ki nastane v stotinki sekunde in ostane živa in sveža pol stoletja. Dojemam jo neposredno, ni mi je treba prevajati v besedo. Fotografija je bogat samostojen jezik, če se ga le naučiš brati in govoriti, kar ni dano vsakemu bitju. Meni je bila pri srcu vedno pozitivna, optimistična in estetska motivika, le v tem sem našel zase in za druge zdravo, vitaminov polno duševno hrano. Vse to velja seveda za moj odnos do lastnega fotografiranja in do lastnega fotografskega arhiva. Še vedno imam rad fotografski aparat v roki ali v torbi. Čutim, da sem tako tesneje in aktivno povezan z naravo in z ljudmi.

Iz tega mojega notranjega odnosa do fotografije, iz te simpatije, je začelo izvirati moje razumsko, znanstveno zanimanje za zgodovino svetovne in slovenske fotografije. Ni mi šlo le za besedno znanost, temveč za spoznavanje, odkrivanje in delno tudi zbiranje slikovnega bogastva, ki so ga ustvarili sposobni fotografi v teku dobrih 160 let. Odločilna pobuda pa je bila moja narodna, slovenska zavest. Le zakaj bi vedno častili samo tujce? Zakaj bi se jim klanjali in hote ali iz nevednosti poniževali lastno znanost in kulturo? Ni pa seveda dovolj, da pred strokovno tujino šarimo le s frazami in leporečjem. Pomembna so dejstva, dokazi, znanstvene metode in strokovno obveščanje.

- Kako po dobrih osmih desetletjih in prelomnih dobah in dogodkih vidite svojo življenjsko pot?

Vsaka življenjska pot je unikatna. Formirale so me okoliščine, ki

Milan Markelj
KDOR FOTOGRAFIRA,
IMA VEČ OD ŽIVLJENJA
Pogovor z mag. Mirkom Kambičem

se nikoli ne ponovijo. Vojno, revolucijo, zapor, bolezni in nevarnosti ne bi želel znova okušati. In vendar so me takšne stiske oblikovale. Za nazaj si večkrat veselo ponovim: Srečo si imel, fant! Te besede mi je, polna začudenja, rekla bogata ameriška gospa, ker me njen pes ni zgrabil z ostrimi zobmi, ko sem se s komolci naslonil na streho njenega luksuznega avtomobila, da bi ujel lep večerni motiv v okolici San Francisca. Res pa je, da sem tistega psa čuvaja med fotografiranjem nagovarjal kar po slovensko. Kdo bi vedel, koliko pasjim zobem sem ušel v življenju zaradi svoje mirne naivnosti. Z mirnim pogledom naprej pa si že od svoje osemdesetletnice ponavljam: Vsak dan mi je podarjen.

NAŠ GOST
Rast 3-4 / 2001

KO SO BILI ŠE MLINI IN ŽAGE

Ob reki Krki, 1957

KRATEK ODDIH

Dvor pri Žužemberku, 1957

Jernej Zupančič

MEJA IN OBMEJNO PREBIVALSTVO V LUČI ČEZMEJNEGA SODELOVANJA

Primer Bele krajine

UVOD

Slovensko-hrvaška meja ima za seboj prvo desetletje izkušenj mednarodne meje. Desetletje je dovolj dolga doba za pogled v preteklo izkušnje, ki so obenem tudi popotnica pogledu v prihodnost. Meja je kot pojem in dejstvo dozorela ter se usidrala tako v zavesti lokalnega obmejnega prebivalstva kakor tudi v mednarodnem. Postala je dejstvo in dejavnik obenem. Pred desetletjem vzpostavljena nova mednarodna meja je pritegnila vrsto raziskav, ki so z različnih zornih kotov tehtali njene učinke in iskali morebitne priložnosti in pasti. Študijsko je ta meja zelo privlačna zaradi svoje zgodovinske pestrosti, značilne regionalne strukture in tudi etnične strukture prebivalstva, odnosa do meje in različnih družbenih razmejevanj med lokalnim prebivalstvom. Predvsem kar zadeva regionalni razvoj, čezmejno sodelovanje in medetnične odnose in procese v obmejnem prostoru so pred raziskovalci in upravitelji še veliki izzivi.

Bela krajina sodi med robne slovenske regije, ki je od osrednjih slovenskih območij odmaknjena prometno (magistralna cesta jo dosega preko Novega mesta) in reliefno (gozdnote planote Kočevskega Roga in Gorjancev jo ločijo od najpomembnejših gospodarskih in populacijskih središč v državi). Zaradi tega, relativno nizke gostote naseljenosti, razpršene poselitve in pomanjkanja urbanih središč ter krize nezaposlenosti od srede osemdesetih let dalje sodi ta regija med razvojno problematične regije v Sloveniji, čeprav ima nekaj opaznih razvojnih možnosti.

Osrednji del Bele krajine je nizka in pretežno uravnana kraška pokrajina, katere brezvodno površje prekinjajo redke tekoče vode in manjši izviri, gostejšo poselitev pa preprečuje kraški značaj površja in za kmetijstvo manj ugodne razmere. Območje je bilo naseljeno že zgodaj, čeprav ne posebno gosto. Danes prevladujejo manjša naselja ter zaselki. Le Črnomelj in Metlika sta mestni naselji s po nekaj tisoč prebivalci in več centralnimi funkcijami. Pomanjkanje urbanih središč je pereče tudi zaradi oddaljenosti večjih regionalnih središč; najbližje Novo mesto je oddaljeno 25 km. Bela krajina obsega okrog 600 km² površja in ima dobrih 27.000 prebivalcev ter povprečno gostoto poselitve nekaj pod 50 prebivalcev na km². Gosteje je naseljen najnižji del med Črnomljem in Metliko ter v nekoliko dvignjenem termalnem pasu na pobočjih Kočevskega Roga, kjer je tudi večina vinogradniških površin. Možnosti razvoja industrije so bile v preteklosti zelo skromne, saj je bilo edino večje podjetje v regiji premogov-

nik v Kanižarici; od sedemdesetih let dalje je zaprt. Kasneje so se razvila nekatera podjetja tekstilne, kovinske in elektroindustrije, ki pa čutijo v devetdesetih letih precejšnjo krizo. Nezaposlenost je zato nad slovenskim povprečjem. Kmetijstvo ima ugodne podnebne pogoje zlasti za vinogradništvo in sadjarstvo, toda zaradi zakraselosti površja ter parcelne in posestne razdrobljenosti je kmetijska proizvodnja na meji rentabilnosti in se težko prebije na tržišče. Tudi infrastrukturna opremljenost območja je pod slovenskim državnim povprečjem, posebno pri telefonskem omrežju in vodni oskrbi. V splošnem kaže torej predel obmejnega območja v srednjem Pokolpju precej strukturnih slabosti in razvojnih težav (Pak, 2001, Ravbar, 1999).

V nadaljevanju podajamo nekatere rezultate terenske raziskave območij Metlike, Vinice in Starega trga ob Kolpi, ki je potekala v letih 1996 in 1997, ter dodatnih raziskav spomladi 2001. Območje Metlike je urbani in suburbani prostor neposredno ob meji, območje Vinice je vidnejše lokalno središče, območje Starega trga ob Kolpi pa je precej oddaljeno območje z obilico demografskih problemov. V anketi je bilo zajeto 365 oseb, od tega je bilo približno tretjina moških in dve tretjini žensk (gl. tudi Zupančič, 1999, ter Špes, 2001). Namen prispevka je prikazati percepcijo meje in lokalnega obmejnega prebivalstva v luči čezmejnega sodelovanja.

SELITVENA DINAMIKA PREBIVALSTVA

Komunikacija med hrvaškim in slovenskim prebivalstvom preko Kolpe je bila vseskozi živahna. Čeprav je meja stara nad 600 let (ne upoštevaše drobnejših sprememb), ni nikoli predstavljala dejanske politične meje, temveč predvsem administrativno. Zaradi pripadnosti slovenskih dežel k avstrijski in hrvaških k ogrskemu delu podonavske monarhije so se oblikovale nekoliko različne oblike kulturne pokrajine, način poljske razdelitve, sistem dedovanja in podobno. Narečne oblike so zaradi pogoste komunikacije v obe smeri izoblikovale nekaj podobnih ali celo skupnih prvin. Ti stiki so ustvarili vrsto mešanih zakonov, ki pa etnične slike globalno vzeto niso spreminjali ne na eni ne na drugi strani; veljalo je načelo asimilacije glede na okolje. Izjemo pri tem predstavljajo drobci uskoškega prebivalstva, ki so kapilarno prihajali na slovenska tla, bežeč pred Turki. Do danes so zadržali nekaj jezikovnih in predvsem (kar jih je kot skupino ohranjalo) religioznih značilnosti (grkokatoliki). Današnja etnična pestrost je izraz predvsem gospodarsko motiviranih čezmejnih selitev v obdobju industrializacije, v glavnem nekako od šestdesetih let dalje.

Odprtost Bele krajine ter njena lega v bližini turškega imperija dobrih štiristo let je zaznamovala območje tudi v smislu prehodnosti. Predstavljala je koridor, preko katerega so se v preteklosti večkrat premikale skupine ljudi, posebej beguncev, vse tja do 18. stoletja. V obdobju 18. in 19. stoletja je vladalo zatišje, saj je bilo območje na obeh straneh meje kmečko, z močno agrarno prenaseljenostjo. Zato je prišlo v drugi polovici 19. stoletja do močnega izseljevanja v čezmorske dežele, posebno v ZDA. Niso iz trte zvite trditve, da ima vsaka belokranjska hiša kakega svojca v tujini. Vračanja je bilo sorazmerno malo (Genorio, 1989).

Intenzivnejše selitvene procese je povzročila industrializacija, ki se je pričela z lociranjem industrijskih obratov lesne, tekstilne, kovinskopredelovalne in živilskopredelovalne industrije najprej v Metliki in Črnomlju kot urbanih jedrih območja, kasneje pa tudi v neka-

terih drugih krajih, kot npr. v Semiču, Vinici, Gradcu. To je pritegnilo poleg domačega slovenskega prebivalstva tudi nekaj priseljencev, posebno na območju Metlike, ker je prometno najbolj povezana in na drugi strani tudi gosteje naseljena (in agrarno prenaseljena). Poleg priseljevanja je bilo močno tudi zaposlovanje v slovenskih podjetjih na osnovi dnevnih migracij, čeprav se Hrvatje večinoma niso zaposlovali kot delovna sila v komunali in gradbeništvu kot npr. Bošnjaki in Makedonci v Sloveniji v tem času (Repolusk, 1995; Hrvati u Sloveniji, 1997).

Obenem se je zlasti visoko kvalificirano prebivalstvo odseljevalo v Ljubljano in Zagreb, ker doma ni imelo ustreznih delovnih mest in pogojev, niti ni bilo možnosti za dnevno potovanje na delo. Ta proces se je nadaljeval še posebno v osemdesetih in devetdesetih letih, ko se je pričela na hitro postavljenih industrijskih podjetij lotevati gospodarska kriza, ki je najprej okrnila razvojne oddelke, če so obstajali, nato pa nekaj podjetij tudi spravila na rob obstoja. Prvi znanilec industrijske dobe, rudnik rjavega premoga v Kanižarici pri Črnomlju, je obratoval do poznih sedemdesetih let, nakar so ga zaradi izčrpanosti in nerentabilnosti zaprli. Selitvena dinamika je v obmejnih predelih in tudi v celotni Beli krajini odraz predvsem gospodarsko socialnih razmer, ki pospešujejo odseljevanje, najintenzivnejše pa so selitve na kratke razdalje zaradi porok (Klemenčič, 1992). Bela krajina je podobno kot celotna Slovenija zaradi posebnih okoliščin relativno skromnega prometa z nepremičninami doslej in velike navezanosti prebivalstva na domače območje migracijsko bolj pasivna.

ETNIČNA SESTAVA PREBIVALSTVA IN MEDETNIČNI ODNOSI

Ob zadnjem popisu leta 1991 je bilo v Beli krajini dobra desetina prebivalcev Neslovencev; skupaj skoraj 3.000, med katerimi je bilo zdaleč največ Hrvatov. Etnična pomešanost je večja v urbanem okolju Metlike in sosednjih krajev ter v Črnomlju. Uvodoma so bili omenjeni razlogi za razmeroma pestro etnično sestavo. Med skupinami priseljencev odločno prevladujejo Hrvatje. Med priseljenci je veliko mešanih zakonov: četrtna Slovencev in polovica Hrvatov živi v njih, kar zgovorno dokazuje njihovo priseljsko poreklo. Tolikšen delež mešanih zakonov je mogoče pojasniti s tradicionalnimi stiki preko prej administrativnih in sedaj mednarodnih političnih meja, pa tudi bližino v jezikovno-kulturnem ter verskem pogledu: precej hitreje prihaja do mešanih porok, če so partnerji enake veroizpovedi in če tudi sicer izkazujejo določeno kulturno-jezikovno sorodnost (Kržišnik-Bukić, 1997).

Tudi spremenjeni odnosi med posameznimi etničnimi skupinami priseljencev (posebej na območju Metlike, drugod je tega pojava malo) niso posledica nove meje in državljanstva, temveč odsev etničnih konfliktov v Bosni in na Hrvaškem. Diferenciacija je bila izrazita tako med šolsko mladino kot med odraslimi. Konfliktnost na ravni domačini – priseljenci je stopila nekoliko v ozadje, vendar je mogoče računati s povečanjem le-te na omenjeni ravni; v to bo priseljenec silil gospodarsko-socialni položaj in kulturni šok kot večni spremljevalec imigrantskih skupin prve generacije v novih okoljih.

Visok delež mešanih zakonov se izraža tudi glede mnenja o medetničnih odnosih v domačem socialnem okolju. Večina anketirancev ocenjuje te odnose kot dobre in večinoma nekonfliktne. Drugi odgovori so redkejši, vendar dovolj zanimivi. Izstopata namreč dva odgovo-

ra, ki sta tudi sicer precej prisotna v javnem mnenju. Tako je razmeroma pogosta pripomba, da se prišleki ne zmenijo veliko za navade, običaje, kulturo in jezik domačinov in se s tem sami odpravljajo na rob oziroma čakajo, da se bodo privadili staroselci na nove razmere in priseljence. Druga pripomba je gospodarsko naravnana in krivi za neuspehe na gospodarskem področju predvsem priseljence, češ da povzročajo nelojalno konkurenco v zaposlovanju, podjetništvu in pri stanovanjski politiki. Slednji očitek je povsem upravičen, saj so morali domačini hiše graditi sami, priseljenci pa so dobili stanovanja v blokih, ki jih je gradila iz družbenega (državnega) denarja država ali lokalne skupnosti. Tudi pri zaposlovanju so imeli v preteklosti dostikrat prednost pred domačini (po rezultatih ankete, 1996).

Osamosvojitve je pred prebivalce prinesla nove izzive tudi glede medetničnih odnosov. Med slovenskim in hrvaškim prebivalstvom sicer ni zarezala globlje, saj so bili Hrvati v obdobju osamosvajanja v podobnem položaju kot Slovenci, kasneje pa zaradi prizadetosti v vojni, ki je divjala v bližini, tudi predmet sočutja. Toda pozornost prebivalstva do etničnih vprašanj se je močno povečala. Bližina območja z vojaškimi in etničnimi konflikti, begunci in vrsta s tem povezanih problemov je vnesla precej nemira tudi v medetnične odnose.

Večinoma so sicer menili, da se odnosi niso bistveno spremenili. Le nekaj odstotkov je bilo prepričanih, da so se odnosi izboljšali, okrog četrte pa je navedla, da so se medetnični odnosi poslabšali. To je povezano z odmevi vojaških spopadov in medetničnih konfliktov na Hrvaškem, kar je odmevalo tudi v Beli krajini, ki je bila od ognjene črte pri Karlovcu oddaljena le okrog 15 km. Čeprav se poslabšanje odnosov nanaša pretežno na odnose s Srbi, je med Slovenci in Hrvati vendarle opazna razlika v opažanju medetničnih odnosov. Med Slovenci jih je dobra tretjina prepričanih o slabših medetničnih odnosih, med Hrvati pa le četrta. Leta 2001 so bila mnenja bolj umirjena. Večji del naključnih anketirancev namreč meni, da so odnosi stabilni ne glede na etnično poreklo prebivalstva v domačem kraju.

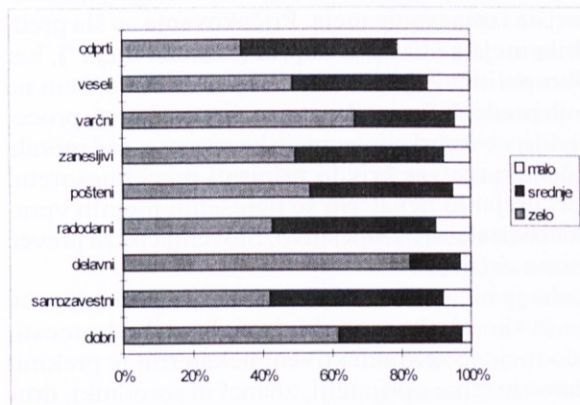
OCENE IN SAMOOCENE PREBIVALSTVA OB MEJI

Posebej zanimiva je podoba in samopodoba slovenskega in drugega, predvsem hrvaškega prebivalstva. Čeprav bi mogli glede na občutljivost tematike dobiti precej stereotipne odgovore, so sogovorniki nanizali nekaj zelo zanimivih mnenj. Ker je samo izrekanje o tem izrazito subjektivno, je posamezna območja težko primerjati med seboj. Vendar nam ravno ta subjektivnost odstira pogled v podobo in samopodobo obmejnega prebivalstva ter na nek način kaže tudi na raven medetničnih odnosov. Pri vprašanjih, kako ocenjujejo posamezne navedene lastnosti svoje in druge narodne skupnosti, smo dobili naslednje odgovore (glej naslednjo stran).

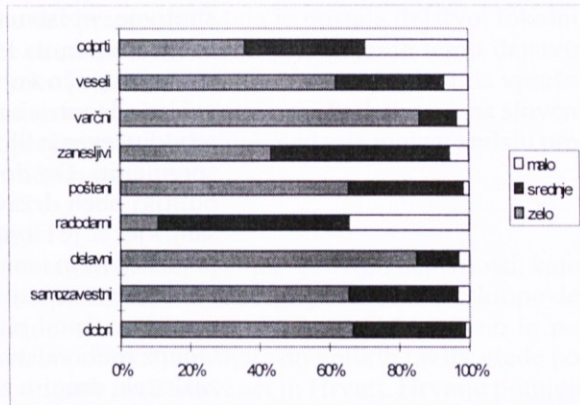
Pri podobi in samopodobi Slovencev izstopa dejstvo, da jih Hrvati cenijo bolj, kot se sami, z izjemo radodarnosti. To je še posebej zanimivo, saj veljajo v slovenskem okviru Belokranjci kot skoraj najbolj gostoljubni. Posebej visoko si Slovenci pripisujejo dve lastnosti: varčnost in delavnost (nad 70 odst.). Ti lastnosti pa jima v še nekoliko večji meri pripisujejo Hrvati. Najmanj si pripisujejo lastnosti, kot so odprtost, samozavest, radodarnost in zanesljivost. Hrvati jim prav tako oporekajo iste lastnosti, le samozavest cenijo precej višje kot Slovenci sami sebi. Zanimiva je ugotovitev, da si sami odrekaajo lastnosti, kot so zanesljivost in radodarnost, ki sta tradicionalno

veljali za Belokranjce. Morda gre v odrekanju zanesljivosti iskati razliko med tradicionalno podobo in današnjim stanjem, ko prevladuje individualizem in iskanje zgolj lastnih koristi, torej neko razočaranje nad tradicionalnimi vrednotami, ki jih danes ni več. Vsekakor pa kaže ujemanje na skoraj vseh točkah določeno realnost in s tem tudi kvaliteto dobljenih terenskih rezultatov.

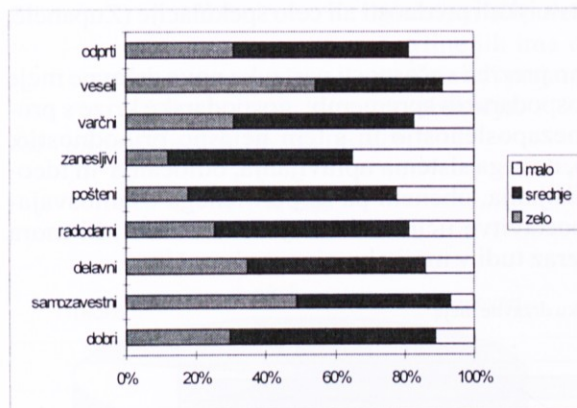
Kako Slovenci ocenjujejo lastnosti Slovencev. Slovenci so:

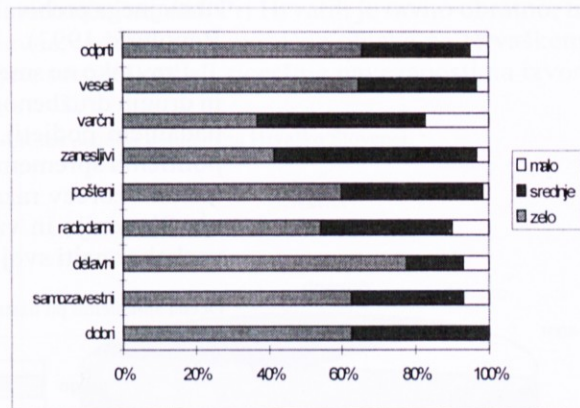
Kako Hrvatje ocenjujejo lastnosti Slovencev. Slovenci so:

Kako Slovenci ocenjujejo lastnosti Hrvatov. Hrvatje so:

Kako Hrvatje ocenjujejo lastnosti Hrvatov. Hrvatje so:

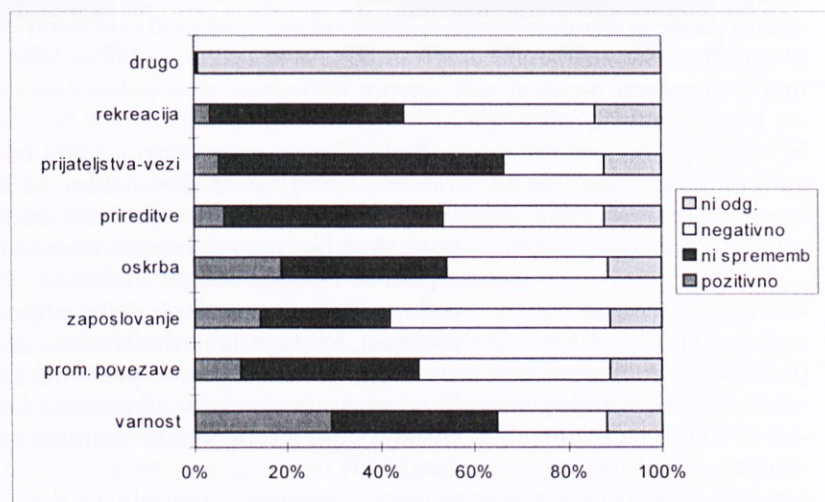
Nekoliko drugače je pri podobi in samopodobi hrvaškega prebivalstva, kjer so med slovenskimi in hrvaškimi ocenami velike razlike. Splošni vtis je, da Slovenci ocenjujejo Hrvate pri skoraj vseh postavkah bistveno slabše kot Hrvatje sami in kot so se Slovenci sami ali kot so Hrvatje ocenili Slovence. Pri slovenskih ocenah Hrvatov izstopa razmeroma visok delež odgovorov, ki kažejo neko srednjo možnost, ki pa je lahko tudi odraz neodločenosti. Slabo ocenjujejo zlasti njihovo zanesljivost, poštenje, delavnost, radodarnost, varčnost in odprtost ter dobroto. Omenjene lastnosti so najnižje ocenili tudi Hrvatje sami o sebi, vendar najmanj še enkrat bolje kot Slovenci Hrvate.

ločena, meja kot organiziran sistem državnega aparata deluje. Začetno razpoloženje proti meji je bilo dostikrat povezano z negativnimi čustvenim odzivom. Na podobne izkušnje so naleteli tudi nekateri drugi raziskovalci (Knežević Hočevar, 1998). Vendar gre pri tem dostikrat za priučen refleks in rezultat določene propagande. Medijsko je bilo v času terenske raziskave popularno govoriti o ukinjanju meja. Prav v času osamosvajanja Slovenije je bil v Evropi dominanten proces ponovno vzpostavljanje nekdanjih mednarodnih meja za zgolj administrativne, v bistvu torej za izginjevanje meja. Pričakovanja so šla predvsem v smer, da bi bila meja s Hrvaško odprta ("zelena meja"), kar pa se je spričo vojaško-političnih zapletov in vojne na Hrvaškem na eni ter odnosi na robnih predelih Evropske zveze, še posebej ob procesu vključevanja Slovenije v evropske integracijske procese, pač morala spremeniti. Do določene mere gre krivdo pripisati precej nespretni politiki obeh držav pri urejanju nekaterih še nerešenih mejnih vprašanj, kjer se je Hrvaška izkazala za nezanesljivo, Slovenija pa za preveč popustljivo in neodločno državo.

Ob takem stanju duha je bil manevrski prostor čezmejnih odnosov zmanjšan, meji pa se je skoraj obvezno pripisovalo slabe lastnosti. Odnos prebivalstva do meje je zelo selektiven: nekaterim je prekinil zaslužek, drugim zabavo in stike s prijatelji, znanci in sorodniki, drugim je zopet omogočil stabilno in relativno dobro plačana delovna mesta v mejni policiji, carini in spremljajočih dejavnostih. Podobno se je izkazalo tudi že pri starejših raziskavah, ko so nekateri sloji obmejnega prebivalstva iskali prednosti ali celo špekulacije (Zupančič, Repolusk, 1993).

Prav tako ne smemo prezreti sočasnosti nastanka nove državne meje in drugih družbenogospodarskih sprememb: gospodarske krize s propadanjem podjetij, nezaposlenostjo in s tem nejasno prihodnostjo, političnih sprememb, novega sistema upravljanja, odločanja in ideoloških vzorcev razmišljanja, obenem pa še političnega osamosvajanja Slovenije in vzpostavitve učinkovite dejanske oblasti, ki mora vsekakor najti svoj izraz tudi v meji obmejnem območju.

Ocena sprememb po nastanku državne meje

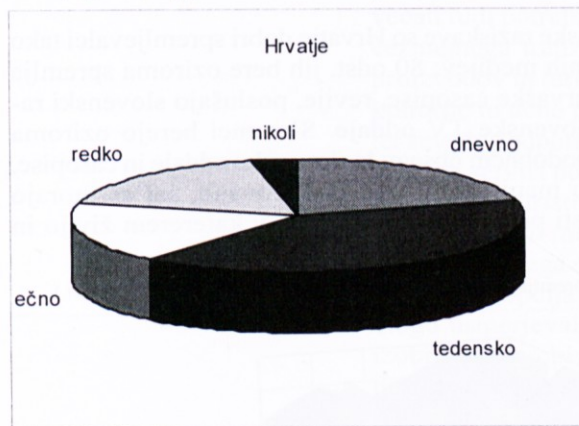
strukturo deluje kot učinkovit mehanizem, zaradi katerega so se mnogi počutili varneje, kot če meje ne bi bilo. Sicer pa so bili najpogostejši odgovori, da se razmere niso bistveno spremenile. Nekoliko slabše je z zaposlovanjem (kar ni učinek nove meje), oskrbo, zabavno-rekreativnimi dejavnostmi in prometno povezanostjo. Območje se čuti odrezano od ostale Slovenije, kar pa je bil problem že prej.

Z odmikanjem od dneva in leta vzpostavitev nove mednarodne meje kritičen odnos do meje popušča in se umika racionalizaciji stanja, ki ga posameznik ne more spremeniti. Meja je postala dejstvo, lokalno prebivalstvo pa išče predvsem možnosti prilagajanje temu dejstvu. Kaj početi ob meji, kako preseči občasne težave so poglavitna vprašanja, ki še posebej ob dejstvu, da bo verjetni novi "schengen" na slovenski južni meji slejkoprej postal zgodovina. Sedanja meja v smislu pregraje je torej nekaj začasnega.

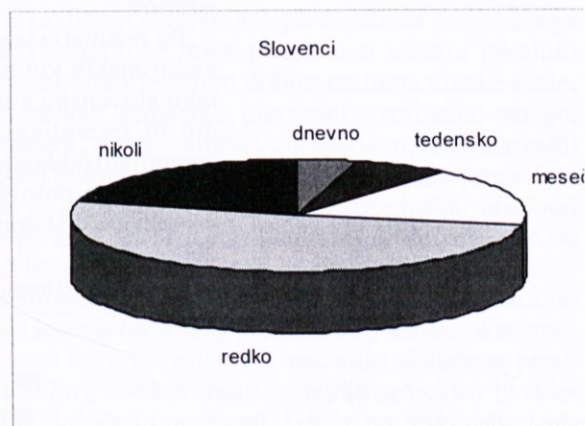
ČEZMEJNI ODNOSI

Čezmejni odnosi obsegajo pester spekter različnih dejavnosti, katerih nosilec je obmejno prebivalstvo. Obsega predvsem tri sklope dejavnosti: oskrbno (z dobrinami in prireditvami), rekreativno in poslovno. Na proučevanem območju prihaja do velikih razlik glede pogostosti čezmejnih odnosov med Slovenci in Hrvati. Hrvatje potujejo bistveno pogosteje na Hrvaško kot Slovenci. Od Slovencev jih le manj kot desetina potuje dnevno na Hrvaško, skupaj pa četrtna pogosteje kot enkrat mesečno. Tri četrtine se jih omejuje na redkejšie obiske, v glavnem ob poletni turistični sezoni. Pri Hrvatih je ravno obratno; tri četrtine jih ima dnevne, tedenske ali mesečne obiske na Hrvaškem, pač zaradi prijateljev, sorodnikov ali siceršnje navezanosti na izvirno območje.

Kako pogosto potujejo na Hrvaško Hrvatje?

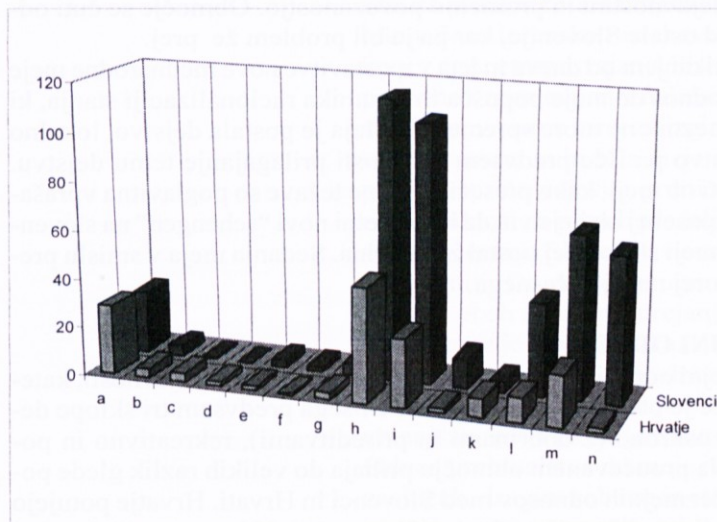
Kako pogosto potujejo na Hrvaško Slovenci

Med razlogi potovanj na Hrvaško so v prvi vrsti obiski znancev, prijateljev in sorodnikov, kar velja sicer tako za slovensko kot hrvaško prebivalstvo. Razloge za veliko podobnost glede motivov za potovanje na Hrvaško med Slovenci in Hrvati gre iskati v številnih mešanih zakonih. Pomemben člen čezmejnih potnikov je tudi dvolastništvo nepremičnin (kar je bilo povezano z državljanstvom). Obseg posesti in drugih nepremičnin tujih državljanov v tem obmejnem območju je sicer neugotovljen, vendar utegne biti glede na tradicionalno pogoste stike in množico mešanih zakonov, sodeč po izkušnjah iz drugih območij slovensko-hrvaške meje, prav znaten (Belec, 1992, Belec, 1993).

Tretjo skupino predstavljajo dopustniki, ki letujejo v bolj poletnih, turistov polnih mesecih.

Razlogi potovanj na Hrvaško

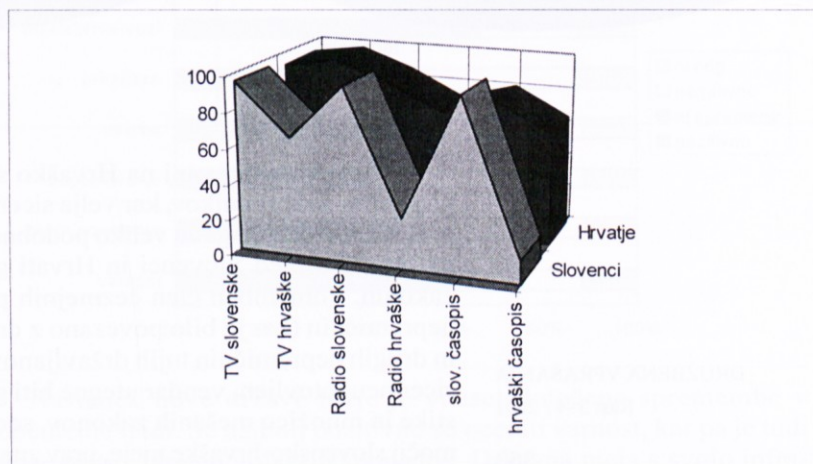
LEGENDA

- a. zaradi posesti na drugi strani meje
- b. zaradi stalne ali občasno zaposlitve na Hrvaškem
- c. zaradi nakupov hrane, pijače in različnega potrošnega materiala
- d. zaradi nakupov gospodinjskih aparatov, opreme, pohištva
- e. zaradi nakupov obleke, čevljev, športnih artiklov
- f. zaradi nakupov kmetijskih strojev, opreme, gnojil, zaščitnih sredstev in semen
- g. zaradi nakupov drugih dobrin
- h. zaradi obiskov sorodnikov
- i. zaradi obiskov prijateljev
- j. zaradi poslovnih partnerjev na Hrvaškem
- k. zaradi obiskov zabavnih in kulturnih prireditev
- l. na izlet, rekreacijo
- m. na dopust
- n. ne hodi na Hrvaško

Pri čezmejnih stikih je posebej pomembna obveščenost o dogajanju v obmejnem območju in izven njega na drugi strani državne meje. Spremljanje medijev (televizijskih in radijskih oddaj ter prebiranja časopisov) je eden od predpogojev, da se razvija komunikacija in da obmejno območje najprej komunicira v lastnem okviru navznotraj. Vse to je odvisno od pripravljenosti posameznika, da se v te procese vključi, ter od tehničnih in finančnih možnosti za realizacijo takih načrtov.

Po rezultatih terenske raziskave so Hrvatje dobri spremljevalci tako elektronskih kot pisnih medijev; 80 odst. jih bere oziroma spremlja tako slovenske kot hrvaške časopise, revije, poslušajo slovenski radio in spremljajo slovenske TV oddaje. Slovenci berejo oziroma spremljajo oddaje v podobnem obsegu le slovenske oddaje in časopise, hrvaške pa polovico manj. To je tudi pričakovano, saj se morajo priseljske skupnosti povezovati z okoljem, v katerem živijo in delajo.

Kako Slovenci in Hrvatje spremljajo radijske in TV oddaje ter berejo časopise (v odst.)

Med ovirami za večji obseg čezmejnega sodelovanja posebej izstopa razlika v stopnji gospodarskega razvoja in tudi podobnost gospodarske sestave območja. V takih pogojih ni komplementarnosti, temveč predvsem konkurenca na eni in drugi strani. Zato tudi ni večjega razvoja čezmejnega sodelovanja, tudi če interes zanj obstaja. Druga pomembna ovira je pomanjkanje ustreznih informacij, nato pa še dejavniki prometnogeografskega in strateškega značaja. K temu dodajo nekaj še medetnični odnosi med eno in drugo stranjo meje.

NOVE OKOLIŠČINE IN RAZVOJNE PRILOŽNOSTI OBMEJNEGA OBMOČJA

Čeprav je še razmeroma svež spomin na vzpostavljanje in prizadevanja za mednarodno priznanje meje, se je status in tudi značaj meje v prvem desetletju močno spremenil. Še večje spremembe je doživelo širše zaledje, ki ga sestavljajo naslednice nekdanje skupne države, predvsem Hrvaška ter Bosna in Hercegovina. Potem ko je bil čezmejni tranzit zaradi vojne in medetničnih spopadov najprej na Hrvaškem in nato še v Bosni praktično povsem prekinjen. Za več let so bile prekinjene tudi sezonske selitve dopustnikov proti morju, ki so vsaj deloma potovali tudi prek Bele krajine in Dolenjske (prim. še Gosar, 2001). Po podpisu daytonskega sporazuma so se gospodarske in socialne razmere v obeh deželah pričele izboljševati, pričeli so prihajati investitorji. Pričelo se je odpirati tudi poletno vzhodnojadransko turistično tržišče, čeprav s precej spremenjeno strukturo gostov. Pri tem je tako število in še bolj njihovo strukturo krojila percepcija meje in procesov v njenem širšem zaledju (strah pred vojno, nezaupanje, nove navade ipd.). Vloga prometnih koridorjev, tudi stranskega prek Bele krajine in Karlovca priti morju je začel v drugi polovici devetdesetih let 20. stoletja naglo naraščati. S tem se je pričel večati tudi potreba po različnih servisnih dejavnostih za potrebe tega čezmejnega tranzita. Ponujajo se nove priložnosti trženja lokalnih proizvodov in turistične ponudbe. S tem dobijo različne vinske ceste, kulturne in učne poti, drobci dediščine, povezani v smiselno verigo, ter seveda podporni bančni, zavarovalniški, zdravstveni, izobraževalni in drugi servisi poseben pomen. Obmejno območje bi tako preraslo v celovitejšo turistično pokrajino. Povezovanje s sosednjimi območji na drugi strani meje postaja priložnost ali celo nujna. Čedalje več bo torej poslovnega sodelovanja, pri čemer bo imelo medsebojno zaznavanje (percepcija), samoocenjevanje in ocenjevanje zelo pomembno vlogo usmerjevalca. Gotovo bo imelo pri tem bolj komunikativno, izobraženo prebivalstvo ter prebivalstvo z več stiki določene prednosti pri navezovanju stikov, oblikovanju čezmejnih projektov in sklepanju različnih poslov določeno prednost. Glede na prikazane lastnosti spremljanja medijev bi torej več prednosti imelo hrvaško prebivalstvo v Sloveniji in slovensko na Hrvaškem. Podobne izkušnje je mogoče zaslediti tudi pri navezovanju stikov na nekaterih drugih obmejnih območjih (Klemenčič, 2001, Bufon, 2001). Že davno je namreč dejstvo, da je pri pospeševanju čezmejnega sodelovanja t.i. kulturna podlaga izjemno pomembna. Kultura v najširšem pomenu besede je postala gospodarska kategorija. To seveda ne pomeni preusmeritve zgolj na t.i. terciarni sektor dejavnosti. Izrazito enostransko orientirane lokalne ekonomije so slejkoprej vedno prišle v krizo (zaradi zelo različnih dejavnikov) in ves sistem se je nevarno zamajal. Zato je zelo pomembna tudi stabilizacija kmetijstva kot vzdrževalca kul-

turne pokrajine in zdravega okolja (po načelih sonaravnega razvoja) ter tudi proizvodne (industrijske, obrtne) dejavnosti, ki zadržujejo prebivalstvo v domači regiji in ohranjajo stabilno poselitev. Zaznavanje problemov in pasti na eni ter priložnosti na drugi strani pa je ključ do odločitev in ravnanj, ki aktivirajo lokalne potencialne, če reagirajo ustrezno in pravi čas. V tej luči je tudi percepcija meje in lokalnega prebivalstva (podobe in samopodobe) lahko pomemben razvojni potencial.

LITERATURA

- Belec B., 1993, Prekomejna zemljiškoposestna pomešanost in zaposlovanje - primer obmejnih občin SV Slovenije s Hrvaško
- Bufon M., 2001, Oblikovanje čezmejnih vezi na tromeji med Slovenijo, Hrvaško in Italijo v Istri, Dela 16, Ljubljana, str. 39-60
- Genorio R., 1989, Slovenci v Kanadi, Geographica Slovenica 17, Ljubljana
- Gosar A., 2001, Učinki slovensko-hrvaške meje in osamosvojitve na turizem v hrvaški in slovenski Istri, Dela 16, Ljubljana, str. 135-164
- Hrvati u Sloveniji, 1997, zbornik, Zagreb
- Klemenčič V., 1992, Spreminjanje narodnostne sestave prebivalstva Jugoslavije, Geografija v šoli 2, Ljubljana, str. 14-27
- Klemenčič V., 2001, Slovensko-hrvaška obmejna regija in njene funkcije v povezovanju med Hrvaško in Slovenijo v luči evropske integracije, Dela 16, Ljubljana, str. 7-16
- Knežević Hočevar, 1998, Družbena razmejevanja v dolini zgornje Kolpe, Ljubljana, Založba ZRC
- Kržišnik Bukić V., 1997, Narodnostna sestava v obmejnem prostoru med Slovenijo in Hrvaško, INV, Ljubljana
- Letopis R Slovenije, 1997, Ljubljana
- Pak M., 2001, Regionalno razvojna problematika ob slovensko-hrvaški meji, Dela 16, Ljubljana, str. 29-38
- Ravbar M., 1999, General Characteristics of border areas in Slovenia, New Prosperity for rural regions / Nove možnosti podeželja, Geographica Slovenica 31, IG, Ljubljana, str. 11-20
- Repolusk P., 1995, Elementi prebivalstvenega razvoja v obmejnih hrvaških občinah s poudarkom na Slovencih, Slovenci v Hrvaški, Ljubljana, INV, str. 261-284
- Špes M., 2001, Odnos prebivalcev obmejnih območij Slovenije do slovensko-hrvaške državne meje, Dela 16, Ljubljana, str. 89-103
- Zupančič J., Repolusk P., 1993, Narodnostno mešano območje občine Lendava in nova državna meja, Dela 10, Ljubljana, str. 171-178
- Zupančič J., 1999, Bela krajina, New Prosperity for rural regions / Nove možnosti podeželja, Geographica Slovenica 31, IG, Ljubljana, str. 39-53

RASTOČA KNJIGA SAMOSTOJNE SLOVENIJE

Vsak nosi v sebi svojo intimno knjigo, knjigo v nastajanju, nikoli dokončano, rastočo knjigo. Te, največkrat nenapisane knjige posameznikov, vsebujejo vse duhovno bogastvo naroda in so na začetku 21. stoletja »Rastoča knjiga samostojne Slovenije«¹

1 Knjižni sejem v Krki, tovarni zdravil

Na življenjski poti posameznika kot tudi njegovega naroda so obdobja radosti in ustvarjanja, časi zadovoljstva, sožitja in kritične presoje. Mnogokrat se narodi znajdejo v krizi, strahu in nezadovoljstvu, ker v sebi niso našli dovolj moči, da bi njihovo dobro prevladovalo nad zlom. Zgodovina dokazuje, da v svojih najtežjih letih potrebujejo ljudje mnogo več narodne zavesti in znanja, da dosežejo brez večjih žrtev v krajšem času medsebojni dogovor in se razumno odločajo.

Narodna zavest, znanje, sporazumevanje in podobne žlahtne lastnosti pa ljudem niso prirojene ali same po sebi dane, vsak narod si jih mora sam pridobiti z ustvarjanjem svoje kulturne in ekonomske identitete. Nenehno mora bdeti nad njimi, jih negovati in bogatiti, tako da z njihovo pomočjo trajno izboljšuje kakovost življenja in dela na svojem popotovanju v odličnost. Kaj pa je tisto, kar najžlahtnejše lastnosti naroda bogati in narod približuje odličnosti? Kdo in kako skrbi za uresničitev ciljev na tem področju? Kaj v tem smislu delamo v Sloveniji? Ni človeka, niti naroda, ki ne bi stalno iskal odgovore na ta temeljna življenjska vprašanja. Stalno se porajajo dileme, vedno več pa je tudi spoznanj, med njimi predvsem spoznanje, da samo materialno bogastvo ne prinaša blagostanja. Pretirano potrošništvo, hlastanje po hitrih zaslučkih, pridobivanje dobička na račun drugih oziroma okolja, ošabnega razkazovanja nezasluženega bogastva ali politične moči niso lastnosti, ki bi bile narodu v čast, niso vrednote, s katerimi bi se promoviral pred drugimi, niti niso dobrine, ki bi bogatile državo z maloštevilčnim prebivalstvom. V takih državah, med katerimi je tudi Slovenija, je pomembno ustvarjati vrednote, ki jih večji narodi nimajo, so jih zaradi političnih in gospodarskih elit že izgubili ali pa nimajo moči, da bi preprečili grozotne posledice nepravilne porazdelitve ustvarjenega. Cenjene vrednote sodobnega sveta postajajo znanje, dosežki znanosti in kultura, torej vrednote, ki si jih ni možno prilastiti in so trajne. Dostopne so tudi maloštevilčnim narodom, ki z njimi postajajo prepoznavni v razvitem svetu. Pridobivajo se v procesu kakovostnega množičnega izobraževanja trajno učeče se družbe, ki v tem procesu ustvarja bogato kulturo naroda.

Vsak narod dozori do svoje identitete z ustvarjanjem lastne kulture, s prepoznavanjem kulturnih vzorcev, z lastnim knjižnim jezikom in literaturo ter zgodovinskim izročilom. Brez kulturne identitete ni nacionalne istovetnosti in tudi ni pogojev za nacionalno državo. Jezik je med bistvenimi stvarmi, ki določajo narod, in zato zahteva političnega programa vsakega naroda. Slovenska suverenost se utrjuje že od časov, zaznamovanih kot »pomlad narodov«, pa vse do današnjih dni, ko ostajamo zaradi svoje maloštevilčnosti še vedno jezikovno, kulturno in ozemeljsko ogroženi, zato se upravičeno postavlja vprašanje ali smo jo sposobni zavarovati tudi v prihodnje.

Zgodovina Slovencev je polna dokazov, da je na oblikovanje narodne zavesti bistveno vplivala prav kultura. Tisočletni Brižinski spome-

niki s prvimi zapisi v slovenščini so nam sveti. Prva slovenska knjiga Primoža Trubarja izpred štiristo petdeset let nas je že v srednjem veku zaznamovala kot narod knjige, kulture, sožitja in s tem strpnosti. Duh pomladi narodov pred dvesto leti je v poezijah Franceta Prešerna živ še danes, njegova Zdravljica pa je tudi v ustavi zapisan simbol Slovenije. Potočnik, Vega, Valvasor, Stefan in druge znanstvene avtoritete svojega časa so danes oznaka za elitne institucije slovenske znanosti, da ne omenjam še vseh drugih »svetilnikov« slovenstva, iz katerih so črpale svojo moč tudi slovenske brigade v drugi svetovni vojni in na deloviščih po njej. Ustvarjalcem kulturnih vrednot gre tudi zasluga, da je narodna zavest tako močno zablestela ob odločanju o samostojnosti Slovenije. Danes Slovenija neposredno sodeluje s svetom, zato je, tako kot drugi maloštevilčni narodi, nenehno izpostavljena nevarnosti, da izgubi svojo identiteto. Zato je v tem trenutku bogatitev kulture in s tem negovanje nacionalne zavesti med najpomembnejšimi nalogami njene oblasti in posameznika. To dejstvo moramo imeti pred seboj v vseh pogajanjih z velikimi narodi predvsem takrat, ko bi kdo hotel identiteto Slovenije ogroziti zaradi svojih materialnih koristi, ne glede na to, ali prihaja iz tujine ali pa iz domače trenutne gospodarske in politične elite. V takem primeru mora vsak izmed nas, ki to ugotovi, javno opozoriti na ogroženost težko ustvarjenih nacionalnih vrednot ali na pojave, ki niso v čast narodu. Tako vsaj je bilo izjemno poudarjeno na srečanju v državnem svetu 23. aprila 2001, posvečenem svetovnemu dnevu knjige, in še dodano, da ni dovolj povzemati le preteklost. Naloga predvsem intelektualcev je, da o slabostih, do katerih tudi naš narod ni imun, razpravljajo toliko časa, da izgubijo svoj negativni naboj. Po oceni istega avditorija pa je še pomembnejše, da se javnost usmerja v oblikovanje prihodnosti, v cilje, ki jih želimo doseči, in v sporazumevanje različno mislečih, saj bo ta pogled naprej v skupno kulturno prihodnost krepil našo narodno zavest v obdobjih, ko bomo živeli v veliki družini evropskih narodov.

Slovenija mora ovrednotiti sedanjo stopnjo narodne zavesti svojih državljanek in državljanov ter se odločiti o načinu njene bogatitve in s tem svoje varnosti. Na tej podlagi bodo nastala ali se okrepila množična gibanja s konkretnimi razvojno-izvedbenimi projekti. Skupina dobronamernih, kot se sami imenujejo, je v spodbudo teh procesov že preteklo leto ustanovila društvo Rastoča knjiga, ki deluje pri državnem svetu in je njegovo delo odmevno po vsej državi. Poimenovalo se je po Rastoči knjigi samostojne Slovenije, ki jo pišemo v svojih mislih vsi državljani in državljanke, torej je zbir duhovnega bogastva Slovenije ob prehodu v novo tisočletje oziroma v njenem desetem letu suverenosti.

Cilj društva Rastoča knjiga je udejanjiti pomnik slovenski knjigi in kulturi, izjemno arhitekturo kot simbol slovenske preteklosti, sedanjosti in predvsem prihodnosti. V njej naj bodo na umetniško privlačen način prikazane ključne slovenske knjige in drugi pomembni dosežki kulture, kar bo nam vsem vzbujalo samozavest, krepilo samozaupanje in utrjevalo samobitnost. Pomnik naj izraža želje, sporočila in hotenja po toleranci ter medsebojnem spoštovanju v slovenskem narodnem telesu. Naslednjim rodovom naj sporoča vizijo in akcijo slovenske generacije ob prehodu v novo tisočletje, ideje, ki so to generacijo povezovale, združevale in motivirale, ter informacije o simbiozi ekonomije in kulture. Arhitektura bo po drugi strani tudi potrjevala slovensko identiteto ter trend k odličnosti. Z njo se bo udejanjila

razpoznavnost našega naroda na prehodu v novo tisočletje in bo zato ena izmed pomembnih prihodnjih podob Slovenije.

Plemeniti nameni in želje članov društva Rastoča knjiga izhajajo iz ocene, da je sedanji razvoj dovolj čvrsta duhovna in materialna osnova za prihodnost prihajajočih rodov, če bodo ti rodovi spoštovali intelektualne moči ter vitalnost naroda, ki se je kljub maloštevilčnosti in težavnim razmeram obdržal med drugimi narodi. Generacija ob koncu preteklega tisočletja se čuti dolžno zahvaliti se s pomnikom vsem znanim in neznanim Slovencem, ki so govorili, pisali in ustvarjali v slovenščini ter širili glas o Sloveniji in ljudeh s tega delčka srednje Evrope. Za svojo sedanjo suverenost se želi zahvaliti tudi vsem Neslovincem, ki so živeli na naših tleh, tu delovali, ustvarjali svoja znanstvena, literarna ali umetniška dela ter širili poznavanje naših krajev, ljudi in posebnosti. Generacija, ki je s svojim spoštovanjem in odnosom do ustvarjenega ohranila dediščino ter jo obogatila s svojimi stvaritvami, želi s pomnikom povabiti in spodbuditi mlade, da na osnovi znanstvenih, kulturnih in ekonomskih dosežkov gradijo naprej, ustvarjajo in se ponosno ter pogumno vključujejo v svetovne integracijske tokove s previdnostjo pri posnemanju oziroma prenašanju tujih vzorcev v naše razmere. Arhitektura kot pomnik knjigi in kulturi našega naroda naj bi bil hram knjige, živ objekt, shajališče ljudi, prostor, kjer naj bi se dogajale dejavnosti, povezane s knjigo. Pripomogla naj bi k naši prepoznavnosti v svetu, ki je danes še skromna.²

Leto 2001 bi lahko označili kot izjemno zanimivo. Sedanje generacije Zemljanov smo prešle v novo tisočletje polne upanja, da bodo številna nova znanstvena odkritja izboljšala kakovost življenja, zatrla nevarne bolezni in materialno obogatila svet. Ljudje si najbolj želimo mir in varno življenje, da bi novi rodovi lahko ustvarjali bogato kulturo svojega naroda, živeli v sožitju med seboj in z naravo ter našli v sebi dovolj moči za trajno odpravo lakote in drugih problemov preživetja po svetu. Republika Slovenija bi lahko doživljala to izjemno no leto praznično in slovesno, saj v prvem letu novega tisočletja praznuje desetletnico svoje samostojnosti in številne obletnice prelomnega pomena za knjigo in kulturo, ki v naši kolektivni zavesti ustvarjata občutek, da smo narod Rastoče knjige in da s tem v zvezi potrebujemo in podpiramo tudi gradnjo nove nacionalne knjižnice.

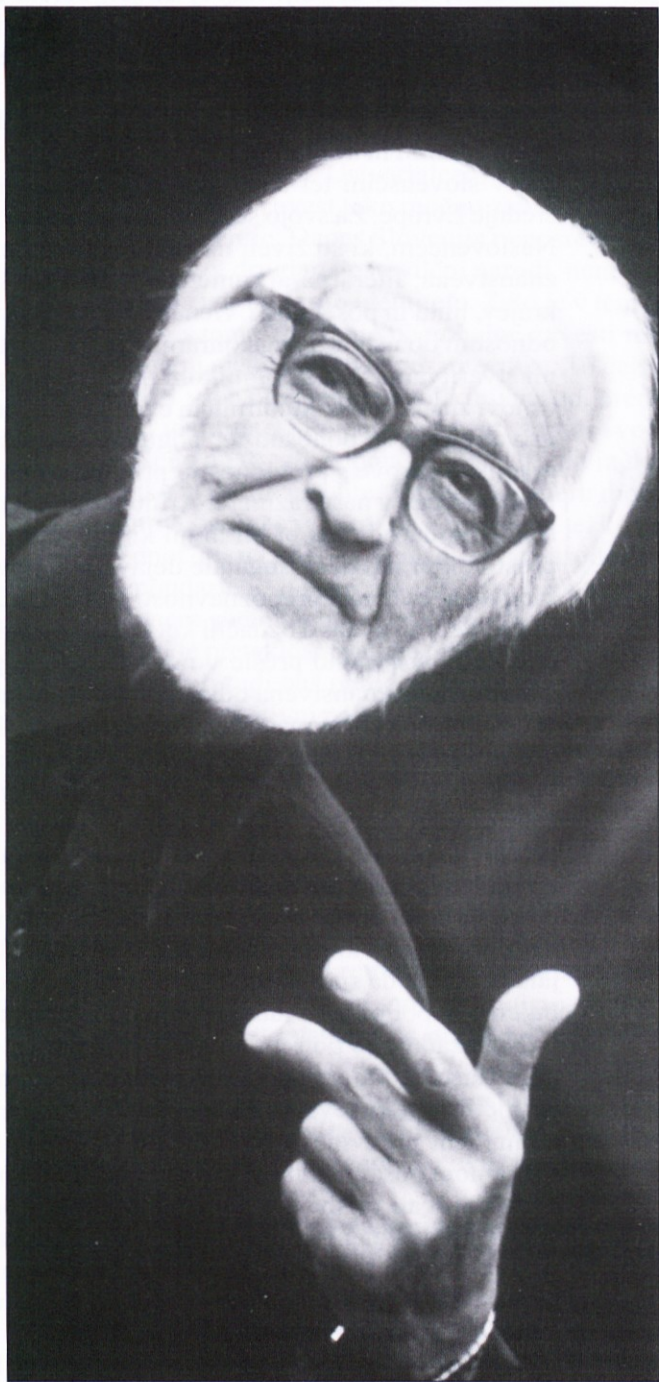
Nenazadnje je potrebno poudariti dejstvo, da bo društvo v pomniku Rastoča knjiga namenilo posebno pozornost vsem, ki se bodo vključili v prizadevanja za njegovo udejanjanje. Stiliziran osrednji monument predvideva po projektu tudi manjši zaslon z natančnim seznamom posameznikov, gospodarskih družb in drugih institucij, ki bodo darovali prispevke. Poleg simbolnega bo torej upoštevan tudi vsakdanji, zaželeni-knjigovodski vidik³, po katerem je jasno, komu se je potrebno pokloniti za idejo pomnika in komu za njeno uresničitev, kar je možno označiti kot dodaten primer zglednega, ustvarjalnega sodelovanja ekonomije in kulture.

Pomnik bo tudi reprezentativni prostor, na katerem se bo slovenski kulturi in knjigi lahko poklonil vsak, ki bo to hotel. Bo kraj, na katerem se bo človek pogovoril sam s seboj o svojih doživetjih, kamor bo srečni ženin najprej popeljal svojo izvoljenko, kamor se bodo stekale množice ob prelomnih trenutkih, skratka prostor ljudi za ljudi. Vsi, ki vam je Slovenija draga domovina, pristržno vabljeni k sodelovanju v tem plemenitem zahvalnem in spodbudnem projektu Rastoča knjiga!

2 Zakaj projekt »Rastoča knjiga«, Veronika Klemenčič, 23. 4. 2001

3 Bojan Kavčič: Zadnja beseda, Revija o knjigi

Mirko Kambič

FRANCE GORŠE

Sveče, 1982

Branko Jordan

NOVOMEŠKO GLEDALIŠČE V NASTAJANJU

ali čemu bi morali pogledati iz oči v oči, preden se spustimo po strmini

Najbrž bo vsak čas minilo najmanj leto, odkar se vztrajno prepričujem, zdaj, zdaj se bom pa končno usedel in sestavil nekakšno razmišljanje o novomeškem gledališču, iz tega, kar se potepa po moji glavi. Pravzaprav razmišljanje o stanju in pogojih za vzpostavitev profesionalne gledališke dejavnosti v Novem mestu. Takšno razmišljanje je že vnaprej strogo omejeno na osebno stališče, opažanje, predstavo, celo vzdihovanje, ravno zato pa skuša medtem kot iz nekakšne trme vzpostaviti dovolj distance, da bi postalo temelj za bolj objektivno obravnavo, nekje, enkrat. Kajti vedno znova se znajde dan, ko ti je dano precej natanko vedeti, da obstajajo eni, ki sanjajo, premikajo papirnate možičke in hiše iz kock levo in desno in kujejo zlato prihodnost, poleg njih pa drugi, ki imajo možičke iz mesa in kosti, hišice z vrati, ki se dajo zakleniti, strgajo rjo sedanjosti in za sanje nimajo več časa.

Najprej nekatera dejstva, ki bi jih moral razrešiti. Občutek je, da so banalna, ampak kakorkoli, tudi gledališče samo je v svojem izhodišču tolikokrat banalno, da lahko to obrnem samo sebi v prid.

Sem igralec, pravzaprav študent dramske igre in umetniške besede. Kot tak na gledališče gledam od znotraj, le stežka neobčutljivo, in še to le v okviru tistega, kar poznam, kar mi je imanentno na vpogled; točasno slovensko gledališče torej.

Nisem Novomeščan. Z Novim mestom sem sicer v tesnem stiku, tu me je mama rodila, tu sem končal gimnazijo, zadnja leta tu sodelujem s Skladom ljubiteljskih kulturnih dejavnosti in z Društvom novomeških študentov, tu ustanavljam skupi-

no za gledališče, 3 Mini in Baltazar. In vendar moj gledališki spomin ni novomeški. Ustanove in ljudi, ki so tod živeli gledališče, poznam bodisi samo iz pripovedovanj bodisi sploh ne. In kadar razmišljam o gledališču v Novem mestu, jim najbrž delam krivico.

Domoljubje v povezavi z občutkom ljubosumnega poveljevanja mi je tuje. Prav tako omejevanje, zapiranje in skrivanje. Res je, večino stvari, ki jih počnem, povezujem z rodnim prostorom. V tem smislu sprejemam naturalistično danost okolja, vendar ga ne poveljujem in ga, če je le mogoče, vključujem v širši kontekst.

Novomeškemu "gledališkemu prebujanju" sem se pred dvema letoma posvetil v seriji člankov z naslovom *Imeti gledališče: vprašanje prestiža?*, ki so nastali za časopis Park in v katerih sem poskušal zlasti ugotoviti, kakšni so realni pogoji za ustanovitev gledališča v Novem mestu.

Nekoliko karikirano pogledano sem ugotovil, da je "Dolenjska edina slovenska regija, ki nima poklicnega gledališča" (Robert Judež, tedanji sekretar za kulturo MO Novo mesto), da pa je imelo "Novo mesto v preteklosti stoprocentne pogoje za poklicno gledališče in bi, če bi takrat v vodstvu obstajali ljudje, ki bi premogli dovolj duhovne širine in naklonjenosti kulturi, zdaj to gledališče imeli" (Staša Vovk, tedanja strokovna tajnica ZKD Novo mesto). Da v zvezi z ustanavljanjem gledališča v Novem mestu "ne gre za široko izraženo težnjo", da pa "bi jo podprl velik del Novomeščanov", da "nihče ne ve natanko, kakšno gledališče naj bi nastalo" in da je "pri tem

zelo važno imeti pogum.” (*Staša Vovk*)

Da je “o lastni (tj. novomeški, op. av.) gledališki produkciji, dokler nimamo prostora, težko govoriti” oziroma da je “v Domu kulture ni mogoče imeti, dokler je tam kino. Kino pa je tam vsak dan, razen na silvestrovo” (Mira Maljuna, tedanja in sedanja direktorica KC Janeza Trdine), medtem ko za Narodni dom “verjetno ne bi bilo najbolj optimalna rešitev, da bi ga namenili izključno gledališču, saj znotraj Mestne občine obstaja želja, da bi se v njem vršila takšna dejavnost, ki bi ga tudi financirala, vsaj v čim večji meri.” (Sandra Boršič, tedanja svetovalka za kulturo na MO Novo mesto).

In poleg tega tudi še, da je “nemoogoče vzpostavljati nekaj, ne da bi imeli razčiščenih pojmov o delovanju tega nečesa ali brez ozaveščene opazovanja fenomenov, ki se dogajajo spontano, neposredno in neponovljivo”, da je razmišljanje o gledališču v Novem mestu “za lase privlečeno, ker ne obravnava nikakršnega institucionalnega ali družbenega prizadevanja, ker ne govori o organizirani potrebi in želji. Pravzaprav je papirnato. Zato pa tudi malodušno” (Branko Jordan, tedanji in sedanji avtor članka).

To so bile in so še – v skopem – najbolj povedne misli o porodnih krčih novomeške gledališke scene, kot to popularno naslavlja na uredništvu Parka, namreč, vprašanje, zakaj sploh ustanoviti gledališče, zagate v zvezi z neprimernostjo in nerazpoložljivostjo prostorov, konceptualna nerazločnost vsebine oziroma programske usmeritve, pomanjkljive ocene potencialne publike in s tem rentabilnosti projekta, poleg tega pa še odsotnost kritične mase, intelektualne podpore in odprtosti (širine) odgovornih ljudi in ustanov.

Argumenti, ki najpogosteje nastopajo v prid ustanavljanju gledališča v Novem mestu, se zdijo nekam v zraku, brez prave teže. Da bi ga ustanovili samo zato, ker ga edini še nimamo, ker zato v smislu kulturno-umetniškega razvoja zaostajamo za drugimi, ker se za regionalno središče spodobi, da ga ima, ker bi tako popravili nerealizirane možnosti iz preteklosti, ... bi bilo nekam otroče, čeprav so to vsi argumenti, ki odpira-

jo pomembna vprašanja in so, vsaj v politično-upravnem smislu, edini, ki kaj veljajo.

Za njimi stoji argument, ki je sicer tudi stresen iz rokava preteklih stoletij in naravnano nekako domoljubno zavedno, pa še vedno bistven. Gre za nekatera dejstva iz novomeške gledališke zgodovine (in sedanjosti), ki so kar naprej prezrta in neozaveščena, ker so, tako izgleda, premalo pomembna.

Na primer: krstna uprizoritev Tega veselega dne ali Matička se ženi v Novem mestu, novomeški vpliv na dramatiko Slavka Gruma, dramatika Mirana Jarca, delovanje novomeškega amaterskega gledališča po drugi svetovni vojni, potem pa gledališko dogajanje na novomeški gimnaziji, zlasti v prvi polovici devetdesetih, Lutkovni festival Klemenčičevi dnevi in nato prisotnost “novomeških gledaliških ustvarjalcev” v sodobnem slovenskem gledališču, denimo Janeza Pipana, Matjaža Bergerja, Jane Menger, Gregorja Luštko, Kristijana Ostanka ...

Pri teh navedbah ostajam namenoma ohlapien in celo neselektiven, saj je večina naštetega potrebna temeljitejšega ovrednotenja in umestitve.

Vseeno pa bi bilo, vsaj zame, najbolj prepričljivo, če bi pričeli gledališče ustanavljati zato, ker bi obstajala potreba po novem gledališkem prostoru, po ustvarjanju. Čisto enostavno. Če bi obstajala ekipa ljudi, ki bi bila pripravljena delati to gledališče. In ljudje, ki bi bili pripravljeni to delo gledati. To bi bil najbolj trden temelj.

Kot pri najosnovnejših rečeh, recimo potrebi po hranjenju. Ko si lačen, ne iščeš izgovorov, da bi rad jedel, ker jedo tudi sosedje, ker bo, če ne boš jedel, moten tvoj razvoj, ker človek, odkar obstaja, je in moraš najbrž zato tudi ti, ampak ješ zato, ker si zdaj in tukaj lačen.

Lačen. Lačen delati in spremljati ... gledališče.

Če je temu tako, je potem mogoče ugotavljati, kakšnega gledališča sem lačen. Da razčistimo takoj na začetku: mene v tem trenutku zanima samo profesionalno gledališče. Torej gledališče, v katerem delajo, igrajo, režirajo, pišejo, oblikujejo ... ljudje, ki jih gledališče obseda. In so zato profesionalci.

V zvezi z željami o novomeškem gledališču se pogosto pojavlja nekakšen pogojnik, da bi imeli vsaj polprofesionalno/polpoklicno gledališče. Tu gre za čisti anahronizem. Polprofesionalizma ni (več) in ga ne moremo (več) ustanavljati. Ne znam si predstavljati formule, ki bi določila, kaj je to polpoklicno gledališče. Mogoče nekaj takega še obstaja v Šentjakobskem gledališču v Ljubljani in ponekod med slovenskimi gledališkimi ustanovami v Italiji in Avstriji in v glavnem gre za primere, ko je profesionalen gledališčenik režiser predstave, ostali pa so v gledališču ljubiteljsko. Kar pa v Novem mestu nikakor ne bi prišlo v poštev, saj ljubiteljskega gledališča žal ni (več) in bi ga bilo mukotrpno in dolgotrajno vzpostaviti do te mere, da bi potem v njem delal profesionalni režiser. V osnovi gledano gre pri polprofesionalnem tipu gledališča za muzejski primer precej umetnega poskusa nekega plemenitenja ljubiteljskega tipa gledališča in za stršansko zapleten proces, ki ni več primeren današnjemu času.

Profesionalno/poklicno gledališče torej. Kakšno pa?

V zadnjih letih se je v slovenskem gledališkem prostoru pričela jasno oblikovati razmejitev med t.i. komercialnim in nekomercialnim gledališčem na eni in med repertoarnim (dramskim) in neinstitucionalnim (plesnim & co.) gledališčem na drugi strani (s to opombo, da v praksi takšno razdelitev zaenkrat prenese le Ljubljana, ki ima pač največje in najbolj raznoliko zaledje publike). Izrazi terminološko že dolgo niso več ustrezni, še zlasti ne, če bi jih hoteli uporabljati kot sinonime za umetniško/neumetniško ali pa zastarelo/sodobno.

Če si pogledamo Delov Kažipot, lahko ugotovimo, da so se poleg "resnih", iz preteklosti uveljavljenih, na nek način "nivojskih" gledališč v zadnjem desetletju pojavili novi *teatri* (Špas teater, Teater 55, Teater Komedija, Gledališče Olafa Gunarja itd.) na eni strani in poleg njih številne izveninstitucionalne umetniške pobude (Betontanc, E.P.I. center, Muzeum, En-knap itd.).

V Novem mestu bi bilo nespametno pričakovati, da bi bila publika sposobna takšne diferenciacije. Takole na pamet, iz nekih posplošenih

pričakovanj reakcij poljubne srednjemestne publike v Sloveniji, bi sodil, da bi Novo mesto preneslo delovanje bodisi konvencionalnega repertoarnega regionalnega gledališča po zgledu gledališč iz Celja ali Kranja, mogoče tudi Gorice in kakršnega tačas počasi vzpostavljajo v Kopru bodisi nekoliko modificiranega razvedrilnega tipa teatra po zgledu tistega v Mengšu.

Toda to so računi brez krčmarja.

V prvem primeru obstajajo vsaj tri velike pomanjkljivosti, odsotnost infrastrukture – predvsem primerne dvorane, prostorov za vaje, nastanitvenih sposobnosti – obsojenost na nenehna vsebinska krpanja, saj kvaliteta takšnega gledališča sloni predvsem na igralskem ansamblu, ki mora biti sposoben, prilagodljiv, takorekoč univerzalen, tak ansambel pa zori desetletja, predvsem pa vprašljivost rentabilnosti. Ob upoštevanju zdajšnjega stanja bi tako gledališče, če bi delovalo kot abonmajsko, predstavo v Novem mestu igralo komaj petkrat, mogoče desetkrat, če bi pomagale srednje šole, od katerih pa ni mogoče pričakovati, da bi leto za leto svoje dijakе vozile samo v domače gledališče.

V drugem primeru pa se je potrebno zavedati, da je ena od pomembnih lastnosti takšnih gledališč "zvezdniška zasedba" v predstavah. V glavnem gre, kar se igralske zasedbe tiče, za pretočen sistem, ki dopušča, da lahko zaposleni igralci tovrstne predstave delajo takorekoč v "prostem času" in Novo mesto je, najbrž si lahko prestavljate, vedno dlje in težko dostopno.

Kako torej?

Velik dosežek bi že bil, če bi med novomeškimi kulturnimi institucijami, zlasti Kulturnim centrom Janeza Trdine, in nosilci lokalnih oblasti dosegli dogovor o novomeški gledališki produkciji, čemur bi lahko potem rekli **Novomeško gledališče v nastajanju**. Da bi omogočili realizacijo ene profesionalne predstave, ki bi ji zagotovili vsaj tistih pet ponovitev, zraven pa poskrbeli denimo za izdajo dramskega teksta, za gledališko delavnico in podobno in tako končno uveljavili tisto določilo iz statuta osrednjega novomeškega kulturnega zavoda, ki med drugim predvideva "produkcijo lastnih kulturnoumetniških in drugih prire-

ditev" oziroma "ustvarjanje in poustvarjanje".

Ob tem bi bilo treba poskrbeti za vsebinsko prodorne, ustvarjalne koncepte, ki bi *morali* presegati lokalne okvire, pričakovanja in interese, ki ne bi bili samo pašnik za krilate in lokalni ponos, ampak prizadevanje za nadpovprečen prispevek h gledališki umetnosti.

Saj Novo mesto v gledališko ponudbenem smislu niti najmanj ni taka puščava, kot se zdi nekaterim. Zadnje desetletje je uvedlo gledališki abonma v Kulturnem centru Janeza Trdine. In to precej uspešno. Zanimanje za gledališče vsako leto raste. Na začetku devetdesetih je Matjaž Berger s Šolo za kritiko gledališča, kasneje Oddelkom za spektakelske umetnosti 1917 in z vsakoletnimi futurističnimi soarejami, hepeningi, akcijami kot poklon E. Marinettiju pripeljal radikalno gledališko poetiko, ki je ves čas mejila tudi na "družbeno provokacijo", pred dvema letoma je v Novo mesto prišla Mreža za mobilnost teatra z nekaterimi izstopajočimi neinstitucionalnimi scenskimi produkcijami, bil je Festival Klemenčičevi dnevi, bilo je Linhartovo srečanje mladinskih gledaliških skupin itd.

Ampak shrljivo je, da širša intelektualna ali kakorkoli ji rečemo javnost v resnici ni premaknila svoje ... niti za ped in se ob nobenem od zgoraj omenjenih pojavov ni zares vzpostavila kot kritična masa, kot nosilec reakcij.

In to seveda riše pomemben vprašaj zrelosti gledališkega občinstva v Novem mestu, vprašaj smiselnosti obujati gledališče vsebin. Saj izgleda, da naključno vzet gledališki dogodek v mimobežnem novomeškem večeru tistemu približnemu gledalcu s Smrečnikove ali Šegove ne predstavlja nič več kot povprečen družaben pripetljaj, priložnost za srečati koga, prebiti večer brez televizije, nasmejati se nekoliko in s sproščeno prebavo zaključiti naporen delovni dan.

In če je to res, se lahko v tem hipu namesto z gledališčem pričnemo ubadati z gledališkim turizmom.

Marca 2001 je skupina študentov: Branko Jordan, Magda Lojk, Mitja Ličen, Saša Ucman in Katja Vukčević ustanovila društvo 3 MINI IN BALTAZAR. Skupino za gledališče,

ki naj bi v novomeški in širši prostor prinesla nov način oblikovanja in posredovanja vsebin, zlasti na področju gledališča. Skelet programa skupine je predvidel pričetek ukvarjanja z vsemi osnovnimi komponentami gledališke dejavnosti, ki so pogoj za kvaliteten pristop h gledališki problematiki: gledališkim uprizorjanjem, izobraževanjem, uvajanjem kritične in strokovne refleksije, spodbujanjem nove dramatike, raziskavami ciljne publike in tako kot glavni cilj uvedel kompleksno razumevanje gledališča v vseh njegovih razsežnostih. Skupina si je zadala nalogo, da omogoči mladim ustvarjalcem, da pričnejo v Novem mestu uresničevati svoje gledališke sanje.

VIRI:

E. Dolenc, Razvoj kulturnih ustanov v slovenskih mestih in Novo mesto do leta 1941

A. Gabrič (ur.), Oblikovanje kulturnih ustanov in razvoj Novega mesta v kulturno središče Dolenjske, Novo mesto 2000

B. Jordan, Imeti gledališče: vprašanje prestiža?, Park, novomeški mladinski časopis, 1999, letnik II, št. 4, 5, 6 in 7

L. Murn, Kronika, Rast, revija za literaturo, kulturo in družbeno vprašanja, 2000, letnik XI, št. 5 in 6

L. Murn, Kronika, Rast, revija za literaturo, kulturo in družbeno vprašanja, 2001, letnik XII, št. 1 in 2

Statut Javnega zavoda Kulturni center Janeza Trdine

S. Vovk, Uspešna leta novomeškega gledališča v: A. Gabrič (ur.), Oblikovanje kulturnih ustanov in razvoj Novega mesta v kulturno središče Dolenjske, Novo mesto, 2000

Primož Kuret

KOZINOVİ DNEVI V NOVEM MESTU

Simpozij in koncertna izvedba Kozinove operete Majda

Marjan Kozina (1907 - 1966)

V drugi polovici aprila 2001 se je Novo mesto spomnilo skladatelja Marjana Kozine (1907-1966), od katerega smrti je preteklo 35 let. V tem času je pripravil novomeški simfonični orkester z dirigentom Zdravkom Hribarjem prvo celotno koncertno predstavitev Kozinovega mladostnega dela iz leta 1935, opereto Majdo, z vrsto izvrstnih, mladih solistov iz Slovenije, Hrvaške in Avstrije. V istem času je potekal mednarodni simpozij, ki so se ga udeležili zgodovinarji, muzikologi in skladatelji. Obširno so spregovorili o skladateljevem delu, času in krajih njegovega šolanja ter o njegovem publicističnem delu. Na skladatelja sta obudila spomine njegova nečakinja **Tita Kovač Artemis** in skladatelj sin **Jurij**. Simpozija so se udeležili tudi muzikologi iz Avstrije in Češke. O kulturnem utripu Dunaja v času, ko je tam študiral Marjan Kozina, je spregovoril **Hartmut Krones** z Univerze za glasbo in upodabljačo umetnost na Dunaju. **Andreas Holzer** iz iste inštitucije je govoril o Josephu Marxu, Kozinovem dunajskem učitelju, medtem ko je **Hubert Reitterer** iz avstrijske akademije znanosti predstavil delo dunajske akademije za glasbo v času, ko je na njej študiral Kozina. Orisal je Kozinove profesorje in način njihovega dela. Podobno je za Kozinovo praško obdobje napravila **Vlasta Reittererova** iz praške Karlove univerze, ki se je dotaknila tudi pomena Prage kot enega izmed tedanjih evropskih kulturnih in glasbenih središč. Povedano je osvetlilo delo dunajske in praške visoke glasbene šole ter okolje, v katerem je potekal Kozinov študij na Dunaju in v Pragi. Kozinova pisma domačim iz tega časa (o katerih je deloma spregovorila Tita Kovač Artemis) bodo ti dve obdobji lahko še posebej osvetlila. Zanimivo so odkrite, jasne in neposredne oznake Kozinovih profesorjev, prav tako pa glasbeno življenje Dunaja, ki ga je zaradi njegove konservativnosti ostro kritiziral: "Na vseh programih:

Schubert, Mozart, Strauss, Die schöne blaue Donau, pa spet Schubert, Strauss. Modernega komponista v tem 'muzikalnem' vele mestu ne vidiš na programu. Najmodernejši je še Reger. Novih sploh ne slišiš. 'Ja, das allbewahrte.' Le lep naprej, le lep naprej. Hamma noch Zeit. A Stravinsky is do net an Schilling wert! In so lepo navdušeni za Wagnerja tako, kot pred 60 leti. Nemška solidnost: Ne ljubčki, to ni zame." (pismo z dne 6.XI.1926).

Zanimivo je, da je do podobnih ugotovitev, torej ugotovitev o zastarelosti koncertnih programov prišel tudi Hartmut Krones z Dunaja na podlagi tedanjih sporedov. Kozina je bil s Prago bolj zadovoljen: "Sijajno mesto ... simpatičen je tudi tisti kolosalni švunk, s katerim pemci napredujejo, je kaj drugega kakor dunajsko mrtvilo. Ljudje so prijazni in še precej simpatični, samo govorica je grozna ..." (b.d.).

O Josephu Marxu in njegovem načinu pouka ter o njegovih glasbenih nazorih je govoril Andreas Holzer. Ko je prišel Kozina k njemu prvič, ga je zavrnil zaradi premajhnega znanja harmonije in kontrapunkta, ko pa je svoje znanje dopolnil, ga je sprejel. Kozina piše v svojem pismu domačim (28. II. 1928), da je Marx "pred pričami izjavil o njem, da je zelo nadarjen in inteligen ten mladenič, ki pridno dela in piše zelo razumno". Kozina, ki pred tem ni imel posebno sistematičnega glasbenega šolanja, je v kratkem času hitro napredoval, kar je Marxu seveda imponiralo. Da z njim ni bil posebno zadovoljen, pa je že drugo poglavje. Vsekakor je pri njem študij uspešno koncal z violinsko sonato.

Prav sklop predavanj o Kozinovem študiju je odkril nekaj novosti in tako deloma tudi na novo osvetlil Kozinova študijska leta in zlasti vzdušje Dunaja v tem času. Še bolj bo to mogoče z objavo njegovih pism iz dunajskega in praškega obdobja.

Drugi sklop predavanj je obravnaval Kozinova dela. Tu je bilo moč

Dr. Primož Kuret in prof. Zdravko Hribar sta odprla mednarodni simpozij v prostorih Glasbene šole Marjana Kozine v Novem mestu

seči le po nekaterih njegovih delih, kot so monumentalna Simfonija s štirimi značilnimi stavki (Ilova gora, Padlim, Bela krajina, Proti morju), ki pomeni enega izmed vrhov slovenske simfonične tvornosti iz srede 20. stoletja. O njej je govoril skladatelj **Pavel Mihelčič**. Podobno velja za njegovo opero Ekvinokcij, ki jo mnogi vidijo kot najboljšo slovensko opero sploh. Obe deli sta prežeti z neverjetno umetniško prepričljivostjo, kažeta subtilnega mojstra in velikega znalca. Vsaka nova postavitev Ekvinokcija odkriva nove in nove kvalitete tega dela, o katerem je zavzeto spregovoril **dr. Borut Smrekar**. Prav tako je z analizo del, kot so Lepa Vida, O domovina in kantata Tlaka pokazal na Kozinovo glasbeno mojstrstvo **dr. Andrej Misson**. Posebno poglavje pomenijo Kozinova vokalna dela: zbori in samospevi. Iz te bogate zakladnice je izbrala **dr. Darja Koter** dva značilna samospeva. Prvi, Pokret, kaže Kozino z njegove bolj hudomušne plati, drugi, Srečanje (na besedilo Mateja Bora) pa je sploh eden najbolj pretresljivih samospelov ne samo v naši partizanski glasbi, ampak v zgodovini slovenskega samospela sploh. Kozina je bil odličen poznavalec literature, imel je izjemen posluš za jezik in njegove odtenke, za poezijo, ki jo je znal presoditi, ali jo je moč uglasbiti ali ne. In če jo je, je znal najti nadvse primerno glasbeno obliko, da je pesem zaživela v novi kvaliteti. Nekaterih pesmi si brez glasbe skoraj ne moremo več predstavljati in to je lahko za skladatelja največje priznanje. Kozini je to velikokrat uspelo.

Tretji sklop predavanj so pripravili zgodovinarji. Tako je **dr. Peter Vodopivec**, strokovnjak za trideseta leta 20. stoletja, govoril in očrtal duhovni in politični profil dobe, ki je zaznamovala zgodovino, **dr. Stane Granda** je zanimivo in informativno orisal Novo mesto v Kozinovem času njegove duhovne in kulturne dimenzije, **dr. Igor Grdina** pa literarne silnice od "avantgarde do nove stvarnosti". Tako je bil orisan čas, v katerem je zorel in rasel Marjan Kozina, mesta, kjer je živel, delal in študiral in tisti kulturni humus, iz katerega je rasla njegova umetnost.

Kljub temu da Kozinov opus ni obsežen, je novomeški simpozij lah-

ko le deloma opozoril na njegovo delo. Posebej bo treba opredeliti njegove partizanske skladbe (ki jih danes na radiu – ne vem iz kakšnega razloga – ne predvajajo), ki po svoji kvaliteti pomenijo tudi pomemben prispevek slovenski vokalni glasbi nasploh, nadalje je tu njegova obširna filmska glasba. Kozina je bil na tem področju pionir, saj je napisal glasbo za prvi slovenski film Na svoji zemlji, ki kot suita in kot posamezni stavki še danes učinkuje s svežino, neposrednostjo in optimizmom. Nadalje je skomponiral glasbo za prvi film o Kekcu, katerega uvodno pesem prepevajo zdaj že generacije slovenskih otrok in je tako rekoč ponarodela, in še in še.

Simpozij ni imel ambicij, da natenkrat izčrpa vse Kozinovo delo. Vendar je opozoril nanj in pomeni prvi korak k bolj poglobljenemu, študijskemu delu tega skladatelja, ki je edinstven v svoji generaciji, ali kot piše o njem britanski muzikolog Niall O'Loughlin, da je "drznejši od Škerjanca in Arniča, da je njegova glasba očitno bolj izvirna, pogosto precej bolj smela ... v svoji glasbi je skušal odraziti svoj odnos do življenja" (Novejša glasba v Sloveniji, s.40ff). Še posebej podrobno se O'Loughlin ukvarja s Simfonijo in njeno zgradbo.

Avto tega prispevka sem na simpoziju poskušal predstaviti del bogate Kozinove publicistične dejavnosti, pri čemer sem se oprl predvsem na njegovo knjigo 0 operi in na njegov zadnji članek v Naših razgledih, ki je izšel v dveh nadaljevanjih aprila in maja 1966, torej le nekaj tednov pred skladateljevo smrtjo. Tu je Kozina neusmiljeno obračunal z glasbo, ki ne raste iz potrebe in srca, ampak je konstrukcija in teorija. Tej in takšni glasbi se je vse življenje upiral, čeprav ni bil nasproten modernim smerem in modernim prijemom v glasbi, če so bile logične in notranje upravičene. Kozina je bil zvest humanim idealom, vzvišenosti umetnosti in je zato videl v abstraktni umetnosti neodgovornost (s tem je menil likovno umetnost, vendar je potem svoje misli apliciral tudi na glasbo) in čez vse dopustne mere razširjen in zlorabljen larpurlartizem. Svojo razpravo je zaključil z mislijo, da naj tudi "semnjenji ničevosti, hvalnice nespameti tudi

najbolj za lase privlečeni paradoksi in podobni spodrseljaji životarijo, če ne drugače vsaj kot rezko nasprotje". Vedno je zagovarjal svoje prepričanje in vero v poslanstvo umetnosti, ki je pri njem raslo iz izjemnega posluha za vse, kar zadeva človeka in človeštvo. Kozinova glasba je najimenitnejši dokaz te vere. Navdih te glasbe je zanos neizbežne življenjske nuje, razpete med ostankom in poginom, trpek in radosten, tudi spričo vojne, bede in množične smrti, ki ji je bil kot partizan priča.

Vrh Kozinovih dnevov v Novem mestu pa je pomenila koncertna izvedba Kozinove operete Majda iz leta 1935 z novim libretom (Igor Grdina) in v izvedbi novomeškega simfoničnega orkestra ter pod vodstvom dirigenta Zdravka Hribarja in pevske soliste Marjetke Podgoršek Horžen, Ursule Langmayr, Irene A. Yebuah, Saša Ivacija, Milivoja Juras, Marjana Trčka in Roberta Vrčona. V izvrstni izvedbi novomeških glasbenikov je prišla do izraza vsa radoživost Kozinove glasbe, njegov temperament, duhovitost in veliko glasbeno znanje. Če v njej odzvanjajo tu in tam reminiscence na takrat svet obvladujočo avstrijsko in nemško opereto, pa je v njej začutiti sem in tja tudi spogledovanje z bolj držnim zvočnim svetom tistega časa. Opereta doseže vrh v sijajni persiflaži italijanske opere ob koncu drugega dejanja, ki pomeni vrh dela. "Zakaj ne bi bil človek kdaj samo vesel, razigran, lahak, pa četudi vmes napiše rahlo melanholično meditacijo? Bodimo veseli in naj nas ne bo

sram, če kdaj napišemo tako imenovano veselejšo muziko." Prav ta brezmejna vedrina, optimizem, človečnost in duhovna odkritosrčnost, razkošen glasbeni talent in sijajno glasbeno znanje postavljajo skladatelja Marjana Kozino v sam vrh slovenske glasbene tvornosti. Po vsem, kar smo slišali o njem na simpoziju, v referatih in diskusijah, je postalo jasno, da smo šele na začetku raziskav o njegovem delu, predvsem pa bo potrebna večja popularizacija njegovega dela tako doma kakor v tujini. Uspeh novomeških dnevov naj bi pomenil prelomnico v boljšem poznavanju tega našega skladatelja. Zato kaže z delom nadaljevati. Novo mesto ima v svojem rojaku enega najpomembnejših slovenskih skladateljev, ki zasluži, da ga tako njegov rojstni kraj kot stroka promovirata z znanstvenim in strokovnim študijem njegovih del ter njihovo izvedbo. Prvi korak je bil storjen, temu bo služil tudi zbornik predavanj z novomeškega simpozija v slovenščini in nemščini, ki bo tako dostopen ne samo slovenski, ampak tudi tuji strokovni javnosti.

Naj končam z začetkom referata, ko sem citiral drugega velikega novomeškega umetnika, pesnika Severina Šalija, ki je o Kozini dejal: "Imel je veliko in tenkočutno umetniško dušo, obenem pa velike otroške oči in zmeraj mlado otroško srce, ki je znalo enako prisluhniti skrivnostnim zvokom simfonij ali čričku v gorci, se zastreti v umetnino ali v preprosti cvet ob poti na njegovo ljubo Trško goro."

Novomeški simfonični orkester pod vodstvom Zdravka Hribarja med izvedbo Kozinove operete Majda v športni dvorani Marof v Novem mestu

Zoltan Peter "TEATER" GLASBENIH TEKMOVANJ

Vtisi po regijskem in državnem tekmovanju mladih slovenskih
glasbenikov

V začetku marca je v skrbni organizaciji brežiške glasbene šole potekalo 4. regijsko tekmovanje dolenskih glasbenih šol. V primerjavi z drugimi inštrumentalnimi skupinami so se tekmovanja udeležili v največjem številu prav pianisti in pritegnili zavidljivo zanimanje poslušalcev, staršev in tudi strokovnjakov. Nastopilo je okrog štirideset mladih pianistov, ki so tekmovali v A, B in C kategoriji. Klavirsko žirijo so sestavljali: predsednica Karolina Vegelj-Stopar ter Zoltan Peter, Jožica Prus, Sanja Rebič Gašperlin in Izabela Vlašič.

Strokovno spremljanje tovrstnih simpozijev je dobrodošlo za spoznavanje mladih glasbenikov in koristno za delo njihovih učiteljev, čeprav je bilo moč zaznati velike razlike v kakovosti dela klavirskih pedagogov na eni in nadarjenosti ter pripravljenosti otrok na drugi strani. Pozitivno so izstopale interpretacije nekaterih izjemno nadarjenih in pedagoško odlično pripravljenih učencev: Ane Stopar (prof. K. Vegelj-Stopar), Nine Skebe (prof. N. Bogdanova), Špele Troha (prof. K. Vegelj-Stopar), Primoža Urbanča (prof. B. Biliško), Primoža Karlovška (prof. A. Jarc) in še nekaterih drugih.

Med strokovnimi razpravami je bilo zaznati tudi nekaj pomislov glede nekoliko nerodnega izbora predpisanih sonatnih stavkov v I. B kategoriji, ki so mladim tekmovalcem ponujali prej nepotrebne tehnične nevšečnosti, kot pa priložnosti za sproščeno in domiselno muziciranje. Tako v svetu kot tudi pri nas rezultati tovrstnih tekmovanj močno vplivajo tudi na ugled oziroma ime mentorjev najboljših tekmovalcev. Tu bi rad namenil nekaj vrstic vrednotenju dela dveh odličnih in v mnogih pogledih izjemnih pedagogov krške glasbene šole. Prof. Branimir Biliško in prof. Karolina Vegelj-Stopar sta s svojimi učenci tudi tokrat v Brežicah osvojila največ zlatih priznanj in visokih uvrstitev ter tako spet

dopolnila vrsto uspehov na državnih in mednarodnih tekmovanjih najmlajših. Očarala me je predvsem natančna in uglašena igra vseh njunih učencev, ne le tistih najbolj nadarjenih.

Ars Pianistico prof. Biliška odlikuje skrajno racionalna in funkcionalna tehnika, sicer majhna zadržanost v izrazu, in povsem zanesljivo in suvereno komuniciranje v različnih stilskih okvirih.

Ko poslušamo interpretacije mladih umetnikov iz razreda prof. Stoparjeve, se nam preprosto zdijo vse razprave o pianizmu, klavirskih šolah, različnih metodah in tehniki odveč in nepomembne. Ta izjemna prefinjenost v izrazu, odzivnost, fizična in psihična gibčnost njenih učencev so rezultat visoko razvite tonske kulture, ki temelji na aktivnem poslušanju in oblikovanju živega klavirskega zvoka.

Na podlagi lastnih izkušenj lahko trdim, da je tovrstnih šol za najmlajše na našem pianističnem "zemljevidu" bolj malo, zato bi bilo zagotovo prav, da bi domača klavirska pedagogika nekoliko drugače spremljala, predstavljala in spodbujala delo takšnih pedagogov in se končno znebila nekaterih predsodkov oziroma stereotipov. Dobra šola je namreč vedno tam, kjer je funkcionalno znanje!

Tisti pravi "teater" je nedvomno državno tekmovanje mladih glasbenikov, kjer je predstava enako zanimiva in poučna tako izza odra kakor na sami sceni z vseskozi že značilnimi in prepoznavnimi režijskimi potezami na obeh straneh. Ko zvesti "igralec" nenehno išče definicijo svoje vloge znotraj "teatra" in smisel svoje vpletenosti, v marsikateri glavi ta izgubljenost utegne sprožiti nekoliko dekadentne misli o recimo socialni vlogi, umetniški poklicanosti, vzgojnem značaju ipd. - skratka upravičenosti tovrstnih "teatrov" v takšni obliki, saj bi vsak rad vedel, kdo so glavni in kdo stranski igralci.

Stran z dvomi!

Glasbena in druga tekmovanja so seveda nujni in zelo pomembni dogodki, kajti le na teh prireditvah imajo mladi glasbeniki (in posredno tudi njihovi mentorji) priložnost, da se predstavijo pred strokovnim avditorijem. Takšna predstavitev lastnega in skupnega dela ima torej velik pomen in vpliv na razvoj, na nadaljnje strokovno delo in človeške odločitve posameznika ne glede na njegovo nadarjenost in stopnjo pripravljenosti. Pravzaprav naj bi to bil primarni motiv institucionalizirane tekmovalnosti, iz katerega bodo izhajale vse druge pomembne funkcije in poslanstvo tovrstnih manifestacij, o katerih več ali manj vemo vse (selekcija, odkrivanje talentov, nekakšna podpora k uveljavitvi mladih umetnikov ...). Če to drži, potem je nastop pred strokovno javnostjo, še posebej nekoga, ki je dejansko že napredoval do državnega tekmovanja, kot najvišje strokovne ravni v določenem kulturnem prostoru - spoštovanja vredno dejanje. Takšen posameznik si zasluži, skupaj s svojim mentorjem, spodobno, prvovrstno in eminentno ocenjevalno žirijo.

Ob vsem tem se mi zdi, kakor da so nas pod "zastavo" nepristranskosti (ali zaradi kakšnih drugih razlogov) morda nekoliko prikrajšali "režiserji" letošnjega državnega tekmovanja. V vseh instrumentalnih disciplinah je bilo kar nekaj takih udeležencev, ki so si zaslužili več spoštovanja. Predvsem se je to izkazalo v bolj množičnih disciplinah, ki so sicer deležne večje pozornosti občinstva in znotraj katerih je že prisotna visoka stopnja konkurence.

V umetniških žanrih je problem

pristranskosti ali nepristranskosti sicer kočljivo vprašanje in je morda bolj povezano s stopnjo moralnosti in strokovnosti koga kot z njegovo posredno ali neposredno povezanostjo s kandidati - tekmovalci. Ne verjamem, da bi bilo mogoče z umetnostjo ravnati povsem po demokratičnih načelih zato, saj je umetnost pravzaprav (v tem primeru t. i. visoka umetnost) svet oz. dimenzija nadarjenih avtoritetov, tistih, ki rojevajo ideje, jih znajo na enkrat način upodobiti in posredovati. Torej konvertibilna subjektivnost ne bi smela biti ovira, ampak edina kompetentnost v tej abstraktni sferi.

Prav v zvezi s tem sem se spomnil zelo uveljavljenega, celo trendovskega modela iz gospodarstva, ki bi prav gotovo učinkoval tudi v naših glasbeno-umetniških ekosistemih. Gre namreč za recikliranje uporabnih materialov, kar bi v našem kontekstu pomenilo omogočanje cirkulacije, nenehno obnovo in reinkarnacijo kvalitet. Zadovoljstvo bi bilo v žirijah državnih glasbenih tekmovanj zaznati prisotnost tudi dobrih aktivnih solistov, izkušenih producentov glasbene produkcije in predvsem tistih uspešnih pedagogov, ki s svojimi učenci dosegajo visoke uvrstitve na domačih in tujih tekmovanjih (ne glede na njihovo morebitno geografsko oddaljenost od "Parnasa"), katerih identiteto pogosto skriva strokovna podzavest.

Cilj naj bi bil bolj enakomeren razvoj mladih glasbenih generacij od začetne do najvišje stopnje, bolj zdrav "metabolizem" same stroke ter bolj pravična in učinkovita razdelitev vlog v "teatru".

Lucijan Reščič: Deklica s starim glasbilom erh-hu, risba, 2000

Razstava grafik Vesne Drnovšek, Nataše Mirtič in Gorazda Šimenka, Lamutov likovni salon, Kostanjevica na Krki

Vesna Drnovšek (1973, iz Ljubljane), Nataša Mirtič (1973, iz Novega mesta) in Gorazd Šimenko (1967, iz Ljubljane) so predstavniki najmlajše generacije slovenskih grafičnih ustvarjalcev. Vsi trije so leta 1997 diplomirali iz slikarstva na ljubljanski Akademiji za likovno umetnost pri prof. Andreju Jemcu in vsi trije nadaljevali magistrski študij grafike pri prof. Lojzetu Logarju na isti akademiji. Vesna Drnovšek in Nataša Mirtič sta študij nedavno tega končali, medtem ko ga Gorazd Šimenko zaključuje. Od leta 2000 so vsi trije člani ZDSLU. Na skupinski razstavi *Dela na papirju* v Lamutovem likovnem salonu v Kostanjevici na Krki se predstavljajo z izborom grafičnih del, nastalih v obdobju od začetkov njihovega študija do danes.

Galerija Božidarja Jakca vsako leto v Lamutovem likovnem salonu postavi na ogled vsaj eno razstavo, ki predstavlja področje grafike. To je relativno stara likovna zvrst. »Z lesorezom je grafika prvič postala sposobna tehnične reprodukcije; to je bilo dosti prej, kot je bila s tiskom odtisnjena pisava.«¹ Lesorezu sta se v srednjem veku pridružila bakrorez in jedkanica, na prelomu 18. v 19. stoletje pa še litografija, ki je v množičnih nakladah postala »ilustratorka vsakdanjika«, že po nekaj desetletjih pa je to mesto prevzela fotografija. Grafični listi so (vezani v knjige ali posamični) v svojih začetkih mnogokrat kot mobilne in preprosto prenosljive predloge služili upodablajočim umetnikom pri slikarstvu, freskah in kiparstvu. Zelo pomembna karakteristika grafike je bila, da je postala revolucionarno »ekspresna« nosilka oziroma posrednica umetniških stilov v za tiste čase prostorsko in časovno zelo nepovezanem in ogromnem evropskem prostoru. In če sedaj v mislih naredimo več kot petstoletni preskok v virtualni svet medmrežnih povezav, zaradi katerih se zdi globalizacija sveta še bolj zgoščena, kot je dejansko, najdemo grafiko v približno takšni situaciji: po razvoju in

razcvetu posameznih tehnik v določenih historičnih obdobjih je razvoj sodobne računalniške tehnologije omogočil njene skrajne reproduktivne zmogljivosti. Klasična umetniška grafika s tehnikami lesoreza, suhe igle, jedkanice in akvatinte se v tej situaciji zaradi postopkov svojega nastajanja zdi počasna in nepraktična, istočasno pa ji prav njene specifične lastnosti dajejo nekakšno čarobno moč privabljanja tako ustvarjalcev kot opazovalcev.

Razstava, naslovljena *Dela na papirju* sicer vnaprej usmerja gledalčevo pozornost, vendar odpira zelo široko pomensko polje. Poleg generacijske pripadnosti je poglobitveni povezovalni člen formiranja treh avtorjev v skupino njihovo ustvarjanje grafik. Mladi ustvarjalci si trenutno utirajo pot tako na domačem kot tujem likovnem prizorišču. Čeprav so posamezniki z nagradami in udeležbami na določenih razstavah že javno potrdili svoj umetniški potencial, jim oblika skupinskega predstavljanja širši javnosti še vedno nudi precejšnjo oporo pri umeščanju v sodobno likovno produkcijo oziroma njeno predstavljanje javnosti.

Kot sem že omenila, so Vesna Drnovšek, Nataša Mirtič in Gorazd Šimenko ves čas svojega akademskega likovnega formiranja, tako pri študiju slikarstva (prof. Andrej Jemec) kot magistrskega študija grafike (prof. Lojze Logar), imeli ista mentorja. Kljub temu ne morem trditi, da je to vplivalo na podobno in sorodno stilno usmeritev posameznih članov skupine. Dostikrat se lahko zgodi, da je mentorjeva vloga in njegov vpliv na ustvarjanje študentov bolj ali manj izrazil, odvisno od vsakokratnih okoliščin, mentorjevih osebnih karakteristik, dopuščanja posameznikove umetniške svobode itn. Že sama grafika kot likovna zvrst pa daje delom specifičen likovni izraz, ki ustvarjalce uvršča v skupino, povezano z določenimi sorodnostmi. Tako v primeru omenjenih avtorjev ne bi mogla govoriti o stilnem vplivu (če se omejim samo na magistrski študij grafike) njihove-

¹ Benjamin, W. 1998: Umetnina v času, ko jo je mogoče tehnično reproducirati. Izbrani spisi, *Studia Humanitatis*, 148-149.

² Gabršek – Prosenc, M. 1994: Akademija za likovno umetnost 1945-1995. Grafika, 3. bienale slovenske grafike, Otočec, Novo mesto, 236.

³ Bernik, S. 1993: Prvinska funkcija risbe. 3. bienale slovenske grafike, Otočec, Novo mesto, 303.

ga mentorja prof. Lojzeta Logarja, ki ima sicer v slovenskem likovnem prostoru precej specifično mesto, zlasti v obdobju razcveta tehnike sitotiska, ko mu »je uspelo povezati discipliniranost grafičnega izraza z oblikovno in barvno eksplozijo umetnosti v osemdesetih.«² Dela obravnavanih treh mladih umetnikov se vsebinsko in stilno med seboj precej razlikujejo. Zato je vsakega izmed avtorjev oziroma njihova iskanja originalnih osebnih likovnih izraznih jezikov potrebno posebej predstaviti in obravnavati vsakega zase.

Že velikokrat povedano, pa vendar pri grafiki neizogibno vredno omembe je, da je *risba* na plošči (cinkovi, bakreni, leseni ali na kamnu) osnova, iz katere izvira celoten nadaljnji postopek ustvarjanja grafike. »Risba, nastala v naletu, kaže prvinskost ustvarjalčevega razmerja s svetom okoli njega in njegovo osebno vraščenost v njej odčitavamo v globini sporočilne prodornosti. Prej-kone jo moramo pojmovati tudi kot zastavek konstruktivnega dialoga, saj odpira razpravljanje o specifičnih vizualnih temah, funkcijsko strukturi likovne pojme in sooblikovane silnice ter usmerja gledalca k zastavljenemu branju sporočilnih prvin. Takšna risba je izvir prizadetega likovnega komuniciranja in ima kajpak poudarjeno vrednost pri vzpostavljanju dejavnega razmerja s siceršnjo umetniškovo ustvarjalnostjo.«³ Pri grafičnem načinu ustvarjanja navadno seveda ne gre za hitro in skicozno neposredno beleženje ustvarjalčevih idej, kot je to mogoče pri risanju na papir, temveč se umetnikova roka sooča s trdnim in upornim materialom, ki bistveno specifikira karakter osnovne risbe. Skozi postopke obdelovanja (jedkanja, vrezovanja itn.) površin matric, ustvarjanja kompozicij, vzpostavljanja barvnih razmerij, tonskih gradacij, kombiniranj osnovnih plošč in končnega odtiskovanja pride ustvarjalec naposled do prvega grafičnega odtisa. Slednji pa nemalokrat s svojim učinkom služi nadaljnjim postopkom in kombinacijam tiskanja, dokler umetnik ne ustvari zelenega učinka.

Vesna Drnovšek ustvarja predvsem v tehniki barvne jedkanice, akvatinte in suhe igle. Likovni izraz njenih grafičnih del, ki so bila v za-

četku zelo nasičena z istočasno uporabo različnih tehnik, kombinacijami različnih osnovnih plošč in pestro uporabo barv, se počasi prečiščuje. Zdi se, da se eksperimentalna »mrzlica« mlade umetnice na nek način umirja, da določenim likovnim elementom in kvaliteta z zavestno trdnostjo in odločnostjo daje določeno prednost pred drugimi. Njeno ustvarjanje je vsebinsko usmerjeno v abstraktnost. Sprva je proces abstrahiranja potekal iz smeri motivne opredeljenosti preko preoblikovanja trdnih in oprijemljivih motivov v abstraktno likovno govorico. V zadnjih letih pa je pot ravno obratna. V procesu nastajanja posameznih grafik se tu in tam v brezpredmetnih likovnih prizoriščih utrinjajo posamezni motivi (npr. »abstrahirane« krajine, *Ribi*, 1999, barvna jedkanica in akvatinta). Njeno ustvarjanje pogosto izhaja iz oblike kroga, tako zelo prisotnega osnovnega elementa v naravnem okolju, ki obdaja človeka. V eni izmed serij se ta oblika preformira v jajčasto obliko likovnega polja, ki je zapolnjeno z gostimi »grafizmi« oziroma risarskimi potezami, ki z zgoščevanjem ustvarjajo dinamične mrežaste kompozicije. Njihovo subtilnost potencirajo uporabljene barve, gradacija njihovih razmerij in toniranj. Tako na eni strani z rdeče-črnimi zamolklimi odenki absorbira energijo v svoje podobe in s tem simbolno ustvarja mrakobnost in eksistencialno stisko ter transponira dogajanje na metafizično raven. Na drugi strani pa likovna polja z rumeno-oranžnimi barvnimi toni, s študijem svetlobe in njenih razmerij na simbolni ravni ustvarjajo širjenje lebdeče energije, njeno žarenje in prodiranje v zunanji svet. V posameznih delih umetnica kombinira osnovno ploščo v različnih kompozicijskih razmerjih in zasukih. Pogost rezultat tega je ustvarjanje kompozicijskih dvojnosti oziroma podvajanj, ki na simbolni ravni pomeni (npr. *Dva*, 2000, suha igla) soočanje dvojnosti, ambivalentnosti, komplementarnosti itn.

Nataši Mirtič sta najustreznejši tehniki za artikulacijo njenih likovnih zamisli barvna jedkanica in akvatinta. Izmed vseh treh avtorjev je s svojim ustvarjanjem najbolj usmerjena v figurativnost. Kot pravi sama: »Prepustim se, da me nagovorijo

⁴ Mirtič, N. 2001: Od predmetnega k abstraktnemu – Razmišljanje ob svojih grafikah. Magistrsko delo. Novo mesto, 1.

⁵ Gombrich, E. H. 1990: Razkritje vidnega s pomočjo umetnosti, Spisi o umetnosti, Studia Humanitatis, 313.

⁶ Muhovič, J. 2000: Notice o skrivnem življenju postmoderne umetnosti. 6. bienale slovenske grafike, Otočec, Novo mesto, 122.

predmeti in njihova vizualna struktura, ki jih nato s pomočjo izbranih likovnih sredstev in likovnega mišljenja preoblikujem v novo stvarnost, v meni lastni likovni govorici.«⁴ »Bistvo pozornosti je v njeni selektivnosti. Lahko se osredotočimo na nekaj v našem vidnem polju, nikakor pa ne na vse. Vsa pozornost mora biti pred ozadjem nepozornosti.«⁵

Njeno ustvarjanje grafik poteka v posameznih ciklih, ki temeljijo na razvijanju določenega motiva, se nadgrajujejo v kombiniranju kompozicijskih postavitev osnovnih plošč, študiju barvnih razmerij, tonskih in rastrskih teksturnih gradacij, vse dokler obravnava konkretnega motiva ne poteši avtoričine radovednosti oziroma željnosti po odkrivanju novih končnih učinkov grafičnih del. Nekaj osnovnih plošč se sicer kontinuirano pojavlja tudi v najnovejših delih in v igri naključij sooblikujejo nove podobe. Iz celotnega grafičnega opusa Nataše Mirtič je razvidno, da so posamezni »cikli« (če jih lahko tako poimenujem) med seboj ločeni s precej ostrimi, na prvi pogled nekontinuiranimi preskoki. Zgoraj omenjena predmetnost oziroma figurativnost v njenih delih je tako v posameznih obdobjih zelo jasna (npr. najzgodnejša dela iz obdobja 1997/98), v naslednji seriji (brez naslova, iz 1999) je predmetnost že toliko abstrahirana, da dajejo dela vtis študija barvnih in kompozicijskih razmerij na povsem abstraktni ravni likovne govorice. Nato se ponovno pojavi jasnejša figuralika, npr. v delih *Tihožitje z lubenico*, *Rdeča miza z odtokom* in *Rdeči poker* (vse tri 1999, barvna akvatinta in jedkanica), močno pa se stopnjuje v najnovejših delih – tihožitjih iz 2001. V likovno trdno zastavljenih kompozicijah je osnovna risba avtorice zelo preprosta in na nek način surova, ploskovita v smislu odmišljanja globinske perspektive. Njene barvne akvatinte in jedkanice izpred dveh let obeležuje rdeča barva, ki jo predvsem v zadnjih delih niansira v tople rjavkaste in vijolične odtenke. Mirtičeva s svojimi grafikami dosega učinke veselosti, razigranosti in pozitivističnega vitalizma v smislu *joie-de-vivre*.

»Vsebinska umetniškega dela torej niso samo umetnikove misli, ideje ali emocije, ampak tudi njegova *domi-*

selnost, inventivnost in spretnost v artikularanju tem mislim, idejam in emocijam čim popolneje prilagojenih oblikovnih ekvivalentov. Še posebej pa je umetnikovo spoznanje čutnih zakonitosti, ki je potrebno, da bi ekvivalenti vsebin lahko bili realizirani.«⁶

Gorazd Šimenko ustvarja predvsem v razponu črno – belih tonskih gradacij, v tehnikah jedkanice, akvatinte in suhe igle. Risba v njegovih zgodnejših delih je abstraktna, risarska poteza je izrazito široka, primerljiva s pastoznimi nanosi v slikarstvu. Lahko rečem, da Šimenkova zgodnja grafična dela delujejo precej »slikarsko«. Ščasoma se kompozicije v avtorjevih grafikah prečiščujejo. Iz sicer kvantitativno neobsežnega dosedanjega opusa je razviden avtorjev zelo kontemplativen pristop k ustvarjanju. Zdi se, da ima vsak posamični grafični list težo pomembnega in velikega koraka v gradnji osebnega likovnega izraznega jezika. Kot že rečeno, se kompozicije v Šimenkovih grafikah postopoma reducirajo na konstantno prisotnost treh temeljnih likov – kroga, kvadrata in trikotnika, na nadaljnje vzpostavljanje in raziskovanje njihovih značajev in medsebojnih relacij. Forma kroga (cikel *Marjetica*, 2000, akvatinta in suha igla) se kasneje pomnoži (npr. *Zajetje*, *Odhod*, *Postanek*, vse tri 2000, jedkanica in suha igla). Gledalčev pogled, ki zaobjema tako celotno kompozicijo kot kroženje znotraj le-te, se preko konfrontacije »prejedkanih«, zelo plastično delujočih form krogov, izmenjavanja zapolnjenih partij likovnih polj in praznin, zaključuje v mreži oziroma rastru strogo geometrično razmejenih tankih in natančnih zapisov suhe igle. Likovna trdnost in neke vrste stabilnost umetnikovih kompozicij te lastnosti prenaša tudi na vsebinsko simbolno raven. Posebej v svojih zadnjih grafikah je avtor z materializacijo svojih likovnih idej dosegel učinek izredne večplastnosti. S tem je korenito izbral možnosti, ki jih daje na razpolago likovna zvrst grafike. Seveda je to možno šele potem, ko ustvarjalec tehniko in njene zmožnosti resnično obvlada. Šimenkova dela so s svojo narativnostjo na nek način zelo zadržana, hkrati pa zelo pestra, dinamična in vznemirljiva.

Katja Ceglar
DELA NA PAPIRJU

⁷ Muhovič, J. 2000: Notice o skrivnem življenju postmoderne umetnosti. 6. bienale slovenske grafike, Otočec, Novo mesto, 122.

»Umetniška dela so torej čutni ekvivalent duhovnih vsebin. Od tod pa sledi logični sklep: ko opazujemo umetniška dela, moramo za njihovo (še tako ekstravagantno in nerazumljivo) obliko vedno iskati človeka z njegovimi pogledi, potrebami, vrednotami, pa tudi željami, barierami in stiskami, ki izvirajo iz neskladja med njegovim notranjim in zunanjim svetom. To iskanje pomeni plezarijo, vrvi, kline in vrtoglavico, a tudi magijo nepopisnega razgleda, ko

smo na vrhu ...»⁷

Vesna Drnovšek, Nataša Mirtič in Gorazd Šimenko, predstavniki najmlajše generacije slovenskih grafikov, ustvarjajo in tudi v tehničnem smislu eksperimentirajo v okviru klasičnih grafičnih tehnik. Tako na tem nivoju kot na likovno - vsebinski ravni na področje slovenske grafične ustvarjalnosti vnašajo zavidljivo kvaliteto in svežino, za katero upam, da se bo obdržala in nadgrajevala tudi v prihodnosti.

Katja Ceglar

ŽARKO VREZEC

Razstava v Galeriji Krško

Žarko Vrezec se je rodil 18. avgusta 1950 v Ljubljani. Po končani Srednji šoli za oblikovanje (1969) je v letih 1970/74 študiral slikarstvo in grafiko na ljubljanski Akademiji za likovno umetnost. Prvič je samostojno razstavljal leta 1977. Do sedaj je svoja dela predstavil na več kot 70 samostojnih in okrog 200 skupinskih razstavah doma in v tujini. Za svoje ustvarjanje je prejel vrsto nagrad in priznanj tako doma kot v tujini. Predvsem v zadnjih letih se redno udeležuje slovenskih likovnih kolonij. Živi in ustvarja v Ljubljani.

Žarko Vrezec je eden izmed tistih umetnikov, ki zelo veliko razstavljajo. Kot pravi sam, enostavno čuti potrebo, da svoja dela pogosto daje na (p)ogled občinstvu. S tem na eni strani na nek način sam sebi potrjuje ustvarjalno kontinuiteto, na drugi strani pa sklepa tokokrog informativno-zaznavne fluidnosti, ki poteka od umetnika preko umetnine do gledalca. Zato in zaradi majhnosti slovenskega prostora se niti ni potrebno čuditi, da je tudi v dolensko-posavskem okolju z osebnimi razstavami relativno zelo prisoten. Nedavno tega je svoja dela predstavil občinstvu v Novem mestu, še pred tem (lansko poletje) v Galeriji Božidarja Jakca v Kostanjevici na Krki. V obdobju od 6. aprila do 6. maja pa je svoja dela postavil na ogled v Galeriji Krško.

Že samo ob bežnem pogledu v zgodovino slikarstva Žarka Vrezca je iz njegovega opusa zelo jasno razvidna pot trdne gradnje oziroma nadgrajevanja temeljnih likovnih izhodišč, začrtanih že v času študija na akademiji. V tem 30-letnem obdobju umetnikovega slikanja sta se (in se še vedno) ontološka vrednost in pomen slikarstva v posamičnih kontekstih likovnih praks močno spreminjala. Lahko rečem, da se danes toliko govori o zamajanem pomenu slikarstva v množici sodobnih izraznih likovnih medijev, da tovrstne razprave zvenijo že skorajda »obrabljeno«. Na eni strani naj bi prevladovala struja, ki zmanjšuje

pomen slike kot take v sodobni likovni produkciji, pa čeprav je veliko sodobnih izraznih medijev izpeljanih iz risbe oziroma slikarstva, na drugi strani pa v (post)modernističnih iztočnicah skupine slikarjev dokazujejo »trd(n)o-živost« slike kot take v kontekstu sodobnih umetnosti. In Žarko Vrezec je slikar, ki s svojimi slikarskimi dejanji in deli nedvomno veliko prispeva k pomenu in utrjevanju pozicije slikarstva v današnji umetnosti.

Pregledna razstava Žarka Vrezca v ljubljanski Galeriji Eqrna, z naslovom Slike 1976-1998 (september 2000) je gledalcem ponudila sicer številčno neobsežen, pa vendar zelo jasen in nazoren pregled razvoja njegovega slikarskega opusa in bila prav zaradi tega še posebej vredna ogleda. Umetnik je figuraliko iz svojih najzgodnejših del skorajda v celoti opustil in se kmalu usmeril v abstraktno slikarstvo, v analitično raziskovanje in komponiranje samostojnih likovnih elementov – barve, linije, formata, polja itn. v originalne likovne stvaritve. Od sredine osemdesetih let naprej v Vrezčevem opusu mrežna zasnova slike predstavlja osnovni strukturni element, v okviru katerega potekajo avtorjevi konsekventni analitični postopki racionalnega členjenja abstraktnih podob. S subjektivizacijo likovnih zapisov avtor intimistično reflektira obdajajočo nas realnost ter jo sugerira gledalca.

V Galeriji Krško je slikar razstavil

okrog dvajset del manjšega in večjega formata, nastalih v zadnjih treh letih. Likovno polje v posameznih delih je strukturirano z vertikalnim trakovi umetnikovih starejših slik, razrezanih in raztrganih ter nato ponovno premišljeno plastenih v nove kompozicijske strukture, ki tako iz dvodimenzionalnosti prehajajo v tridimenzionalnost. Slikar v likovno polje, z značilnim težiščem slik na zgornjem robu, posega s črto oziroma razpoko, ki je t.i. metafora lastne avtorske prisotnosti. Z uporabo razkosanih starejših del v svoji produkciji ne ustvarja samo mentalno-vsebinske, temveč tudi materialno kontinuiteto, v smislu reciklaže.

Kot že rečeno, Žarko Vrezec zelo veliko razstavlja, seveda v zelo različnih likovnih razstaviščih. In vsako razstavišče, še posebej če gre za prostor s specifičnimi lastnostmi, zahteva temeljit ustvarjalčev premislek o avtorski postavitvi razstave, o morebitnem vzpostavljanju dialoga s prostorom itn. Tako se lahko v posameznih primerih zgodi poseben premik v postopku kontekstualizacije v povezavi s specifičnostjo prostora, kot se je to zgodilo na vsebinsko-pomenski ravni na razstavi z naslovom Relikvije (poletje 2000) v kostanjeviški cerkvi nekdanjega samostana, ki sodi med najlepše primere zgodnjegotske (kasneje barokizirane) arhitekture v Sloveniji. S svojimi lastnostmi pa se vsekakor uvršča med najatraktivnejša slovenska likovna razstavišča, zanimiva pa je tudi za tuji likovni prostor. Morda je cerkev nekdanjega cistercijskega samostana na nek način »hvaležnejše« razstavišče za kiparske, ambientalne ali instalacijske postavitve kakor za slikarske razstave. Zdi se, da je plastiko zaradi njene tridimenzionalne narave na nek način lažje razstaviti v tako veličastnem prostoru, vzpostaviti določen dialog med eksponati in razstavnim prostorom,

kakor je to mogoče pri razstavljanju slik. In mislim, da so prav zato slikarji postavljeni pred večji izziv samega prostora kakor kiparji, morda morajo še bolj idejno izdelati že omenjeni postopek kontekstualizacije v povezavi s specifičnostjo prostora, da s svojo razstavo ustvarijo nek poseben projekt. In če se povrnem k Vrezčevi razstavi Relikvije – umetnik se je idejno spretno »poigral« na treh ravneh, lahko pa bi dodali še kakšno:

- že sama narava umetnikovega ustvarjanja lastnih del pomeni neke vrste »sestavljanje« oziroma reciklažo novih del iz kosov, delov, razrezkov in raztrganih, torej reliktoev svojih starejših del;

- avtor je vzpostavil kompaktno kontekstualizacijo eksponatov s prostorom na vsebinsko-pomenski ravni, ko je v danes desakraliziranem, pa vendar sakralno delujočem prostoru kot relikviariji, s posebnim načinom osvetljevanja slik v globokih okvirih z izžarevajočo lučjo znotraj le-teh, postavil slike v navidezne »kapele« v prezbiteriju, kapelah in stranskih ladjah cerkve;

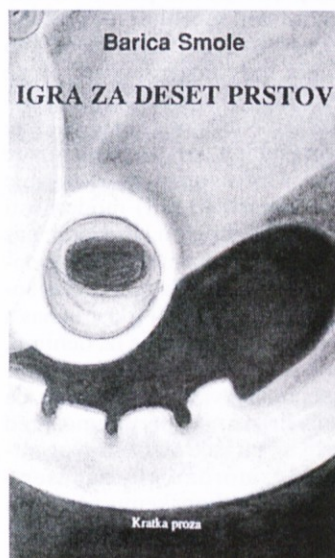
- in končno – gledano na razstavo kot celoto – lahko razumemo obravnavo pomena slike in slikarstva tudi kot nekakšne relikte oziroma relikvije v okviru sodobnih likovnih praks.

Tudi Galerija Krško nudi razstavljavcu poseben izziv. Vrezec je svoje slike, uokvirjene na takšen način, v okvire s steklenim ozadjem, da je poudarjena njihova tridimenzionalnost, v belino baročnega (nekdanj sakralnega) prostora postavil zelo premišljeno in pretehtano. Dosegel je učinek estetsko zelo učinkovite postavitve, za katero lahko preprosto rečem, da se prav »zliva« s prostorom. Gledalcu pa je ponudil neskončne možnosti kontemplacije ob vizualni poetiki svojih del.

Polona Tratar

IGRA ZA DESET PRSTOV

Barica Smole: Igra za deset prstov, Kratka proza, samozaložba, 2000

Štiriindvajset kratkih zgodb je v novi knjigi kratke proze Barice Smole, ki jo je naslovila po eni izmed njih. Toliko jih je kot ur v dnevu in toliko kot veselo porisanih razdelkov v krogu na trgu, za katerega si avtorica v zgodbi Kosilo zaželi, da bi bil vzorec dneva, pa zaradi naglice sodobnega časa ne more biti; vsaj za odrasle ne. Ti so, kot zapiše kratko na zavihku knjige, izpostavljeni vse več slikam in besedam, tako da ostaja vse manj pristnega občutka za okolje in ljudi.

To množico informacij ponazarja jo kratki uvodi pred posamezno prozo, ki so reminiscence na literarne, filozofske in psihološke citate ali pa so povsem vsakdanje vesti, nasprotni pol tistega, kar je za pisateljico bistveno. Pobeg iz krajevne in časovne zamejenosti pa se ne izvrši preko velikih zgodb; teh avtorica ne potrebuje. Zlasti če jih primerjamo z onimi v prvi zbirki kratke proze Katarina, so dogodki vedno manj pomembni, dogajanje se lušči, da bi pod lupino lahko začutili bistveno, drobce, ki edini lahko razkrivajo tisto, mimo česar današnji svet oholo hiti, in ki jih lahko vidimo le, kadar postanemo, se odpremo za lepoto trenutka, ki je minljiv, tako kot je minljiv čas. Pisateljica pogumno išče skozi narativni minimalizem, morda ravno zato, ker je v današnjem svetu v ospredju vse veliko in tragično, na robu ali celo izven njega pa so "majhne" zgodbe, na primer čisto navaden dolgočasen večer (Igra za deset prstov), nedeljsko popoldne z otrokom (Oljna repica), smrt na vasi (Drugače ni bil slab) ali čakanje v avtu (Evino popoldne). Včasih se zazdi, da bi jo "veliki svet" lahko odrešil ujetosti v tukajšnji prostor, vendar ugotovi, da se vse razrešuje in dogaja tu (Pod lipami).

Druga pomembna kategorija njene pisanja je čas; s tem protagonisti ne shajajo najbolje. To je najbolj razvidno v prozah Čas goljufivih ur, (...na nekem drugem zvoniku na

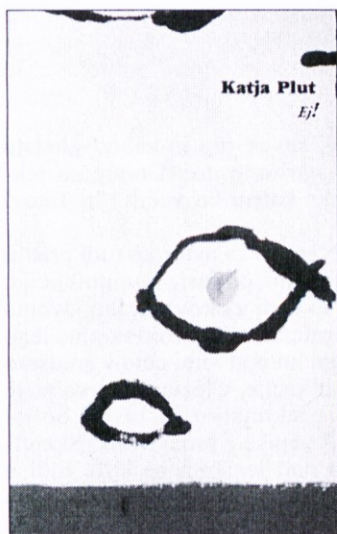
vzhod, sever, jug in zahod gledajo samo narisane ure. Utvare so tekmovalne, katera bo večja.) in Tatovi časa.

Utvara so za avtorico tudi pristni medsebojni odnosi, komunikacija. Le-ti so ujeti v okove strahu, dvoma ter nezaupanja. Ta svojo skrajno lego dosega, ko podvomi celo v sredstvo komunikacije, v jezik. "Morda pa je jezik prekletstvo in bi bil boljši molk," zapiše v prozi Molk. Skeptičem nad jezikom se kaže tudi v paradoksu: v slovenščini, ki pozna dvojino, v govoru Trebnjega in okolič, zakonca drug drugega imenujeta sam, sama. Kot da se odtujitev dogaja tudi na ravni jezika, govora, ki podzavestno izraža odnose.

Osnovno občutje literarnih likov Igre je bivanjska negotovost, iz katere je možen le pobeg v svet, kjer besede niso potrebne, v naravo. Ta ni prostor žalobne nostalgije, ampak duhovni azil v svetu materializma. Nekdo "hiti, da bi imel več, kot hiti večina človeštva", zanjo pa so "rumenele buče in se upogibale sončnice in zanjo je pod upognjenimi jelšami tekla reka. Nikoli ne bi hotela, da bi bilo drugače" (Koprivje).

Igre za deset prstov se ne da brati na dušek. Tudi zato ne, ker bi potem spregledali drobne pripovedne niti, ki bolj z izpeljavo kot konkretnim nagovorom bralca nakazujejo socialno problematiko (nasprotje med bliščem gledališča in novoletnih sprejemov ter Babo, ki zbira ostanke hrane iz posod za smeti - La Musica II, razmere v tekstilni tovarni - Kosilo) ter sledi humorja, ki pronica včasih skozi absurd (O mopsih in drugih) ali pa svojstveno nakazuje slovensko ksenofobijo (Kosilo), ignoranco do umetnosti (Dobri nameni) in žensko klepetavost (Čeveljci).

Iskanje humanega in estetskega je slikar Lucijan Reščič v Igri nadgradil z obliko (oblikovanje, vinjete). Naslovnico je naslikala Maja Smole Dordević.

Pri mladi novomeški založbi Goga je nedavno izšla nova, že četrta pesniška zbirka Katje Plut, pesnice najmlajše generacije (roj. 1979), ki vse bolj očitno in z velikimi koraki stopa v ospredje literarne javnosti tako s svojo atraktivno-provokativno liriko kot prvinskim, iskrenim in prepričujočim nastopom, ki enostavno razoroži še tako nenaklonjenega poslušalca. Zbirka *Ej!* že s svojim naslovom vabi, drami, kliče, opozarja in vzpodbuja.

Kljub temu je usoda *Eja* negotova in širša afirmacija pesnice stvar iznajdljivosti založbe, vse skupaj pa milo rečeno loterija. Zdi se namreč, da živimo v času, ki poeziji oziroma natančneje rečeno liriki ni pretirano naklonjen. Ne gre sicer za nikakršno apriorno odklanjanje verzifikacije ali bognež celotno sovražnost do tega področja literarnega ustvarjanja. Prej bi lahko govorili o indiferentnosti, brezbriznosti, naveličanosti, prenasičenosti bralstva in kritike, saj je na drugi strani res, da še v nobenem obdobju slovenske literarne zgodovine ni bilo izdanih toliko pesniških zbirk, kot to velja ravno za zadnje desetletje.

Katja Plut resnici na ljubo stoji neke vmes med poplavo najrazličnejših (kvazi)avtopoeetik in na drugem bregu hermetično-elitističnim artizmom realnosti slovenske poezije zadnjih let kot navidez neukrotljivo, a v sebi krhko ženstveno bitje. Dva-indvajsetletna novomeška pesnica je od svojega prvega javnega pesniškega nastopa že kot sedmošolka, še posebej pa s svojo zadnjo zbirko *Ej!* tako izstopajoč pojav, da je pravzaprav čudno, da v vseh osmih letih od izida zbirke *Lotosovo prebujanje* (1993) skupaj s takratnim osmošolcem Mitjo Bukovcem ni doživela praktično nobenega odmeva,² če odmislimo s čutno magičnostjo njene glasovno-vizualne podobe očaranih in v svet njene ekstatične poezije inavguriranih udeležencev literarnih večerov, ki jih v to nedvomno ni potrebno posebej prepričevati.

Še preden pa se lotim podrobnejše ocene zadnje zbirke, seveda kot se spodobi tudi z vsaj bežnim poskusom navezave na avtoričin dosedanji

ustvarjalni lok (mimogrede – štiri pesniške zbirke za tako mlado pesnico so svojevrsten unikum v našem prostoru, ki nedvomno kliče po kritičnem pretresu, kar pa v takšnem obsegu na tem mestu ni moj prvenstveni namen), se zastavlja še eno vprašanje načelnega značaja, ki se zdi v veliki meri odločujočega pomena za uveljavitev pričujoče poezije in Katje Plut kot perspektivne mlade avtorice. Gre namreč za vprašanje tradicionalnosti in (ali) modernosti v zbirki *Ej!*. Z drugimi besedami: nas Katja Plut kot potencialne bralce dovolj nagovarja, morda preseneča, šokira, pritegne, navduši ipd., da nas s svojo izpovedjo potegne iz, denimo, udobno zleknjenega kontemplativnega predtelevizijskega stanja, da si njeno liriko npr. prebiramo pred spanjem ali pa kakšno ekstravagantno pasažo morda celo zaneseno odrecitiramo zakonskemu partnerju ob - hm, recimo zgolj primerni priliki?

Že na prvi pogled je jasno, da velika večina pesmi – v zbirki so večinoma pisane v prostem verzu, nekaj pa je tudi pesmi v prozi – na ravni zunanje forme ruši najprej vsa jezikovna pravila. Ločila so postavljena tam, kjer jih hoče avtorica, in ne, kjer jih predvideva pravopis. Enako velja za veliko začetnico in sploh za zapis besed. Pesnica odpira novo govorico, uporablja sleng, vulgarizme, kombinira slovenske in tujejezične izraze, besede zapisuje pogovorno, tako kot jih izgovarja, kot da se pogovarja z vrstniki po internetu. (Npr. v pesmi *šit*: *Moja školjka / dobr ne tesni / ko mi je butnlo not / ... / ampak sej ni panike, / pa tolk sem srečna, / pa magari če nikol / več ne jem... / kul je bit palček / ...*) Takšna demokratizacija, pravzaprav mešanica različnih zvrsti in ravni jezika kaže na dvojne: poezija te vrste bi le stežka lahko bila tradicionalna, hkrati pa so našteje značilnosti zunanje forme precej transparenten znak pesniškega modernizma, kot se je na Slovenskem uveljavil od srede petdesetih let dalje in preko ludistične jezikovno-parodične prakse in totalnega jezikovnega eksperimentiranja v začetku sedemdesetih izčrpal

¹ Katja Plut, Mitja Bukovec: *Lotosovo prebujanje*. Novo mesto: OŠ Šmihel, maj 1993.

² V času od izida *Lotosovega prebujanja* do pričujoče zbirke *Ej!* je Katja Plut izdala še dve samostojni pesniški zbirki: *Do resničnosti izsanjan svet* (1994) in *Dober tek* (1997). Ob tem je večkrat objavljala v Rasti, v zadnjem času tudi v Parku in s posameznimi pesmimi sodelovala v edicijah Literarnega kluba Dragotina Ketteja, npr. v dvojezičnih pesniških listih *Iz vode, iz sebe* (1997) in zborniku *Enaindvajset* (1999).

⁴ Kot zanimivost (težko bi namreč govorili o kakršnih koli vplivih) lahko omenimo podatek, da se je za podoben izhodišča pri pisanju poezije v svojem manifestu o t.i. projektivnem verzu (1950) zavzemal Charles Olson, ob Jacku Kerouacu, Robertu Creeleyju, Edu Dornu idr. eden glavnih predstavnikov ameriških književnikov, ki so nastopali tudi pod skupnim imenom Black Mountain poets.

že vse svoje možnosti³ (J. Barth modernizma očitno ni zaman imenoval literatura izčrpanih možnosti.) Je torej možno ob poeziji Katje Plut razmišljati o izpraznjenosti, izčrpanosti poezije besed? O tem, da je pač že bilo vse in na vse možne načine povedano? Začuda besede mlade pesnice ne delujejo prav nič izčrpano. Zbirka je skoraj v celoti prava osvežitev.

Pravkar omenjena svežina se zdi morda še v največji meri rezultat Katjinega inovativnega pristopa do jezika, saj prepoznavnost njenega sloga sloni ravno na kombiniranju pričakovanega in nepričakovanega, na bistroumnem in domiselnem prenavljanju besednih zvez ter frazemov, ki - postavljeni v nov, neobičajen, nenavaden kontekst - na zavidljivo ustvarjalen način širijo možnosti in perspektive jezika in izraza. Npr. v pesmi *nej nekdo pove tem ribam, da mamo svobodno deželo* lahko preberemo verze *al pa mogoče, če bi / bla RIBA / s trisekundnim spominom, bi / pela si v glavi svoj / veseli šala lala / in spuščala spermije / in prou en TRNK bi me brigalo za / svobodo govora*. Gre za poezijo, ki funkcionira na način asociativnosti, miselnih preskokov in iskanja povezav na vseh možnih nivojih - od vizualnega, zvočnega, semantičnega do medbesedilnega. Katja Plut na take in podobne načine kaže na nove možnosti v pesništvu oziroma vsaj povsem legitimno obnovo določenih slogovnih postopkov, ki na novo ter z novo močjo zaživijo v avtoričinem času in okolju. Bi bilo preuranjeno domnevati ali celo trditi, da gre za tipičen izraz mlade generacije, za nekakšno internet poezijo, pa ne v virtualnem, ampak zgolj slogovnem smislu? Za spontano in direktno, neolepšano izpovedovanje mišljenja, doživljanja in čutenja generacije, rojene v osemdesetih letih prejšnjega stoletja, ki ji (čeprav kakšno leto starejša) pripada tudi Katja Plut?

Mnoge pesmi doživljamo kot prave izbruhe nekakšnega čustveno obarvanega toka zavesti. Dozdeva se, da za Katjo Plut ni sprejemljivo pretežno racionalno in umerjeno, da ne rečemo celo pasatistično doživljanje sveta povprečnega pripadnika zahodne civilizacije (prim. pesem *U PIZDO TE 'MSUNLA*). S svojo poezijo promovira nepotvorjeno govori-

co srca (vendar nikakor ne sentimenta, opoja srca), vsakdanjih izkušenj, avtentičnega, prvinskega ter še zlasti impulzivnosti in spontanosti. Gre za liriko v nenehnem gibanju, za pesmi, ki so živ proces, za hiperkinetičnost, prežetost z energijo.⁴ Če kje, se pri Katji Plut čuti, kaj pomeni razdajati se do zadnjih atomov moči, to pa je ravno tisto, kar publika - bralstvo najbolj ceni.

Kljub očitnim formalnim modernističnim elementom pa se ob pozornem premisleku pričujejoča zbirka pokaže v precej drugačni luči, zlasti še kar zadeva vprašanja tematike in notranje forme (s tem v zvezi predvsem status lirskega subjekta). Če samo v obrisih preletimo pesniški opus Plutove od prvih še osnovnošolskih zbirk do danes, se kot stalnica vleče dvoje: ljubezenski odnos in poudarjeno kritično razmerje do sveta. Če v zvezi z *Lotosovim prebujanjem* (1993) lahko mirno pritrdimo Franciju Šaliju, piscu spremne besede, da gre za »izpovedno deklislo srčno liriko«, je potrebno priznati, da gre v *Eju* za nove dimenzije, mnogo bolj zrele, a verjetno še vedno zoreče poezije, ki sicer ohranja prej omenjeni temi, vendar skozi pravo motivno in slogovno bogastvo izraza. Očitnejše zametke za zadnje avtoričino pisanje je moč najti že v gimnazijski zbirki *Dober tek!* (1997), vendar še zdaleč ne v tako radikalni in inovativni obliki. Iz omenjenih zbirk je torej možno razbrati pesniško rast in oblikovanje prepoznavnega izraza, kot rečeno znotraj tematsko predvidljivega sveta mlade pesnice.

Še bolj presenetljivo pa je dejstvo, da je kljub tako poudarjenemu eksperimentiranju z jezikovnimi možnostmi v veliki večini pesmi trdno prisoten avtoričin jaz kot lirski subjekt, ki vzpostavlja odnose z ostalim svetom. Na prste ene roke namreč lahko preštejemo pesmi, kjer je le-ta nadoseben (npr. parodizirani Zajčev *Veliki črni bik*, *Anatreja*). Lirska izpoved je pogosto fragmentarna, mozaična, avtorica pa na drugi strani precej angažirana, kritična in mestoma - spet paradoksalno - krhka, potrebna varnosti, zavetja, bližine.

Vse omenjeno nas navaja k misli o večplastnosti in hkrati popolne odprtosti pričujejoče lirike. Katja Plut v sebi združuje vse, kar se zdi navidez nezdružljivo: modernistično for-

mo, zametke postmodernega dojemanja sveta brez velikih zgodb, enoznačnih resnic in vrednot ter trdnih, antropocentričnih, vedno prisotnih in s tem tradicionalni lirski subjekt, ki je še vedno središče in torišče njenega pesništva. Razlagati si jo je možno z najrazličnejših stališč in gledišč, ki se med seboj večkrat spodbijajo, kar je spet pokazatelj poetične neenoznačnosti. In spet prav zato lahko izzveni gornje interpretativno razpredanje celo preuranjeno, saj bo za temeljitejšo analizo potrebno počakati na nadaljnje poteze avtorice. Te bodo tudi pokazale, ali je sploh možno še nadgra-

diti doslej prikazan razvojni pesniški lok in kako bo na Katjo vplivalo (v izrazu sicer vulgarno, a vendar tako iskreno) spoznanje iz značilne pesmi: PIZDA, ODRASLA BOM. Se morda v tem vzkliku skriva zavedanje konca vsakršnih mladostnih iluzij in napoved nečesa novega? Pustimo se presenetiti. Do takrat pa ostaja lirika Katje Plut iskrena, neposredna, sveža, zanimiva in s tem svojevrstno ogledalo začetku novega tisočletja. Za konec se nam kot bralcem tako kar same ponujajo besede (*To sem u bistvu glihkar skup nagrabila, da te z izgovorom vprašam: / Prideš na čaja?*)

Zdenko Picelj DOLENJSKI MUZEJ V LETU 2000

Delo v letu 2000 je kljub ponovnim spremembam med letom pri financiranju redne dejavnosti in neizpolnjevanju obveznosti nekaterih občin potekalo povsem po načrtanem programu, ki smo ga v celoti uresničili. Pri razstavnem delu programa smo ga celo presegli.

Leto 2000 je v našem muzeju minilo v znamenju obeležitve 50-letnice delovanja Dolenjskega muzeja, ki smo ji posvetili celoten **razstaveni in spremljajoči program**. Program razstav smo v celoti realizirali, z razstavo 100 let Leona Štuklja smo gostovali še v Muzeju novejših zgodovine Celje, jeseni pa je avtor omenjene razstave Zdenko Picelj postavil še stalno razstavo o Leonu Štuklju v mariborski Univerzi, pred tem pa pripravil tudi manjšo razstavo o našem olimpijcu za slovensko hišo med olimpijskimi igrami v Sydneyju. Proti koncu leta smo zunaj rednega programa postavili še likovno razstavo novomeškega slikarja in grafika Branka Suhaja, in sicer po uspešno izpeljanem 6. bienalu slovenske grafike, oboje v Jakčevem domu Dolenjskega muzeja.

V okviru praznovanja 50-letnice smo izpeljali tri projekte. 1. marca, na tradicionalni dan Dolenjskega muzeja z dnevom odprtih vrat, smo pripravili razstavo o restavriranih predmetih in zloženko. 1. junija smo imeli osrednjo slovesnost naše obletnice, katere pokrovitelja in slavnos-

tna govornika sta bila tedanji minister za kulturo Jožef Školč in župan Mestne občine Novo mesto Anton Starc, dr. med. Pripravili smo tudi zanimivo dokumentarno razstavo o zgodovini muzeja in izdali obsežno publikacijo Dolenjski muzej 1950 - 2000. Za novomeško mladino smo organizirali koncert na Muzejskih vrtovih in pripravili srečanje vseh nekdanjih in sedanjih zaposlenih delavcev Dolenjskega muzeja. Praznovanje jubileja smo zaključili novembra z otvoritvijo osrednje razstave za leto 2000 - velike študijsko-etnološke razstave Medičarstvo in svečarstvo na Dolenjskem z obsežnim katalogom.

Zaradi adaptacije Križatije smo morali začasno podreti stalno arheološko razstavo in jo zaradi velikega zanimanja javnosti nato v nekoliko spremenjeni obliki postavili v Mali dvorani do februarja 2001, ko smo jo vrnili v Križatijo.

Pri prezentaciji muzejskega gradiva smo poleg razstavne dejavnosti najbolj zadovoljni in ponosni s celotnim in verjetno neponovljivim založniškim podvigom, saj smo poleg že omenjenih publikacij, Dolenjski muzej 1950 - 2000 in Medičarstvo in svečarstvo na Dolenjskem, izdali še peto knjigo iz arheološke serije Carniola Archeologica Novo mesto V z rezultati arheoloških izkopavanj na Kapiteljski njivi na Marofu. Za muzej je bilo izdani tri tako

obsežne in zahtevne publikacije v enem letu pravi podvig, ki je tudi v slovenskem muzealstvu izjemen.

Razstavno dejavnost je spremljal bogat, raznovrsten in vedno bolj obiskan **pedagoški program**. Tu smo poleg vodstev pripravili različne animacijske programe v času vseh šolskih počitnic in zapolnili mladim marsikateri sobotni dopoldan. Izjemno dobro so se prijele stalne muzejske delavnice. Pripravili smo jih kar 75 s 1.848 udeleženci, številni med njimi imetniki letnih šolskih izkaznic Dolenjskega muzeja, s katerimi imajo prost vstop v muzej in na vse spremljajoče programe. V povprečju imamo letno okoli 800 imetnikov. Imamo tudi muzejsko izkaznico za odrasle (160 imetnikov). Zanje smo pripravili ekskurzijo v Muzej novejšje zgodovine Celje in tradicionalno prednovoletno srečanje z vodstvom po razstavi Medičarstvo in svečarstvo na Dolenjskem.

V muzeju smo ponovno zabeležili nekaj nad 30.000 obiskovalcev, kar je v povprečju zadnjih let, in smo glede na to, da so naše stalne razstave že precej stare in potrebne prenove, povsem zadovoljni.

Pri **rednem muzejskem delu** smo pozornost namenili predvsem restavriranju in obdelavi muzejskih predmetov, poleg pridobivanja novih. Tako smo v letu 2000 pridobili več kot 900 enot novega gradiva, ki se skupaj približuje številu 50.000. Od tega je tridimenzionalnih predmetov nekaj pod 18.000. Restavriranju in konserviranju smo postavili skoraj 800 predmetov, pridobili smo nekaj manj kot 2.400 fotografij ter skoraj 2.100 diapozitivov in skoraj 2.700 negativov, kar je bistveno več kot v letu 1999. Število knjižničnih enot smo povečali za 311, skupaj jih imamo že 13.141. Na ogled smo postavili več kot 3.800 predmetov.

Od 1. aprila do 31. julija smo nadaljevali tudi z arheološkimi izkopavanji na Kapiteljski njivi v Novem mestu v sodelovanju z ZVNKD Novo mesto in z obnovo barak na Bazi 20 v Kočevskem Rogu, kjer je v decembru prišlo do namernega poškodovanja barak, ki smo jih že sanirali. Pri ostalem delu v muzeju velja omeniti poleg sanacije stavbe Križatije, ki jo kot investicijo vodi Mestna občina Novo mesto, še

sanacijo ravne strehe nad knjižnico muzeja, dokončno ureditev okolice muzeja in nadaljevanje postopnega računalniškega opremljanja.

Pripravili smo še številne druge **prireditve** v sodelovanju z različnimi društvi, predstavitve knjig in rezultatov arheološkega izkopavanja ter predavanj zunanjih sodelavcev. Strokovni delavci smo različne prispevke s področja našega dela objavili v strokovnem in poljudnem tisku ter pripravili tudi nekaj predavanj in besedil za naše izdane publikacije. Poleg tega smo si ogledali še številne razstave doma in v tujini, organizirali dve strokovni ekskurziji za vse zaposlene v Velenje in Ptuj s Halozami ter za strokovni kolegij v RGCM Mainz, arheolog Borut Križ pa se je udeležil še študijskega potovanja na Švedsko v zvezi s taljenjem železa v rekonstruirani prazgodovinski peči.

Leto 2000 smo tako kot že nekaj prejšnjih let uspešno zaključili, tako po strokovni plati, popularizacijski kot tudi finančni. Kljub nedorečenemu in med letom ponovno spremenjenemu sistemu financiranja nam je uspelo zbrati dovolj sredstev za realizacijo redne dejavnosti in vseh zahtevanih finančno zahtevnih projektov. K temu sta s sofinanciranjem veliko pripomogla Ministrstvo za kulturo RS in Mestna občina Novo mesto. Zahvala gre tudi sponzorjem, ki so nas velikodušno podprli. Ne gre spregledati velikega prispevka vseh zaposlenih v muzeju, ki smo z vso odgovornostjo, strokovnostjo in predanostjo muzejski dejavnosti in lastni hiši začetni program izvedli in ga v jubilejnem letu več kot uspešno pripeljali do konca. Zato smo še toliko bolj ponosni na odločitev predsednika Republike Slovenije Milana Kučana, da Dolenjski muzej odlikuje s častnim znakom svobode Republike Slovenije, ki smo ga prejeli v začetku decembra za kulturno prosvetno poslanstvo ter za odkrivanje in ohranjanje premične kulturne dediščine. To odlikovanje je velika obveza za naše nadaljnje delo pri ohranjanju, varovanju in prezentiranju premične kulturne dediščine, kjer se bomo v prihodnjih letih morali soočiti z iskanjem rešitev po kroničnem pomanjkanju depojskih prostorov, ki so vitalnega pomena za ohranitev naše premične dediščine.

Mirko Kambič

NEKOČ NA KRKI
pri Straži, 1957

Boris Golec

DOLENJSKA MESTA IN TRGI V SREDNJEM VEKU (3)

Medtem ko je bilo Kronovo v prvi polovici 14. stoletja že v zatonu, se zdi to obdobje čas največjega razcveta za Šentvid pri Stični in Trebnje, dva sosedna ob zgornjem kraku glavne dolenske prometnice. Oba se prvič zanesljivo omenjata v tridesetih letih 14. stoletja in sta oprta na starejši farni tržišči - zlasti Šentvid, manj pa trebanjski trg na mestu današnjega Starega trga, ki je hkrati izkoriščal križiščno lego proti Mirnski dolini. Za oba "prifarska" trga, nastala na sicer svetnih tleh tik ob prastarih središčih trgovinske menjave, je poleg sorodnih korenin značilna tudi podobna usoda zamrtja še pred koncem srednjega veka. Potem ko sta se kot mesti dvignila Novo mesto in Višnja Gora, na prometni poti med Novim mestom in Ljubljano preprosto ni bilo več prostora za nobeno drugo uspešno trško naselbino, toliko manj, če ji ob spremenjenih okoliščinah ni bilo odmerjeno mesto v deželnoknežjih političnih načrtih.

Trg Šentvid je ob nastanku spadal v gospodstvo in deželsko sodišče gradu Višnja Gora, od katerega središča je bil oddaljen dobro uro hoda. Šentviška župnija, izpričana že leta 1136,¹ je svoj kakih dvesto let mlajšiarifarski trg krepko preživela. V času pojavitve trga oziroma, točneje, tržanov v pisnih virih (domnevno 1326 in zanesljivo 1333) so bili njegovi neposredni zaščitniki nižji plemiči Šentviški,² gospodarji pa grofje Goriški.³ Po sredi 14. stoletja so mu močno nasprotovali ustanovitelji Novega mesta, Habsburžani.⁴ Redkokje je bil zaton nekega trga tako tesno povezan z vzponom drugega kot ravno v odnosu med starejšim Šentvidom in pozno nastalo Višnjo Goro. Ta je morala biti šele v zametkih, ko so Ortenburžani leta 1386 prevzeli v zastavo višnjegorski grad in se ob tem dejanju omenjata samo trga Šentvid in Litija.⁵ Že nekaj let po vrnitvi v habsburške roke (1431)⁶ pa kažejo deželnoknežji prihodki kar petkratno premoč Višnje Gore nad prej omenjenima starejšima trgoma znotraj skupnega gospodstva.⁷ Višnja Gora je bila od izročitve Habsburžanom deležna še večjih ugodnosti in predvsem deželnoknežjih privilegijev, ki so jo končno privedli do statusa mesta (1478).⁸ Za Šentvid je nasprotno značilno, da se po prvi tretjini 14. stoletja le še nekajkrat omenja kot trg, zadnjič pomenljivo leta 1475, ko neko zasebnopravno listino ob pomanjkanju domače trške uprave pečati prav trško predstojništvo Višnje Gore.⁹ Zatem vsaj v svetnih dokumentih o trgu ni več sledu, razen v nekaterih reliktih, kot so sejmi in mikrotoponim Stari trg, nanašajoč se na tisti del vasi, ki je pripadal višnjegorskemu gospodstvu in dejansko predstavljal srednjeveški trg.¹⁰ Vaško jedro kraja in cerkveni kompleks, podložna stiške mu samostanu oziroma domači župniji, fizično sicer nista bila ločena od trga, a je prav njuna pripadnost drugim zemljiškim gospodom pomenila pomembno oviro, da kot trg ni zaživel celoten kraj.

V Trebnjem, ki drugače kot Šentvid ni bil v neposrednem stiku z

¹ Prim. J. Höfler, O prvih cerkvah in prazupnijah na Slovenskem. Prolegomena k historični topografiji predjožefinskih župnij, Ljubljana 1986, str. 33.

² Prim. J. Grebenc, Gospodarska ustanovitve Stične ali njena datacija leta 1135, Stična 1973, str. 55, št. 156; str. 58, št. 175. - Skupaj s tržani Šentvida se omenja Wulfing iz Šentvida, sin Kunleina Šumperškega (listina 1333 IV. 24., s.l., po: ZRC SAZU, B. Otorepec, Gradivo za slovensko zgodovino).

³ Prim. B. Otorepec, Ob 500-letnici mesta Višnja Gora, v: Zbornik občine Grosuplje X, Grosuplje 1978, str. 278.

⁴ Listina 1360 II. 20., Gradeec, v: Gradivo za zgodovino Ljubljane III/3 - Prim. J. Gruden, Zgodovina slovenskega naroda, Ljubljana 1910-1916, str. 411.

⁵ Regest 1386 s. d. v: Dr. Bidermann, Carniolica, v: Mittheilungen des Historischen Vereins für Krain XXI (1866), str. 26.

⁶ Arhiv Republike Slovenije (ARS), Mikrofilmi, Listine iz HHStA, 13 D/3, 1431 VII. 15., Innsbruck.

⁷ ARS, Vic. A., šk. 101, urbar gospodstva Kamnik-Stari grad 1439, vrnjen iz TLA, stara signatura Urb. 275/1, fol. 17. - Prim. B. Otorepec, n. d., str. 279-280.

⁸ Prim. B. Otorepec, n. d., str. 278-283.

⁹ Listina 1475 I. 3., objavljena v: K. Črnologar, Dorf St. Veit bei Sittich 1475 noch ein Markt, v: Mittheilungen des Musealvereins für Krain XIII (1900), str. 137-138.

¹⁰ Prvič zasledimo ime Stari trg v višnjegorskem urbarju iz leta 1578 (ARS, Terezijanski kataster za Kranjsko, RDA, N 205, No. 35, urbar Višnja Gora 1578, s.p. (S: Veitt im Altenmarckht). - Prim. K. Črnologar, n. d., str. 135. - Prim. J. Pirkovič-Kocbek, Šentvid, Stična in Ivančna gorica - zgodovina naselbinskih oblik, v: Kronika 34 (1986), str. 68-70.

¹¹ O prazupniji Trebnje prim. J. Höfler, n. d., str. 34.

¹² ARS, Zbirka listin, Listine iz Arhiva dvorne komore na Dunaju, 1335 XI. 25.

¹³ ARS, Zbirka listin, Listine iz HH-StA, Celjske listine II, št. 63, 1386 VII. 29., Celje.- Dve leti pozneje (1388) je pet kranjskih plemičev razsojalo spor med gospodi Čreteškimi, nastal zaradi razne posesti, v katero je bila vključena tudi desetina v trebanjskem trgu (*den zehenden ze Trewen im marcht gelegen*) (ARS, Zbirka listin, Kronološka serija, 1388 IV. 17., s.l.). Morda so Čreteški za Celjane upravljali gospodstvo ali ga imeli od njih v fevdu.

¹⁴ O lastnikih gospodstva Trebnje prim. M. Smole, n. d., str. 502.

¹⁵ Listina 1467 VII. 22., s. l. v: F. Komatar, Das Schloßarchiv in Auerperg., Carniola NV I (1910), str. 123-135.

¹⁶ StLA, All. Urk. Reihe, 1442 VIII. 3., Frankfurt am Main.

¹⁷ Listina 1444 II. 3., Ljubljana, prepis v: StLA, I.Ö. HK-Sach, K 93/6. - Prim. B. Otarepec, n. d., str. 281-282.

¹⁸ ARS, Zbirka listin, Listine iz HH-StA, Repertorij III, 1338 V. 31., Radeče.

¹⁹ Prim. D. Kos, Med gradom in mestom. Odnos kranjskega, slovenještajerskega in koroškega plemstva do gradov in meščanskih naselij do začetka 15. stoletja, Ljubljana 1994, str. 46-47.

²⁰ Prim. J. Koropec, Žebnik, Radeče in Svibno do 17. stoletja, v: Časopis za zgodovino in narodopisje NV 15 (1979), str. 59-60. - Prim. Erläuterungen, str. 478.

²¹ ARS, Zbirka listin, Kronološka serija, 1415 X. 22. - ARS, Zbirka rokopisov, I 57 r, fol. 101v, 102, 109v. - StLA, All. Urk. Reihe, No. 5732 b, 1441 VI. 5. (prepis); No. 5764 h, 1441 s. d. (prepis).

²² D. Kos, n. d., str. 46. - Prim. J. Koropec, n. d., str. 59-60.

²³ Prim. B. Otarepec, Srednjeveški pečati in grbi mest in trgov na Slovenskem, Ljubljana 1988, str. 75. - Prim. J. Mlinarič, Krško in njegova gosposčina v srednjem veku, v: Krško skozi čas 1477-1977, Krško 1977, str. 36.

²⁴ P. Blaznik, Historična topografija Slovenije II. Slovenska Štajerska in jugoslovanski del Koroške do leta 1500, Maribor 1986, II, str. 280.

²⁵ M. Kos, Gradivo za historično topografijo Slovenije (za Kranjsko do leta 1500), Ljubljana 1975, str. 299-300. - Prim. B. Otarepec, n. d., str. 75. - J. Mlinarič, n. d., str. 28-32. - Potem ko je šele leta 1249 izpričan brežiški grad, so bile Brežice leta 1309 trg, leta 1322 pa že mesto (J. Mlinarič, n. d., str. 36).

župnijskim sedežem,¹¹ je imelo cerkveno središče pri oblikovanju prvotnega tržišča vsekakor nemajhno vlogo. Trebnje nastopa ob prvi omembi leta 1335 prav tako že kot razvita trška naselbina s skupnostjo tržanov.¹² Tedaj so bili njegovi gospodarji Svibenski, leta 1386 je nato prišel skupaj z nekoliko odmaknjenim trebanjskim gradom (stolpom) pod Celjane¹³ in postal 1456 habsburška komorna posest.¹⁴ Nekaj let pozneje (1467)¹⁵ ga tudi zadnjič srečamo s trškim naslovom, narkar le-tega v novoveških virih ni zaslediti. Ker je trg skupaj z gospodstvom kmalu prešel iz deželnoknežjih rok v zasebno last, mu brez vladarjeve zaščite ni uspelo ohraniti trškega naslova in še manj je kot patrimonialni trg mogel računati na kakšno podelitev deželnoknežjih privilegijev. Vzrokov zastoja in končnega propada trga Trebnje je bilo več. Nastanek habsburškega Novega mesta je gotovo že kmalu po letu 1365 občutno zavrl njegov živahnejši razvoj. Krški trg Mokronog pa nasprotno kljub bližini ni predstavljal posebnega konkurenta, saj je Trebnje, današnji Stari trg, ležalo na domala idealnem stičišču poti. Toda za njegov razvoj je bilo ob glavni dolenski prometnici že sredi 15. stoletja vse manj prostora, saj je bil lociran na pol poti med dvema habsburškima protežirancema; Habsburžani so leta 1442 potrdili mestne privilegije Novemu mestu¹⁶ in leta 1444 trške privilegije Višnji Gori.¹⁷ Medtem ko je bila pri Šentvidu ugasnitev trškega naslova vsaj posredno povezana z bližino Višnje Gore in z njeno povzdignitvijo v mesto, je bil trebanjski trg v očeh Habsburžanov moteč že od druge polovice 14. stoletja kot potencialni konkurent Novemu mestu in tako ni dobil pravega naslednika v kakšnem bližnjem trgu.

Le malo za Šentvidom in Trebnjim se leta 1338 kot trg prvič imenujejo **Radeče**¹⁸, in sicer dve leti zatem, ko je Friderik Žovneški-Celjski dobil v zastavo tedaj prvikrat omenjeno trdnjavo pri Radečah. Prometna lega ob reki Savi in novi kranjsko-štajerski meji, določeni leta 1311, je na tem mestu naravnost izzivala nastanek trške naselbine. Nastati je mogla bodisi pod habsburškimi bodisi pod tirolskimi gradiščani, ki so upravljali žebniški urad gospostva Laško.¹⁹ Trški gospod je bil vsakokratni lastnik gospostva Žebnik, združenega pod skupno upravo z radeškim gradom na vzpetini nad trgom.²⁰ Razmerje med Žebnikom in radeškim gradom s trgom doslej še ni bilo natančno raziskano. Vsekakor so bili Celjani gospodarji trga v prvi polovici 15. stoletja,²¹ potem ko so od leta 1366 zagospodarili na Žebniku prek svojih gradiščanov in obdržali to posest vse do izumrtja 1456. Začasno posedovanje habsburškega gradu so v tem času dejansko spremenili v dosmrtno.²²

Krško se kot trg prvič omenja leta 1343 (*in dem marcht ze Gurkuelde*), ko so ga imeli skupaj z gospostvom od salzburških škofov v fevdu gospodje Svibenski. Že sredi 14. stoletja je bil znatna naselbina,²³ zato gre njegov nastanek postavljati ob bok sosednjima obsavskima trgoma, leta 1309 izpričanima Sevnici in Brežicam.²⁴ Čeprav je Krško eden najzgodnejše omenjenih toponimov na slovenskih tleh (895), je razvoj naselbine pod gradom ubral zelo počasno pot do trga in mesta, še zlasti v primerjavi s sosednjimi salzburškimi Brežicami.²⁵ Krško je sodilo med podgrajske naselbine, zato je bil njegov razvoj močno odvisen od zemljiškega gospoda. Kot gospodarski dejavnik moramo izpostaviti plovno reko Savo in brodišče čez njo ter v manjši meri bližino župnijskega središča v Leskovcu, prvič omenjenega leta 1274.²⁶ Močan pečat so dajali trgu Celjani, saj je bil v njihovih rokah precej dlje kot katero koli drugo obravnavano mesto

²⁶ M. Benedik, Krško in okolica v cerkenoupravnem pogledu, v: Krško skozi čas 1477-1977, Krško 1977, str. 158.

²⁷ Prim. J. Gruden, Zgodovina slovenskega naroda, Ljubljana 1910-1916, str. 260, 274-275. - Prim. J. Mlinarič, n. d., str. 32-35.

²⁸ Ustanovna listina Loža je objavljena v: J. Kranjc, Privilegij mesta Lož iz leta 1477, v: Notranjski listi I, Postojna 1977, str. 54-62.

²⁹ Insert listine 1477 III. 5. v potrditvi 31. 3. 1600 v: ARS, Collectanea, fasc. 11, Mesto Krško. - Objava listine: J. Mlinarič, n. d., str. 42-44. - Prim. J. Mlinarič, n. d., str. 39-40. - Prim. I. Lapajne, Krško in Krčani, Krško 1894, str. 22.

³⁰ B. Otorepec, Doneski k zgodovini Ribnice in okolice v srednjem veku, v: Kronika 30 (1982), str. 81.

³¹ Prim. istotam, str. 79-82.

³² Prim. istotam, str. 81-82. - Prim. J. Höfler, n. d., str. 39-40.

³³ Prim. J. Gruden, Cerkevne razmere med Slovenci v XV. stoletju in ustanovitve ljubljanske škofije, Ljubljana 1908, str. 77-78. - Prim. J. Höfler, n. d., str. 41.

³⁴ M. Kos, Ustanovitev Novega mesta, v: Novo mesto 1365-1965. Prispevki za zgodovino mesta, Maribor-Nov mesto 1969, str. 83. - Rudolfov privilegij je objavljen v: S. Vilfan, Novomeški mestni privilegij, v: Novo mesto 1365-1965. Prispevki za zgodovino mesta, Maribor-Nov mesto 1969, str. 85-110, str. 99-107.

³⁵ Na izključevanje toponimov Gradec in Marchstatt je opozoril F. Zwitter, Starejša kranjska mesta in meščanstvo, Ljubljana 1929, str. 13. - Drugačno razlago imena Marchstatt od Kosove ponuja B. Otorepec, Srednjeveški pečati, str. 108.

ali trg. Že v letih 1351-1358 so ga skupaj z gradom odkupili od Svibenskih, na koncu pa Krško neposredno po končani vojni z Vitovcem edino iz celjske dediščine ni pripadlo cesarju Frideriku III., ampak ga je kot del gospodstva do leta 1469 obdržala Ulrikova vdova Katarina Celjska, ki je do leta 1460 v gradu tudi živela.²⁷ Sklepati moremo, da Krško že tedaj ni bilo nezavarovano, saj govori mestna ustanovna listina iz leta 1477 le o turških pustošenjih na tleh gospodstva, medtem ko je bil denimo obzidani (!) Lož uničen in požgan.²⁸ Ob povzdignitvi trga v mesto gre posebej izpostaviti razliko z ostalimi tremi novimi mesti, ki so dobila mestne pravice Novega mesta, medtem ko cesar Krškemu podeljuje svoboščine in običaje, kakršne so imela druga mesta in trgi na Štajerskem ter posebej mesto Celje.²⁹

Zahodna polovica Dolenjske, kjer se od prve tretjine 14. stoletja kot prvi omenja trg Šentvid pri Stični, je dobila skoraj gotovo že v tem času še en trg, **Ribnico**, izrecno omenjeno leta 1350 (*ze Reyfnicz im marcht*).³⁰ Ribniško gospodstvo, leta 1220 v rokah Auerspergov, je prišlo še pred letom 1263 v posest Ortenburžanov in nato delilo usodo ortenburško-celjskih posesti. Sredi 14. stoletja je bila ortenburška Ribnica že pomembno gospodarsko in upravno središče.³¹ Prav v času pojavitve trga je potekala živahna ortenburška kolonizacijska dejavnost na Kočevskem, ki je dala kraju gospodarsko neprimerno močnejše zaledje na jugu, kamor je Ribnico odprla iz dotlej prometno dokaj mrtvega položaja. Kot župnija nastopi Ribnica zelo pozno, vsekakor po letu 1296, izločila pa se je iz župnije Šentvid pri Stični. Ni naključje, da se v virih skoraj hkrati s trgov in kočevsko kolonizacijo pojavijo ribniški vikar (1340), cerkev sv. Štefana (1353) in končno župnija (1363).³² Poznejša vloga pomembnega cerkenoupravnega središča je imela korenine še v srednjem veku. Župniki se namreč začnejo redno imenovati arhidiakoni v zadnjem desetletju 15. stoletja, k svojemu arhidiakonatu pa štejejo poleg celotne Kočevske župniji Bloke in Stari trg pri Ložu.³³

Med vsemi vzniklimi meščanskimi naselji 14. stoletja je obravnavani prostor najtemeljiteje zaznamovalo **Novo mesto**, ustanova deželnega kneza vojvode Rudolfa IV. M. Kos je nastanek naselbine povezoval s krajevnima označbama Gradec in Markstatt. Slednja se v virih pojavlja od leta 1331 in označuje kraj, kjer se je že trgovalo. Ob stari dilemi, ali je bilo Novo mesto res novo, saj pravi nadvojvoda Rudolf v t.i. ustanovni listini 7. aprila 1365, da ga je "na novo zgradil", je Kos ugotavljal, da je bilo novo samo do neke mere – po podeljenih pravicah. Sama naselbina naj ne bi bila brez predzgodovine, ampak ji Kos pripisuje mnogokrat dokazano razvojno črto naših krajev: gradišče - gradec - tržišče - trg - mesto.³⁴ Toda ob tehtnih pomislekih glede opisanega razvoja se zdi, da preteklost novomeških tal pred 1365 še vedno ni povsem dorečena.³⁵ Gotovo pa je dejstvo, da je imelo Novo mesto precej samosvoj razvoj, in sicer že zato, ker se edino med slovenskimi mesti ni oprlo na starejši grad in sedež zemljiškega gospodstva.

K ustanovitvi mesta na prometno in strateško izredno ugodnih tleh so Rudolfa vodili predvsem trije cilji: utrditev oblasti, zagotovitev goriške dediščine na Dolenjskem in gospodarske ter fiskalne koristi, ki jih je pričakoval od povezave s trgovino na velike razdalje proti morju in naprej v Italijo. Potrebno mu je bilo novo gospodarsko središče in utrjeno vojaško oporišče višje zgoraj ob Krki, ki naj bi kot konkurenčna habsburška postojanka pritegnilo nase tudi promet iz že obstoječih goriških trgov v Beli krajini: Novega trga v Metliki in Čr-

³⁶ F. Gestrin, Trgovsko prometni položaj Novega mesta (od ustanovitve do konca 16. stoletja), v: Novo mesto 1365-1965. Prispevki za zgodovino mesta, Maribor-Novno mesto 1969, str. 132.

³⁷ Prim. prav tam, str. 130-133.

³⁸ S. Vilfan, n. d., str. 92, 105.

³⁹ F. Gestrin, n. d., str. 132.

⁴⁰ Regest 1386 s. d. v: Dr. Bidermann, n. d., str. 26.

⁴¹ K. Kovač, Beiträge zur Geschichte Krains, I. Teil, v: Carniola II (1911), str. 163.

nomlja, obvladalo pota od tam in tja ter tako pripravljalo politično pripadnost goriškega dela Dolenjske in Bele krajine Habsburžanom. Novo mesto je torej Habsburžanom pomenilo sredstvo gospodarskega in političnega prodiranja ob eni od poti, ki so vodile k toliko zaželenemu morju.³⁶

Do srede 14. stoletja se je namreč Dolenjska in še posebej pokrajina ob Krki že sorazmerno močno vključila v prometno mrežo, ki je iz hrvaških in ogrskih dežel usmerjala trgovino prek slovenskega ozemlja k primorskim mestom ob zgornjem Jadranu in v Italiji. Ob tej poti je treba posebej omeniti obsežno posest stiškega samostana, ki je pomembna tako za prometno smer kot za nastanek Novega mesta, osrednjega in zelo kmalu po ustanovitvi najpomembnejšega dolenjskega meščanskega naselja. Naselbina, naslonjena na starejše tržišče, je bila postavljena v resnično najugodnejši prometno-geografski položaj, saj je obvladala kar štiri poti: na eni strani oba kraka glavne trgovsko prometne smeri iz primorskih mest - prek Ljubljane in Trebnjega oziroma čez Bloke in po dolini Krke, na drugi strani pa sta se v mestu strnili tudi poti, ki sta prihajali od vzhoda iz ogrskih in hrvaških dežel: prva, pomembnejša, vzdolž Save in Krke in druga iz Metlike. Mesto je bilo v veliki meri izhodišče še za pota bolj lokalnega značaja, tako na Mokronog in dalje proti Savi, preko Kronovega proti Krškemu in tudi za pot skozi Črnomelj na Hrvaško in v kvarnerska pristanišča.³⁷

Vsebinska Rudolfovega mestnega privilegija iz leta 1365 odkriva prizadevanje ustanovitelja, da bi novo meščansko naselbino v naselitvenem in gospodarskem oziru čimbolj povzdignil. Skozi vso obravnavano dobo ji je bila že od ustanovitve zagotovljena tako visoka stopnja ugodnosti in predpravic kot nobenemu drugemu dolenjskemu mestu ali trgu. Določilo o trgovinskih pravicah je daleč presegalo vse pravice, ki jih je Kostanjevici zagotavljal starejši Henrikov privilegij, na katerega se je novomeški sicer v celoti oprl. Meščani Novega mesta so postali prosti vseh mitnin na treh pomembnih dolenjskih mitnicah, obenem pa je privilegij mestu zagotavljal obveznost ceste z Ogrskega na Kranjsko in obvezno skladiščno pravico.³⁸ Ugodna prometna lega in navedene koristi od tranzitne trgovine so pogojevale nagel vzpon mesta, ki je kmalu postalo gospodarsko središče Dolenjske in zasenčilo tedaj že deželno knežjo Kostanjevico.³⁹ Premoč novo nastalega mesta se končno kaže v tem, da so v srednjem veku gospodarsko močno nazadovali in slednjič do konca 15. stoletja ugasnili vsi trije starejši trgi v krogu 20 kilometrov od mesta: Kronovo, Otok in Trebnje. Glede mestne uprave in političnega položaja mesta je Rudolfov mestni privilegij precej manj zgovoren. Dejstvo je, da je mesto postalo povsem neodvisno od katerega koli zemljiškega gospostva, vendar ni bilo vseskozi podrejeno deželnemu knezu in njegovega vicedomu. V obdobju začasnega pešanja habsburške moči je za skoraj pol stoletja prešlo v druge roke. Od leta 1386⁴⁰ do 1418 so ga namreč imeli v zastavi Ortenburžani in za njimi kot ortenburško deščino do 1431 Celjani.⁴¹

Specifični nastanek in lega sta Novo mesto v začetku prikrajšala tako za upravno-politične kot cerkvenoupravne funkcije. Z mestom niso bili politično povezani niti bližnji gradovi, medtem ko je Novo mesto v cerkvenem oziru spadalo pod oddaljeni župnijski sedež v Mirni Peči. Geografska razdalja med mestno naselbino in sedežem župnije je bila v tem primeru večja kot kjerkoli drugje na Slovenskem. Pomanjkanje sedeža zemljiškega gospostva je že leta 1365 do

⁴² O obsegu pomirja gl. S. Vilfan, n. d., str. 106; prim. I. Vrhovec, Zgodovina Novega mesta, Ljubljana 1891, str. 106. - O vsebini pojma deželsko sodišče in povezavi s pomirjem prim. S. Vilfan, Pravna zgodovina Slovencev, Ljubljana 1961, str. 213.

⁴³ Prim. F. Dolinar, Kapitelj v zgodovini Cerkve na Slovenskem, v: Dolenjski zbornik 1996. 500 let Kolegiatnega kapitlja v Novem mestu, Novo mesto 1997, str. 9 sl.

Portret vojvode Rudolfa IV., okoli leta 1360

neke mere nadomestila Rudolfova podelitev nesorazmerno obsežnega mestnega pomirja, ki je segalo globoko na podeželje in imelo značaj (nepravlega) deželskega sodišča.⁴² Tako kot je v naselbinskem pogledu na mestni akropoli namesto grajskega nastal cerkveni kompleks, je funkcijski značaj mesta občutno zaznamoval kolegiatni kapitelj, ustanovljen ob zatonu srednjega veka, leta 1493.⁴³ Z vzpostavitvijo te cerkvene ustanove se je Novo mesto cerkvenoupravno dvignilo nad vsa mesta obravnavanega prostora in pridobilo središčno vlogo za široko dolensko zaledje.

Najzgodnejša upodobitev Novega mesta: Clobuccaricheva risba, nastala med 1601 in 1605)

Mirko Kambič

MEHKE MELODIJE SAMOTARJA

Pred „Figovcem“, 1983

Foto: MiM

Goste (na sliki sta novomeški župan Anton Starc in predsednik slovenske vlade dr. Janez Drnovšek) je na otvoritvi popeljal po novih prostorih arhitekt Marko Mušič (levo)

KRŠKO, 1. marca – Kulturna sekcija Kluba posavskih študentov je v restavraciji in kavarni Rondo priredila tradicionalni literarno-glasbeni večer Pod dežnikom, na katerem so se predstavili besedni ustvarjalki Barbara Mežič in Karmen Plevanč ter glasbenika Robi Dvoršek in Miha Koretič.

NOVO MESTO, 1. marca – Ministrica za kulturo Andreja Rihter in predsednik slovenske vlade dr. Janez Drnovšek sta se udeležila slavnostne otvoritve novozgrajenega prizidka Knjižnice Mirana Jarca, ki se je dolga desetletja ubadala s prostorsko stisko. Prireditev je pospremila umetniška akcija De te fabula narratur v režiji Matjaža Bergerja in izvedbi igralcev Mladinskega gledališča iz Ljubljane. Arhitekt prizidka je Marko Mušič.

BREŽICE, 2. - 4. marca – V prostorih Glasbene šole Brežice je potekalo četrto regijsko tekmovanje mladih glasbenikov. Nastopilo je več kot 90 učencev iz glasbenih šol Brežice, Črnomelj, Kočevje, Krško, Novo mesto, Sevnica, Ribnica in Trebnje.

ČATEŽ, 2. - 3. marca – Trebanjska izpostava Sklada je v Domu čebelica organizirala državni seminar za afro-latino ritme.

DVOR, 2. marca – Novo knjigo Železarna na Dvoru ob Krki 1795 - 1891 je predstavil zgodovinar in avtor knjige dr. Matija Žargi. O pomembnosti knjige je spregovoril tudi zgodovinar dr. Stane Granda, o načrtih o postavitvi muzejske zbirke pa Zora Može. Nastopil je mešani pevski zbor domačega kulturnega društva pod vodstvom Franca Možeta.

LESKOVEC PRI KRŠKEM, 2. marca – Pričela se je literarna delavnica za dijake in študente, ki jo je vodil pesnik Aleš Šteger, pripravil pa Klub posavskih študentov.

VIŠNJA GORA, 2. marca – Na predvečer pohoda po Jurčičevi poti so na Čandkovi domačiji pripravili večer, na katerem sta se predstavila pesnica Karolina Zakrajšek iz Grosuplje in slikar Marjan Maznik iz Novega mesta.

MULJAVA, 3. marca – Potekal je tradicionalni pohod po Jurčičevi poti od Višnje Gore do Muljave, ki se je zaključil s prireditvijo na Jurčičevini. Slavnostni govornik je bil pisatelj Ivan Sivec.

NOVO MESTO, 3. marca – V Kulturnem centru Janeza Trdine je potekala slovesna podelitev odličij in priznanj za leto 2000 v organizaciji ZKD. Odličje je prejel Mešani pevski zbor Društva upokojencev Novo mesto ter Sanja Šimič, ki že dve desetletji pleše v folklornem društvu Kres. Podelili so tudi deset priznanj. Z nastopi so večer obogatili kar nagrajenci sami: pevci, plešalci, verze pa sta recitirala člana Literarnega kluba Dragotina Ketteja Jadranka Zupančič in Sebastjan Podobnik.

SEMIČ, 3. marca – Igralci KUD Jožeta Mihelčiča so v kulturnem domu premierno zaigrali komedijo Vdova Rošinka v režiji Milana Pirša.

LJUBLJANA, 6. marca – V galeriji Gozdarskega instituta Slovenije so odprli razstavo novjših del slikarke Jožice Medle iz Šentjerneja. Otvoritev je s koncertom popestrila glasbena skupina Jake.

NOVO MESTO, 6. marca – Violinistka Maja Bevc je pospremila otvoritev razstave likovnih del akademskega slikarja Milana Rijavca iz Ljubljane, po rodu iz okolice Mokronoga. Razstavo je predstavil umetnostni zgodovinar in likovni kritik Janez Mesesnel.

LJUBLJANA, 8. marca – Dolenjska založba pri Tiskarni Novo mesto je izdala knjigo Mire Ružič One dvajsetega stoletja. Na predstavitvi v prostorih Rdečega križa Slovenije sta o delu spregovorila Marija Cigale in urednik založbe Franci Šali pa tudi sama avtorica.

MIRNA, 8. marca – Ob prazniku žensk so pripravili kulturni dogodek, ki so ga naslovili po knjigi rojaka Vida Ambrožiča Rože med trnjem za praznik.

NOVO MESTO, 8. marca – V počastitev mednarodnega dneva žena so v Kulturnem centru Janeza Trdine nastopili pevci mešanega pevskega zbora Pomlad, članice Literarnega kluba Dragotina Ketteja ter dramska igralka

Nataša Burger z monodramo Gospa Margareta.

ŠENTJERNEJ, 9. marca – Pihalni orkester Občine Šentjernej pod vodstvom Sandija Franka je ob praznovanju letošnje 90-letnice orkestra povabil na pomladni koncert v osnovno šolo.

ČRNOMELJ, 10. marca – Ob 20-letnici delovanja je moški pevski zbor Belt povabil na koncert v kulturni dom, kot gost pa je nastopila tamburaška skupina Vodomec.

OTOČEC, 10. marca – V cerkvi sta nastopila mešani pevski zbor Revoz in mešani pevski zbor Stanka Premrla iz Podnanosa.

STUDENEC, 10. marca – Domača gledališka skupina je povabila na ogled komedije Srečka avtorja Marjana Marınca. Igro so ponovili tudi Loki pri Zidanem Mostu in na Bučki.

ŠENTJERNEJ, 10. marca – V osnovni šoli je imel jubilejni koncert Učiteljski pevski zbor Emila Adamiča iz Ljubljane.

MIRNA PEČ, 11. marca – Gledališčniki domačega KUD so pod režiserskim vodstvom Staše Vovk pripravili premiero komične grozljivke Oglasi se, Ferdinand izpod peresa Novomeščana Vladimirja Bajca. Igro so ponovili tudi v Metliki in v Trebnjem.

ŠENTRUPERT, 12. marca – Na povabilo ravnatelja OŠ dr. Pavla Lunačka in predsednika Bralnega društva za Dolenjsko, Belo krajino in Posavje, Jožeta Zupana, je v šoli predaval akademik dr. Matjaž Kmecl. Pod drobnogled je vzel Josipa Jurčiča in Antona Tomšiča.

KRŠKO, 13. marca – S ciklom barvnih fotografij ženskega akta se je v galeriji predstavila Sonja Kralj, doma iz Smednika pri Raki. Avtorico je predstavila Katja Ceglar, za glasbo so poskrbeli učenci krške glasbene šole.

BREŽICE, 15. marca – Razstavo o drogah Ne! Koroškega pokrajinskega muzeja so popestrili učenci OŠ Artiče s predstavo Prešeren nekoč in danes.

DVOR, 15. marca – Na prireditvi v kulturnem domu so nastopili učenci podružnične šole in vrteca na Dvoru, vokalni skupini Prima in Jasmin ter mladi plesalci. Na ogled je bila tudi razstava ročnih del žena in deklet.

KOČEVJE, 15. marca – V Pokrajinskem muzeju je bilo predavanje mag. Gojka Zupana Odmevi secesije od Ljubljane do Kočevske.

KRŠKO, 15. marca – Na 10. večeru Pod dežnikom se je kot pesnica predstavila Sanja Počivalšek. Njene verze so prebiral Zvonka Kajba, Ambrož Božiček ter Vid in Jošt Drašler, slednji trije pa so kot skupina Zmajev rep tudi glasbeno popestrili večer. Nastopila je še citrarka Tanja Lekše.

LJUBLJANA, 15. marca – V galeriji Slovenskega doma v Zavodu sv. Stanislava je akademski slikar Darko Slavec odprl razstavo likovnih del Matjaža Matka iz Novega mesta. Predstavil se je z novjšimi plastikami.

METLIKA, 15. marca – Na filmskem večeru, ki so ga pripravili v počastitev letošnje 50-letnice Belokranjskega muzeja, so premierno zavrteli tudi 15-minutni film Podobe Bele krajine.

NOVO MESTO, 15. marca – V koncertnem ciklu Glasbene mladine Oder sta v Glasbeni šoli Marjana Kozine nastopila violončelist Jaka Stadler in pianist Simon Krečič. Koncert sta ponovila v glasbeni šoli v Črnomlju.

DOLENJSKE TOPLICE, 16. marca – Domači KUD je ob dnevu žena in materinskem dnevu pripravil prireditev, na kateri so nastopili pevski zbor in folklorna skupina društva ter učenci z recitacijami.

KRŠKO, 16. marca – Na dobrodelni prireditvi v kulturnem domu, katere izkupiček so namenili mladinskemu pihalnemu orkestru krške glasbene šole, so poleg orkestra nastopili: dramska skupina Ekonomske šole Brežice, Vojko Zidar, pevka Lidija Kožar in Nuša Derenda, plesalci in manekenke.

BREŽICE, 17. marca – V galeriji Mladinskega centra so odprli razstavo radikalni D. S. K. A. arkolizem Danija Kavaša.

DVOR, 17. marca – Člani KD Milana Majcna iz Šentjanža so navdušili gledalce s komedijo Vaja zbora.

GRADAC, 17. marca – V kulturnem domu se je predstavilo semiško KUD s komedijo Vdova Rošlinka.

KAMNIK, 17. marca – Člani KUD Klas Mirna in ženski pevski zbor z Mirne so po scenariju Staneta Pečka predstavili pesniško zbirko Vida Ambrožiča Rože med trnjem.

LESKOVEC, ŠENTRUPERT, 17. marca – V osnovnih šolah je potekalo

Foto: MIM

Dr. Matjaž Kmecl in ravnatelj šentruperske osnovne šole Jože Zupan

24. vseslovensko tekmovanje za srebrno in zlato Cankarjevo priznanje v znanju iz materinščine za Dolenjsko, Posavje in Belo krajino.

LOŠKI POTOK, 17. marca – V telovadnici je mešani pevski zbor domačega planinskega društva na pevsko revijo povabil še mešani pevski zbor iz Tacna, moški pevski zbor iz Grosuplja ter tamburaško skupino iz Sodražice.

STRANSKA VAS, 17. marca – Moški pevski zbor Ruperčevrh je pod vodstvom Petra Ciglerja v gasilskem domu priredil koncert za materinski dan in k sodelovanju povabil vokalno skupino Grajski fantje, večer pa so z recitacijami popestrili učenci OŠ Birčna vas.

ŠENTJERNEJ, 17. marca – Gledališka skupina KUD Vesel teater iz Dolenjskih Toplic je povabila na ogled igrice za otroke Mojca Pokrajculja v osnovno šolo. Predstavo so ponovili tudi v Trebnjem.

TREBNJE, 17. marca – Gledališka skupina KUD Ivana Cankarja iz Velike Loke je v kulturnem domu uprizorila komedijo Gugalknik v režiji Daneta Barleta. Predstavo so ponovili tudi v Mokronogu.

NOVO MESTO, 18. marca – V spomin na smrt znamenitega kapiteljskega organista in skladatelja Ignacija Hladnika je cerkveni pevski zbor pel pri maši in nato priredil še kratek koncert njegovih pesmi.

STRAŽA, 18. marca – Gledališčniki iz Prečne so s premirno izvedbo črne komedije Vinka Moderndorferja Mama je umrla dvakrat nasmejali občinstvo v kulturnem domu. Režiser predstave je Franc Plut.

GROSUPLJE, 20. marca – Šest zborov iz Višnje Gore, Strug, Dobrepolje, Stične, Šentvida pri Stični in Račne je nastopilo na medobmočni reviji mladinskih pevskih zborov v kulturnem domu.

BRESTANICA, 21. marca – Na pesniškem recitalu na gradu Rajhenburg sta se predstavili pesnici Stanka Hrastelj in Ana Rostohar, ljubezenske pesmi pa je prepevala Aleksandra Barič.

KOČEVJE, 21. marca – V Pokrajinskem muzeju so na ogled postavili razstavo Počitnice v muzeju, ki so jo pripravili kočevski otroci med zadnjimi zimskimi počitnicami na tradicionalnih muzejskih delavnicah.

ŠKOCJAN, 21. marca – V osnovni šoli je potekalo srečanje otroških gledaliških skupin za dolenjske občine, ki jih pokriva novomeška izpostava Sklada. Strokovna ocenjevalka je bila Simona Zorc Ramovš.

NOVO MESTO, 22. marca – V Galeriji Kralj so odprli razstavo slik slikarja Jožeta Kotarja. Avtorja in dela je predstavil Jožef Matijević.

ŠMARJEŠKE TOPLICE, 22. marca – Oktet Adoramus iz Novega mesta je pospremil otvoritev likovne razstave del Iva Kolarja iz Topolšice.

SEMIČ, 22. – 23. marca – Črnomaljska območna izpostava Sklada je pripravila 3. revijo otroških gledaliških skupin Bele krajine.

ČATEŽ OB SAVI, 23. marca – Osnovnošolci iz Posavja, ki so sodelovali na 3. mednarodnem likovnem natečaju Lions klubov Združeni v miru, so svoja dela razstavili v Termah Čatež.

KOSTANJEVICA, 23. marca – V Lamutovem likovnem salonu so odprli razstavo Devetdeseta leta v primorski likovni umetnosti.

NOVO MESTO, 23. marca – Mešani pevski zbor Gasilskega društva Šmihel pod vodstvom Toneta Finka je ob 25-letnici delovanja priredil koncert v Kulturnem centru Janeza Trdine. Nastopili so še Prifarski muzikanti ter ženski pevski zbor Mavrica pod vodstvom Marjane Dobovšek.

ŠENTJERNEJ, 23. marca – V prostorih Dolenjske banke so odprli razstavo del akademske slikarke Martine Koritnik Fajt. V kulturnem programu so nastopili citrar Darko Duh, kitarist Sebastjan Podobnik, pevka Simona Hudoklin in recitatorji.

KOČEVJE, 24. marca – Območna izpostava Sklada je v Šeškovem domu organizirala 3. območno srečanje otroških gledaliških in lutkovnih skupin pod imenom Otroški gledališki maraton.

METLIKA, 24. marca – V župnijski cerkvi sv. Štefana je soseska Drašiči ob materinskem dnevu priredila slovesnost, na kateri so nastopili cerkveni moški pevski zbor iz Metlike, oktet Vitis, citrarji, recitatorji in drugi.

NOVO MESTO, 24. marca – V klubu LokalPatriot je nastopila igralka Nataša Burger z monokomedijo Gospa Margareta. – Društvo knjižničarjev Dolenjske je dobilo novo vodstvo, predsednica je postala Irena Muc, bibliotekarka iz črnomaljske knjižnice.

Foto: MIM

Akadska slikarka Martina Koritnik Fajt na svoji razstavi v Šentjerneju

ŠENTRUPERT, 24. marca – Gledališka skupina KUD Šentrupert je na domačem odru premierno uprizorila komedijo v šestih slikah Vasja Ocvirka *Tretje ležišče*. Režiserka je Zvonka Krištof.

SEMIČ, 25. marca – KD Orel Semič je pripravilo otvoritev razstave del študentke umetnostne zgodovine Mete Šketa, ki jo je na otvoritvi predstavila likovna pedagoginja Vlasta Henigsmann. Zaigral je glasbenik Andrej Plut. Kasneje je bil v Kulturnem domu Jožeta Mihelčiča še kulturni program.

TREBNJE, 25. marca – Domače kulturno društvo je ob materinskem dnevu v goste povabilo Gledališče Toneta Čufarja z Jesenic, ki je uprizorilo Županovo Micko. Nastopili so tudi učenci domače osnovne šole.

TREBNJE, 26. marca – Na območni reviji otroških gledaliških skupin so se v kulturnem domu predstavile skupine iz osnovnih šol Mirna, Trebnje in Veliki Gaber ter mladinska skupina iz Trebnjega.

BREŽICE, 27. marca – Šentjakobsko gledališče je nastopilo v Prosvetnem domu s predstavo *Hlebček gospe Lize*.

NOVO MESTO, 27. marca – Ljubljanski madrigalisti so desetletnico delovanja počastili s koncertom v Kulturnem centru Janeza Trdine.

TREBNJE, 27. marca – Glasbena šola je pripravila koncert klarinetista Boštjana Dimnika, ki je nastopil ob klavirski spremljavi Vlaste Doležal Rus.

NOVO MESTO, 28. marca – Na večeru poezije in proze v Kulturnem centru Janeza Trdine, ki ga je organiziral Literarni klub Dragotina Ketteja, so predstavili knjižni novosti dolenjskih avtoric, pesniško zbirko *Zasuti ocean* Jadranke Matič Zupančič in zbirko kratke proze *Barice Smole Igra* za deset prstov. Izbrane pesmi in prozo obeh avtoric je prebirala Staša Vovk, za glasbene predahe pa sta poskrbeli učenki Glasbene šole Marjana Kozine Rebeka Kalčič in Špela Premelč. – Galerija Simulaker je pripravila novo razstavo del absolventa ljubljanske likovne akademije Denisa Senegačnika.

PORTOROŽ, 28. - 31. marca – Na 4. festivalu slovenskega filma je celovečerni igrani film *Sladke sanje* režiserja Saša Podgorška, filmskega ustvarjalca, doma iz Brežic, prejel kar tri nagrade vesna: za najboljši film, scenarij in igralko ter nagrado filmskih kritikov.

ČRNOMELJ, 29. - 30. marca – Območna izpostava Sklada je organizirala 5. revijo belokranjskih lutkovnih skupin.

NOVO MESTO, 29. marca – V Knjižnici Mirana Jarca so predstavili knjigo Mitje Simiča in Alenke Kolšek *Zgodovinski vrtovi Dolenjske in Posavja*. – Gost prvega četrtkovnega večera Univerze za tretje življenjsko obdobje Razvojno izobraževalnega centra Novo mesto v Kulturnem centru Janeza Trdine je bil pesnik Tone Pavček.

IZOLA, 30. marca – Novomeški diplomirani slikar Janko Orač se je v galeriji Insula predstavil z razstavo slik.

KRŠKO, 30. marca – V kulturnem domu je bila na ogled predstava *Žurka za punce* v izvedbi KD B - 51 in soprodukciji gledališča Glej iz Ljubljane ter v režiji Violete Tomič.

NOVO MESTO, 30. marca – Mestna godba Novo mesto pod vodstvom Tomaža Zlobka je povabila na koncert v Kulturni center Janeza Trdine. Predstavili so se pevci Katja Oserban, Matjaž Mrak in Dunja Močnik, dudlar Erik Potočnik, pianist Dejan Mesec in harmonikar Tone Šringer, nastopil pa je tudi oktet Lipa iz Trebnjega. – V klubu LokalPatriot je bil koncert Društva mrtvih pesnikov.

RIBNICA, 30. marca – V galeriji Miklova hiša so odprli razstavo knjižnih ilustracij akademske slikarke Marije Lucije Stupice. Razstavo in avtorico je predstavila kustosinja dr. Nadja Zgonik.

MIRNA PEČ, 31. marca – V kulturnem domu je gostovalo KD Jožeta Mihelčiča iz Semiča s komedijo *Vdova Rošlinka*.

MURSKA SOBOTA, 31. marca – Na 21. srečanju tamburaških in mandolinskih skupin in orkestrov Slovenije sta med 14 glasbenimi sestavi kot edina iz našega območja nastopila tamburaški orkester KUD Otona Župančiča iz Artič pod vodstvom Dragutina Križaniča in tamburaški orkester KUD Dobreč iz Dragatuša pod vodstvom Antona Grahka.

SEMIČ, 31. marca – V kulturnem domu je potekala 23. belokranjska območna revija pevskih zborov.

KOČEVJE, marca – Fotografiji domačega fotografskega društva Grča so

Foto: MiM
Alenka Kolšek in Mitja Simič na predstavitvi knjige *Zgodovinski vrtovi Dolenjske in Posavja*

MAREC

na drugi razstavi GASO pod pokroviteljstvom Ameriške fotografske zveze dobili lepe nagrade. Aleksander Čufar je prejel častna trakova za dva posnetka, častni znak za diapozitiv pa je osvojil Janez Papež.

LOKA PRI ZIDANEM MOSTU, marca – V Kulturnem domu Primoža Trubarja se je predstavil koroški umetnik Ciril Horjak z razstavo risb.

APRIL

LJUBLJANA, 1. aprila – Na državnem tekmovanju mladih glasbenikov Slovenije so se odlično odrezali tudi učenci naših glasbenih šol iz Brežic, Kočevja, Krškega, Novega mesta, Ribnice, Sevnice in Trebnjega, saj so dosegli štiri zlata priznanja.

METLIKA, 1. aprila – V kulturnem domu sta se člana Gledališke skupine Zavoda za izobraževanje in kulturo Črnomelj Jasna Šeruga Muren in Vlado Starešinič predstavila z enodejankama s skupnim naslovom Kavarna Unamunda, ki ju je režiral Vojko Zidar.

NOVO MESTO, 2. aprila – Na mednarodni dan knjig za otroke so v Kulturnem centru Janeza Trdine slovesno podelili malim šolarjem priponke in priznanja predšolske bralne značke mavrična ribica.

ŠENTRUPERT, 2. aprila – Ravnatelj OŠ dr. Pavla Lunačka Jože Zupan je na dan šole v goste povabil pesnika Toneta Pavčka in igralko Mileno Zupančič, ambasadorja Unicefa.

NOVO MESTO, 3. aprila – Dolenjsko metropolo je obiskala ministrica za kulturo Andreja Rihter, ki se je srečala z občinskim vodstvom in predstavniki javnih zavodov s področja kulture.

OREHOVICA, 3. aprila – Podružnica šentjernejske osnovne šole je v kulturnem domu pripravila predstavitev kulturnega projekta na temo Gledališče v majhni šoli. Izdelali so bilten, pripravili razstavo ter uprizorili igro Dežela lepo in prav.

KRŠKO, 4. aprila – Mladi pevci so se predstavili na območni reviji predšolskih, šolskih in mladinskih pevskih zborov.

NOVO MESTO, 4. aprila – V Kulturnem centru Janeza Trdine so na območni reviji nastopili trije predšolski zbori, deset šolskih in pet mladinskih pevskih zborov.

KRŠKO, 5. aprila – Na tokratnem literarno-glasbenem večeru Pod dežnikom v restavraciji in kavarni Rondo sta se predstavili literatki Aleksandra Ivanšek in Tanja Tršelič, glasbene gostje pa so bile članice skupine Srake z Rake. – Domača glasbena šola je bila organizator koncerta mednarodno priznanega pihalnega kvinteta Slowind v kulturnem domu.

NOVO MESTO, 5. aprila – Novomeška glasbenica Maja Bevc je povabila na glasbeni recital v Kulturni center Janeza Trdine.

RIBNICA, 5. aprila – Preko 50 mladih glasbenikov iz glasbenih šol Črnomelj, Brežice, Kočevje, Krško, Novo mesto, Sevnica, Trebnje in Ribnica se je predstavilo na reviji glasbenih šol dolenjske regije v dvorani Ideal centra.

TREBNJE, 5. aprila – V kulturnem domu je potekala območna revija otroških in mladinskih pevskih zborov trebanjske občine.

VAS, 5. aprila – Društvo kostelskih žena Nežica je v stari osnovni šoli pripravilo razstavo Iz skrinje naših dedkov in babic.

KRŠKO, 6. aprila – Kvartet klarinetov Klarinova je pospremil otvoritev razstave novjših del ljubljanskega slikarja Žarka Vrezca v Galeriji Krško. O slikarju in razstavi je spregovorila kustosinja Katja Ceglar.

NOVO MESTO, 6. aprila – Dekleta in šola - izobraževanje žensk nekoč in danes je naslov razstave Zgodovinskega arhiva Ptuj, ki so jo odprli v Dolenjskem muzeju. – V počastitev svetovnega dneva Romov so na prireditvi v Knjižnici Mirana Jarca nastopili romski otroci pod vodstvom Jelenke Kovarčič, predstavili pa so tudi knjigo Traje Imerja Brizanija Le ostanite, Romi gredo! – Ob izidu zgoščenke pop-etno glasbe Bela krajina le tebi je avtor Janez Doltar v Kulturnem centru Janeza Trdine pripravil promocijski koncert s tamburaškim ansamblom Dobroč iz Dragatuša. Koncert je ponovil tudi v črnomaljskem kulturnem domu.

OTOČEC, 6. aprila – Domačin Marjan Novina je v diskoteki predstavil svojo prvo samostojno zgoščenko z naslovom Ljubil sem in ljubil bom.

SENOVO, 6. aprila – Vzgojno-varstvena enota pri OŠ 14. divizije Senovo je v kulturni dvorani pripravila 10. prireditev Pozdrav pomladi, na kateri

Ministrica za kulturo Andreja Rihter je med obiskom v Novem mestu obiskala tudi knjigarno Goga

KRONIKA

Rast 3-4 / 2001

APRIL so nastopili otroci vrta.

TREBNJE, 6. aprila – Ob praznovanju spominskih dnevor Pavla Golie so v kulturnem domu podelili Golievi plaketi za življenjsko delo na področju kulture, ki sta ju prejela Jože Zupan iz Šentruperta in Mitja Prijatelj iz Trebnjega. Podelili so tudi priznanja za uspešno delo na kulturnem področju. Slavnostna govornica je bila pisateljica Anica Zidar.

BOŠTANJ, 7. aprila – Člani dramske sekcije KD Brestanica so povabili na ogled komedije Pridi gola na večerjo v dvorano Partizan.

DOLENJA VAS, 7. aprila – Sekcija za ročna dela Društva Mešani pevski zbor Žarek je v gasilskem domu pripravila razstavo ročnih del in kulinarike. Nastopili so pevci sekcije ljudskih pevcev Ajda domačega društva.

KAPELE, 7. aprila – Moški pevski zbor Kapele je z jubilejnim koncertom v farni cerkvi počastil 80-letnico delovanja, župan pa mu je podelil plaketo Občine Brežice. Nastopila sta še moška pevška zbor Mežiški knapje iz Mežice in Kralj Matjaž iz Libuč pri Pliberku.

NOVO MESTO, 7. aprila – V Kulturnem centru Janeza Trdine je potekal prvi del območne revije odraslih pevskih zborov.

SEMIČ, 7. aprila – Pevke iz Adlešičev so popestrile otvoritev razstave Belokranjske pisanice, ki jo je pripravil Belokranjski muzej iz Metlike.

ŠENTJERNEJ, 7. aprila – Mešani pevski zbor Ajda Orehovica je v osnovni šoli priredil letni koncert.

TREBNJE, 7. aprila – Na območni reviji odraslih pevskih zborov je v kulturnem domu nastopilo deset pevskih zborov.

SEMIČ, 9. aprila – V kulturnem domu je potekala medobčinska revija otroških gledaliških skupin Bele krajine, Dolenjske in Posavja.

TREBNJE, 10. aprila – V okviru cikla prireditve ob 25-letnici Glasbene šole Trebnje je šola povabila na glasbeni recital violinistke Maje Bevc ob klavirski spremljavi Vlaste Doležal Rus.

BRESTANICA, 11. aprila – Godalni odderek Glasbene šole Krško je na gradu Rajhenburg pripravil koncert solistov, komornih skupin in orkestra.

NOVO MESTO, 11. aprila – V Glasbeni šoli Marjana Kozine je nastopil pihalni trio Con brio.

SENOVO, 11. aprila – Na srečanju lutkovnih skupin Dolenjske, Posavja in Bele krajine so nastopile skupine iz Artič, Trebnjega in Črnomlja.

METLIKA, 12. aprila – V kulturnem domu je gostovala igralska sekcija KUD Jože Mihelič iz Semiča, predstavila pa se je s komedijo Vdova Rošlinka.

NOVO MESTO, 12. aprila – V Galeriji Luna so odprli fotografsko razstavo z naslovom Staro mestno jedro z izborom fotografij sedmih avtorjev, ki so nastale v fotografski delavnici območne izpostave Sklada. O razstavi je spregovoril mentor delavnice Tomaž Grdin.

TREBNJE, 12. aprila – Lutkovno gledališče Jože Pengov iz Ljubljane je v Kulturnem domu uprizorilo predstavo Kdo je naredil Vidku srajčico.

NOVO MESTO, 13. aprila – V LokalPatriotu je na večeru bluesa nastopil Mr. Lucky, predskupina pa je bil novomeški Trio Jerneja Zorana.

RADEČE, 14. aprila – V razstavišču Jadran so odprli razstavo pastelov Janeza Suhadolca S poti 2000.

METLIKA, 16. aprila – Člani domače folklorne skupine Ivan Navratil so "zavirali kolo", nastopila je tudi Mestna godba Metlika.

DOLENJSKE TOPLICE, 17. aprila – Na glasbeno-literarnem večeru poljske in slovenske ljubezenske lirike in pesmi v zdravilišču je Milan Pirker predstavil poljske in slovenske ljubezenske lirike, pesmi je recitiral dramski igralec Boris Juh, zapel pa je moški pevski zbor iz Šmihela.

NOVO MESTO, 17. aprila – Zagrebški kvartet kitar je popestril otvoritev razstave del akademske slikarke Nevenke Arbanas iz Zagreba v Galeriji Krka. Njena dela je predstavil likovni kritik Radovan Vukovič. – Prireditve v okviru dnevor slovenske knjige so se pričele z otvoritvijo knjižnega sejma na Glavnem trgu in gostom prireditve Andrejem Rozmanom Rozo.

NOVO MESTO, 18. aprila – Mirnopoška ljubiteljska gledališka skupina je v Kulturnem centru Janeza Trdine gostovala z igro novomeškega avtorja Vladimirja Bajca Oglasi se, Ferdinand v režiji Staše Vovk.

BREŽICE, 19. aprila – Gojenci domače glasbene šole so popestrili otvoritev slikarske razstave tihožitij Tuga Lebiča v galeriji Dolenjske bake.

APRIL

KRŠKO, 19. aprila – V kavarni Rondo sta se na glasbeno-literarnem večeru Pod dežnikom predstavila besedna ustvarjalca Nataša Špan in Janko Petan, v glasbenem delu pa Tumeavgusti.

LOŠKI POTOK, 19. aprila – V OŠ dr. Antona Debeljaka je potekala medobmočna revija pevskih zborov.

NOVO MESTO, 19. aprila – Zgodovinsko društvo Novo mesto je povabilo na grad Grm, kjer je o Novem mestu v prvi polovici 19. stoletja predavala Meta Matijević.

NOVO MESTO, 19. do 20. aprila – Dolenjska metropola je doživela pomembem glasbeni dogodek, s katerim je počastila in utrdila pomen svojega meščana, velikega slovenskega skladatelja, glasbenega pedagoga in publicista Marjana Kozino. Dva dni je potekal mednarodni simpozij o Kozini, Novomeški simfonični orkester pod vodstvom Zdravka Hribarja pa je v športni dvorani Marof koncertno izvedel tudi njegovo opereto Majda. K izvedbi so pritegnili domače in tuje soliste: Majdo je pela Marjetka Podgoršek Horžen, druge vloge pa Irena Akweley Yebuah, Saša Ivaci, Marjan Trček, Robert Vrčon in Milivoj Juras.

Koncertna izvedba Kozinove operete Majda v športni dvorani Marof v Novem mestu

Foto: MiM

ČRNOMELJ, 20. aprila – V Špeličevi hiši so na ogled postavili razstavo slik Saša Pavloviča z naslovom Nevidni dotik. – V kulturnem domu je gostovala češka lutkarska družina Theater Narcis iz Prage.

LESKOVEC PRI KRŠKEM, 20. aprila – V osnovni šoli se je pričel prvi del tradicionalne prireditve Pesem Posavja 2001, naslednja dva večera pa sta potekala v Lutrovski kleti v Sevnici in v cerkvi sv. Roka v Brežicah. Predstavili so se zbori iz brežiške, krške in sevniške občine.

METLIKA, 20. aprila – V Ljudski knjižnici so predstavili glasbeno slikanico Pojemo, pojemo Katje Virant Iršič.

MOKRONOG, 20. aprila – KUD Majolika unikata je pripravilo razstavo ročnih del, keramike, pirhov in intarzij.

NOVO MESTO, 20. aprila – Festival Novo mesto je v LokalPatriotu povabil na tematski večer in prikazal dokumentarni glasbeni film o Rock Otočcu 2000, domače smešnice Te hude stvari Male klinike cinizma in predstavitveni film Petnajst minut Na svoji Vesni.

ŠENTRUPERT, 20. aprila – Na OŠ dr. Pavla Lunačka so Maruša Avguštin, dr. Milček Komelj in Jože Zupan predstavili delo Ilustracija - bližnjica h knjigi, knjigo o galeriji izvirnih ilustracij mladinskih del na tej šoli.

VELENJE, 20. aprila – Na 5. reviji godalnih orkestrrov glasbenih šol Slovenije so med 19 orkestri nastopili tudi godalni orkestri iz glasbenih šol Brežice, Črnomelj, Kočevje, Krško in Novo mesto.

KRŠKO, 21. aprila – Gledališčniki iz Nove Gorice so v kulturnem domu nastopili s predstavo Plešasta pevka. – V Hotelu Sremič so se predstavili udeleženci literarne delavnice, ki jo je vodil pesnik in pisatelj Aleš Šteger.

APRIL Večer so s petjem obogatili: Aleksandra Barič, Silvija Jelen, Monika Ogo-revc in Andreja Zlatič.

NOVO MESTO, 21. aprila – Z nastopom osmih pevskih zborov se je v Kulturnem centru Janeza Trdine zaključila območna revija odraslih pevskih zborov. Dirigentka zbora Pomlad iz Novega mesta, prof. Jožica Prus, je pre-jela Gallusovo listino Sklada RS za ljubiteljske kulturne dejavnosti.

SEMIČ, 21. aprila – V kulturnem domu je gostoval KUD Predoslje z dramo Draga Jančarja Veliki briljantni valček.

SENOVO, 21. aprila – Na prvem delu 17. revije pihalnih orkestrów Posav-ja so nastopili: pihalna orkestra Senovo in Kostanjevica na Krki, KD godba Sevnica in kot gost pihalni orkester Musicverein Freudenberg z Bavarske.

VELIKI GABER, 21. do 22. aprila – KUD dr. Petra Držaja je pripravilo tradicionalno večdnevno prireditev Pesem nas druží. Predstavili so se: domači zbori, osnovnošolci, na ogled so postavili razstavo Aktiva kmečkih žena in likovno razstavo učencev ter pripravili 4. Markov sejem s slavnostno povor-ko, v kateri so sodelovali Stiška godba, Trebanjske mažorete in konjenica. Nastopili so tudi mladi glasbeni talenti.

ČRNOMELJ, 22. aprila – Gledališče Prečna je nastopilo s komedijo Mama je umrla dvakrat.

DRAGOMLJA VAS, 22. aprila – Ljudska knjižnica in metliška izposta-va Sklada sta v gasilskem domu na belokranjskem filmskem popoldnevu prikazala nekaj dokumentarnih in igranih kratkih filmov, ki so jih posneli predvsem domači amaterski filmarji.

SEMIČ, 22. aprila – V župnijski cerkvi sv. Štefana je okrog 250 pevcev zapelo na 28. reviji cerkvenih pevskih zborov Bele krajine.

VINICA, 22. aprila – Semiški amaterski gledališniki so v gasilskem domu nasmejali s komedijo Vdova Rošlinka.

NOVO MESTO, 23. – 24. aprila – Župan Anton Starc je sprejel delegacijo iz Karlovca, ki je v Knjižnici Mirana Jarca prevzela podarjene knjige za oddelek slovenske knjige v karlovški mestni knjižnici. Župan je ob tej priložnosti novomeški knjižnici predal Jakčev portret Tite Artemis Kovač. Naslednji dan je v Hotelu Krka sprejel novomeške literarne ustvarjalce. Gosta večera, urednik antologije in prevajalec Primož Simoniti ter Jože Humer, sta predstavila antologijo Srednjeveški cvetnik. – Knjižnica frančiškanske-ga samostana je imela dan odprtih vrat, povabila pa je tudi na ogled razstave o prvih slovenskih knjigah. – V Domu kulture je bila na ogled komedija Gospod gre na lov.

BREŽICE, 24. aprila – Gimnazija Brežice je v prosvetnem domu izvedla prireditev z naslovom Brežiška akademija gimnazijceev, na kateri so se mla-di predstavili z besedo, petjem, igro in plesom.

ČRNOMELJ, 24. aprila – V glasbeni šoli je nastopil kvartet saksofonov ljubljanske srednje glasbene šole.

TREBNJE, 24. aprila – V Kulturnem domu so prečenski gledališniki pod režiserskim vodstvom Franca Pluta uprizorili Mama je umrla dvakrat.

KOSTANJEVICA NA KRKI, 25. aprila – OŠ Jožeta Gorjupa in Galerija Božidarja Jakca sta povabila v Lamutov likovni salon na odprtje razstave otroških likovnih del 12. ekstempora. Razstavo je odprl akademski slikar prof. Dušan Teršar, spregovoril pa je tudi ravnatelj Matjaž Zajelšnik.

KRŠKO, 25. aprila – V kulturnem domu je potekala medobmočna revija mladinskih pevskih zborov Dolenjske, Posavja in Bele krajine.

ADLEŠIČI, 26. aprila – V kulturnem domu je bil koncert domačih pesmi in napevov.

NOVO MESTO, 26. aprila – V LokalPatriotu so pripravili večer s pisat-eljem Olegom Igorjem Križanovskim.

PIRAN, 27. aprila – V galeriji Gasspar so ob prvi obletnici delovanja odprli veliko skupno razstavo del slikark Jožice Medle iz Šentjerneja in Jerice Šantej iz Ljubljane, po rodu Sevnčanke.

RIBNICA, 27. aprila – Nonet Vitra je z vodjo Bernardo Kogovšek s slavnostnim koncertom v OŠ dr. Franceta Prešerna obeležil 25-letnico.

ŠKOCJAN, 27. aprila – Dekliška pevska in folklorna skupina Plamen je povabila v OŠ Frana Metelka na prireditev Melodije škocjanske doline, na kateri so nastopili: mešani pevski zbor Vlaste Tavčar iz Šentjerneja, folklor-

APRIL

na skupina OŠ Center Novo mesto, citrar Gregor Masnik iz Podbočja, harmonikašica Melita Novak in mama Manka z Razbur.

BRESTANICA, 28. aprila – Glasbena šola Krško je povabila na koncert kvarteta klarinetov Clarinova na grad Rajhenburg.

BREŽICE, aprila – V galeriji Dolenjske banke je razstavljal Tugo Lebič. Na otvoritvi razstave ga je prestavila Oži Lorber.

BUČKA, aprila – Domače kulturno društvo je priredilo srečanje ljudskih pevcev pod naslovom Bučenska pomlad. Nastopilo je šest skupin: Fantje s Preske, Štefanski fantje, Koledniki iz Bušeče vasi, ženska pevka skupina iz Zg. Polskave, mešani pevski zbor z Bučke in Fantje z vasi.

ČRNOMELJ, aprila – Območna izpostava Sklada je v kulturnem domu pripravila 15. območno revijo belokranjskih mladinskih pevskih zborov.

KOČEVJE, aprila – Trije člani fotografskega društva Grča Aleksander Čufar, Stanko Lavrič in Darko Mikulič so se odlično odrezali na tretji razstavi barvnih diapozitivov 2001 Rome Southern iz cikla 6 razstav GaSo v ZDA.

KRŠKO, aprila – Valvasorjeva knjižnica je v počastitev mednarodnega dneva knjig povabila na ogled razstave knjig iz arhivov knjižnice, organizirala je knjižni sejem cenejših knjig, v izposojevališču Videm so pripravili dan odprtih vrat, možni pa so bili tudi ogledi kapucinske knjižnice.

MARIBOR, aprila – V dijaškem domu Lizike Jančar so predstavili izbrana in nagrajena likovna dela mednarodnega natečaja Unescovih šol, med njimi tudi dela članic likovnega krožka novomeške gimnazije.

NOVO MESTO, aprila – Mohorjeva družba je v proštjski knjižnici na Kapitlju predstavila knjigo publicista Draga Medveda Sto resnic o vinu. – V avli Kulturnega centra Janeza Trdine je bila na ogled likovna razstava del treh slikarjev iz Društva upokojencev Novo mesto: Marije Prah, Marije Udovč in Franca Urbančiča.

ŽUŽEMBERK, aprila – Mirovniški plakat sedmošolke Anamarije Mirtič se je kot najboljši slovenski izdelek vrstil med 24 najboljših na svetu. V natečaju je sodelovalo več kot 325 tisoč otrok iz 66 držav sveta.

MAJ

KOČEVJE, 4. maja – V dvorani krajevne skupnosti so odprli razstavo del akademskega kiparja Stanega Jarma, ki letos praznuje 70-letnico.

NOVO MESTO, 4. maja – Knjižarna Goga je povabila na literarni večer, katerega gost je bil pisatelj, pesnik, prevajalec, esejist in scenarist Jani Virk. Z njim se je pogovarjala Brigita Judež.

RIBNICA, 4. maja – Godalni kvartet Glasbene šole Ribnica je pripravil koncert ob 5-letnici delovanja.

DOLENJA VAS, 5. maja – Društvo Mešani pevski zbor Žarek, sekcija ljudskih pevcev Ajda, je povabilo k poslušanju pesmi, ki so jih zapeli ljudski pevci iz Dolenje vasi in Artič. Program so popestrili Trebenški droterji.

SEMIČ, 5. maja – Gledališka skupina Zavoda za izobraževanje in kulturo Črnomelj je v kulturnem domu nastopila z enodejanko Kavarna Unamunda, naslednji dan v metliškem kulturnem domu pa z igro za otroke Zvezdica zaspanka.

NOVO MESTO, 7. maja – Na OŠ Grm so premierno uprizorili gledališko predstavo Grmska pravljica o Gorjancih v režiji Branka Šustra.

METLIKA, 8. maja – Ob 50-letnici Belokranjskega muzeja je član upravnega odbora Društva slovenskih pisateljev Jože Hudeček odkril spominsko ploščo prof. Jožetu Dularju na njegovi hiši v Metliki. Slavnostni govornik prireditve je bil dr. Matjaž Kmecl, igrala pa je Mestna godba Metlika. Na svečani akademiji je bila slavnostna govornica ministrica za kulturo Andreja Rihter. Nastopili so dramska igralka Violeta Tomič, moški pevski zbor sv. Štefana iz Semiča in trio Dva čardaša.

NOVO MESTO, 8. maja – V ozvezdju postelje je naslov predstave Borisa A. Novaka, ki je bila v Domu kulture. – V Kulturnem centru Janeza Trdine je bil koncert komornega orkestra RTV Slovenija Camarata Labacensis z dirigentom Francem Avsenakom.

ČRNOMELJ, 9. maja – V kulturnem domu je potekalo 2. medobmočno srečanje predšolskih pevskih zborov.

KRŠKO, 9. maja – V Galeriji Krško so odprli razstavo slik Transformi-

Pisatelj Jani Virk bere iz svojega najnovejšega romana Smeh za leseno pregrado

KRONIKA

Rast 3-4 / 2001

rana prvinskost akademskega slikarja Bogeta Dimovskega. O umetnikovem delu je spregovoril umetnostni zgodovinar Boštjan Soklič, v glasbenem delu programa pa je nastopila kitaristka Vida Dimovska.

NOVO MESTO, 9. maja – Prečenski gledališčniki so v Kulturnem centru Janeza Trdine uprizorili igro *Mama je umrla dvakrat*.

KRŠKO, 10. maja – Podjetje Numip je Valvasorjevi knjižnici podarilo faksimile Valvasorjeve skicne knjige *Topografija Kranjske 1678 - 1679*. Gast je bil državni sekretar ministrstva za kulturo Ciril Baškovič, v glasbenem delu je nastopil kvartet klarinetov Clarinova. – Na literarno-glasbeni prireditvi Pod dežnikom sta se v restavraciji in kavarni Rondo predstavili literatki Bojana Abram s Senovega in Mojca Platinovšek iz Krškega, v glasbenem delu pa glasbenika Rok Platinovšek in Timotej Siter.

PODSREDA, 10. maja – Na gradu so odprli razstavo *Meščan na gradu - iz zapuščine Ivana Hribarja*. Z glasbo sta večer obogatila flautist Cveto Kobal in pianist Hinko Haas.

TREBNJE, 10. maja – Komedijo *Toneta Partljiča Politika bolezen moja* je v kulturnem domu uprizorila gledališka skupina DKD Senovo pod režijskim vodstvom Bože Ojsteršek.

KOSTANJEVICA, 11. maja – Godalni jazzovski trio String.si je popestril otvoritev skupinske razstave *Dela na papirju* v Lamutovem likovnem salonu. S svojimi grafičnimi deli so se predstavili Nataša Mirtič iz Novega mesta ter Vesna Drnovšek in Gorazd Šimenko iz Ljubljane. O razstavi je spregovorila umetnostna zgodovinarica Katja Ceglar.

NOVO MESTO, 11. maja – Učenci Glasbene šole Marjana Kozine so se predstavili na glasbenem večeru v knjigarni Goga. – Na zaključnem srečanju ob 40-letnici bralne značke je predsednica novomeškega odbora Slavka Kristan podelila priznanja.

OPATIJA, 11. - 13. maja – Na 9. mednarodnem festivalu pihalnih orkestrrov je zaigral tudi Pihalni orkester Kapele pod vodstvom Francija Arha.

RIBNICA, 11. maja – V Miklovi hiši so postavili na ogled dela akademskega kiparja Petra Černeta iz Ljubljane.

NOVO MESTO, 11. - 12. maja – 16 pevskih zborov je nastopilo na medobmočni reviji odraslih pevskih zborov Dolenjske, Bele krajine in Posavja.

KOBENHAVEN, 12. maja – Artiška pevka Nuša Derenda je na Evrosongu 2001 s pesmijo *Ne, ni res* zasedla 7. mesto.

METLIKA, 12. maja – V kulturnem domu je na medobmočnem srečanju otroških folklornih skupin Dolenjske, Posavja in Bele krajine nastopilo devet skupin iz Metlike, Vinice, Artič, Črnomlja in Novega mesta.

NOVO MESTO, 12. maja – Pesnica Marjanca Kočevar je priredila tradicionalni salon poezije. Zbralo se je 14 ustvarjalcev. Salon je požlahtnil pianist Erik Šuler, ki je predstavil novo zgoščenko *Tu in tam*, likovna gostja pa je bila Antonija Baksa Srnec iz Vodice.

ŠENTJERNEJ, 12. maja – V osnovni šoli je bil prvi samostojni koncert zbora *Beli cvet*. Gast in slavnostni govornik je bil pesnik Tone Pavček.

NOVO MESTO, 14. - 18. maja – KUD Krka, Knjižnica Mirana Jarca in Knjigarna Mladinska knjiga Novo mesto so pripravili 24. dolenjski knjižni sejem v prostorih Galerije Krka. Osrednjo razstavo knjig sta popestrili razstava del pesnice Neže Maurer in razstava o Slavku Grumu med Novim mestom in Dunajem. Gostja otvoritvenega večera je bila pesnica Neža Maurer, s katero se je pogovarjala Alenka Bole Vrabec. Za glasbo je poskrbela violinistka Petra Božič ob sodelovanju pianistke Petre Slak in violinistke Ane Mirtič. Umetnostni zgodovinar Ivan Stopar je v pogovoru z Andrejem Bartljem predstavil najnovejšo knjigo o grajskih stavbah v porečju reke Krke, za glasbene predahe je ta večer poskrbel kvartet kljunastih flaut Air. Sejem se je zaključil z medobmočnim srečanjem najmlajših literatov in mladih literatov začetnikov. Gast večera je bil mladinski pisatelj Primož Suhadolčan.

BREŽICE, 15. maja – V Galeriji Dolenjske banke so odprli pregledno območno razstavo 12 ljubiteljskih fotografrov.

NOVO MESTO, 15. maja – V Kulturnem centru Janeza Trdine so se predstavile učenke oddelka za ples Glasbene šole Marjana Kozine.

LJUBLJANA, 17. maja – V razstavišču pasaže Nebotičnika so odprli razstavo del akademskega slikarja Jožeta Marinča z Dob pri Kostanjevici.

Gostji Dolenjskega knjižnega sejma: pesnica Neža Maurer ter režiserka in prevajalka Alenka Bole Vrabec

NOVO MESTO, 17. - 19. maja – Območna izpostava Sklada in Literarni klub Dragotina Ketteja sta povabila na tridnevni literarni maraton. V knjigarni Goga so se srečali mladi literati srednješolci, v upravni stavbi Krke najmlajši literati osnovnošolci, maraton pa se je zaključil z literarnim večerom hrvaško pišočih članov kluba in gostov iz Virovitice v knjigarni Goga.

ŠMARJEŠKE TOPLICE, 17. maja – V zdravilišču so pripravili glasbeno-likovni večer Miroslava Manceta, dr. med. Avtor se je predstavil z glasbenim programom na klaviaturah in s ciklom pastelov.

TREBNJE, 17. maja – Starši malošolarjev z Mirne so pod vodstvom Mojce Milčinič v kulturnem domu pripravili predstavo za otroke Kdo je napravil Vidku srajčico?

KOČEVJE, 18. maja – Ob svetovnem dnevu muzejev so v Pokrajinskem muzeju pripravili dan odprtih vrat.

NOVO MESTO, 18. maja – Semiška skupina Desert Fox je popestrila otvoritev slikarske razstave Svet Romov Semičanke Alenke Mušič v galeriji Slon.

ŠENTVID PRI STIČNI, 18. maja – Minilo je 140 let od rojstva slovenskega slikarja Ferda Vesela, čigar življenje je bilo več kot štiri desetletja povezano z Dolenjsko. Obletnico je domače likovno društvo počastilo z odprtjem razstave v likovni galeriji in s slovesnostjo v domu kulture.

ŠKOFJA LOKA, 18. maja – V Loškem muzeju so odprli kiparsko razstavo del sevniskega likovnega in besednega ustvarjalca Rudija Stoparja. V kulturnem programu sta nastopili Ana in Eva Stopar.

TREBNJE, 18. maja – Vokalna skupina Ragle je petletnico delovanja počastila z večerom ljudske pesmi v kulturnem domu. Gostje večera so bili Fantje z vasi in tamburaška skupina Dobreč iz Dragatuša. Na prireditvi so Ragle predstavile svojo novo kaseto in zgoščenko z naslovom Delaj, delaj, dekle, pušelj.

BREŽICE, 19. maja – Vokalna skupina Solzice z zborovodkinjo prof. Marjetko Podgoršek Horžen je desetletnico delovanja počastila s koncertom na brežiškem gradu in z izidom zgoščenke Tebi.

RAKA, 19. maja – Gost tradicionalnega letnega koncerta Sračje gnezdo dekliške vokalne skupine Srake z Rake je bil v osnovni šoli trobilni kvintet iz Šentjerneja.

SEMIČ, 19. maja – Ob zaključku likovne delavnice Semič 2001 so v muzeju odprli pregledno razstavo likovnih del na temo belokranjski motivi.

SEVNICA, 19. maja – Gost koncerta mešanega pevskega zbora Lisca v Lutrovski kleti gradu je bil mešani pevski zbor Petra Jereba iz Cerknega.

BOŠTANJ, 20. maja – Ljudski pevci so povabili na samostojni koncert v župnijsko cerkev, na katerem sta sodelovala harmonikarja Cvetka Imperl Bizjak in Brane Žibert.

PREČNA, 20. maja – Osem zborov novomeške dekanije je nastopilo v cerkvi na reviji cerkvenih pevskih zborov, ki je bila v znamenju počastitve 150-letnice rojstva skladatelja p. Hugolina Sattnerja.

ŽUŽEMBERK, 20. maa – KD Vokalna skupina Prima je z orkestrom in solisti pod vodstvom dirigenta Aleša Makavca v cerkvi sv. Mohorja in Fortunata izvedla slovesno mašo W. A. Mozarta. Pevcem so podelili tudi Galussova priznanja za petletno delovanje.

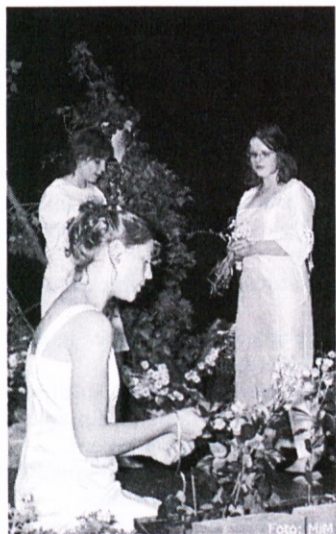
NOVO MESTO, 22. maja – V cerkvi sv. Mihaela v Šmihelu je nastopil Aleksandar Vladimirovič Skljarov na bajanu (harmonika). – V Galeriji Krka so odprli razstavo del akademskega slikarja ilustratorja Gorazda Vahna iz Ljubljane. Umetnika je predstavil Pavle Učakar, kulturni program pa so pripevali malčki glasbenega vrta Ringaraja iz Novega mesta.

NOVO MESTO, 23. maja – Ljubljanski ansambel Gaucho je povabil na koncert v Kulturni center Janeza Trdine.

ČRNOMELJ, 24. maja – Na prireditvi Zapijmo in zaplešimo z otroki sveta, zaključni prireditvi za otroke bralnega kluba Knjižni moljček, je bila gostja prof. glasbe Inge Šipek Vodnjov.

KRŠKO, 24. maja – Na prireditvi Pod dežnikom so se predstavili literatki Eva Kink in Anja Molan ter glasbenika Marko Ferlan in Polona Žerjav.

NOVO MESTO, 24. maja – Gost mesečne prireditve Faca meseca je bil v klubu LokalPatriot vsestransko dejavni Sašo Đukić.

Delaj, delaj, dekle, pušelj - z nastopa trebanjske vokalne skupine Ragle

BREŽICE, 25. maja – Mešani pevski zbori Viva iz Brežic, Akademik iz Trbovelj in Primož Trubar iz Loke pri Zidanem Mostu so nastopili na skupnem koncertu v cerkvi sv. Roka.

KOČEVJE, 25. maja – Območna izpostava Sklada je organizirala 3. območno srečanje mladih plesnih ustvarjalcev pod naslovom Ples in gib.

KOSTANJEVICA, 25. maja – O minljivosti je naslov razstave slik in skulptur akademskega slikarja Jožefa Muhoviča iz Ljubljane v likovnem razstavišču stare samostanske cerkve Galerije Božidarja Jakca. Na otvoritvi je o umetniku spregovoril direktor Moderne galerije v Zagrebu Igor Zidić, nastopil pa je violinist Drago Arko.

LJUBLJANA, 25. maja – Slovensko muzejsko društvo je v Narodni galeriji slovesno podelilo Valvasorjeve nagrade in priznanja. Častno Valvasorjevo priznanje je prejela tudi Ana Gomolj iz Belokranjskega muzeja.

NOVO MESTO, 25. maja – V knjigarni Goga sta se predstavili flavtistki Janja Pibernik in Marjana Miklič iz Glasbene šole Marjana Kozine. Na klavirju ju je spremljala Andreja Dreó, na čelu pa Iva Vrbančič.

SEVNICA, 25. maja – Z oljnimi slikami in akvareli se je v galeriji gradu predstavila mlada slikarka iz Krmelja Ines Zgonc.

ŠMARJEŠKE TOPLICE, 25. maja – V zdravilišču je nastopil mešani pevski zbor Pomlad iz Novega mesta, ki se je prvič predstavil z novim dirigentom Fernandom Mejiasom iz Argentine.

BREŽICE, 26. maja – Na grajskem dvorišču Posavskega muzeja je na medobmočni reviji folklornih skupin Dolenjske, Bele krajine in Posavja zaplesalo šest skupin. Nastope je strokovno spremljal Mirko Ramovš.

KRŠKO, 26. maja – Simfonični orkester Glasbene šole Krško pod vodstvom prof. Draga Gradiška je povabil na koncert v kulturni dom. Solistka je bila Marjetka Podgoršek Horžen.

MULJAVA, 26. – 27. maja – Na Jurčičevi domačiji je potekal 12. slikarski ekstempore Muljava 2001. V Galeriji Kresnička so ob koncu odprli razstavo del in podelili nagrade.

PLETERJE, 26. maja – V gotski cerkvi sta bila na koncertu Mešanega pevskega zbora Vlaste Tavčar iz Šentjerneja, ki ga vodi Sonja Krmc, gosta umetnica Milena Zupančič in pevec Nace Junkar.

SEVNICA, 27. maja – Na gradu je potekalo srečanje ljudskih pevcev in godev sevniške občine.

NOVO MESTO, 28. maja – V Kulturnem centru Janeza Trdine je nastopil pevski zbor Carmina slovenica, ki ga vodi Karmina Šilec.

BRESTANICA, 30. maja – Na gradu Rajhenburg so odprli študijsko razstavo del udeležencev likovne šole, ki je od marca do maja pod mentorstvom akademskega slikarja Jodorčeta Atanasova potekala v Krškem.

KOČEVJE, 31. maja – V Pokrajinskem muzeju je bila na ogled gostujoča razstava Zgodovinskega arhiva Ptuj z naslovom Dekleta in šola.

NOVO MESTO, 31. maja – Komorni moški zbor Lek iz Ljubljane in mešani pevski zbor Krka sta povabila na skupni koncert v Galerijo Krka. – V avli Kulturnega centra Janeza Trdine so odprli razstavo knjig, ki so jih izdelali otroci novomeških vrtcev.

BREŽICE, maja – Haiku delavnico pod vodstvom sevnškega pesnika in likovnika Rudija Stoparja v Posavskem muzeju so zaključili na prireditvi in v goste povabili tudi pesnico Meto Kušar. – V 97. letu je umrla delavka Posavskega muzeja Iva Stiplovšek.

KOČEVJE, maja – Na razstavi barvnih diapozitivov v Belgiji se je med kočevskimi fotografi najbolje odrezal Darko Mikulič. Razstavljala sta tudi Anja in Janez Papež. Na razstavi Gaso v Ameriki pa so sodelovali štirje fotografi s 23 deli, Aleksander Čufar in Janez Papež sta za svoje delo ponovno prejela častna trakova.

LOŠKI POTOK, maja – Potekala je medobmočna revija otroških pevskih zborov pod geslom Naj otroški zbori veselo zapoje.

NOVO MESTO – V knjigarni Goga so potekale vsakotedenske projekcije nemih filmov po izboru Klemna Dvornika.

OTOČEC, maja – Na 13. forumu odličnosti in mojstrstva so pesnikom Tonetu Pavčku, Kajetanu Koviču, Cirilu Zlobcu in Janezu Menartu podelili veliko nagrado odličnosti in mojstrstva.

RAST
RAST
RAST

**REVIJA ZA LITERATURO, KULTURO
IN DRUŽBENA VPRAŠANJA**

Letnik XII., leto 2001, št. 3–4 (75–76)

ISSN 0353-6750, UDK 050 (497.4)

IZDAJATELJICA:	Mestna občina Novo mesto, zanjo župan Anton Starc, dr. med.
SOIZDAJATELJICE:	Občine Črnomelj, Dolenjske Toplice, Mirna Peč, Semič, Šentjernej, Škocjan, Trebnje in Žužemberk
SVET REVIJE:	Predsednica sveta: Staša Vovk (Mestna občina Novo mesto), člani: Rudolf Cerkovnik (Žužemberk), Anica Jakša (Semič), Ksenija Khalil (Črnomelj), Cvetka Klobučar (Škocjan), Jože Kumer (Dolenjske Toplice), Milan Rman (Trebnje), Ida Zagorc (Šentjernej),
UREDNIŠTVO:	Milan Markelj (odgovorni urednik), Nataša Petrov (namestnica odgovorne urednika), Ivan Gregorčič (Literatura), Marinka Dražumerič (Kultura), Marko Koščak (Družbena vprašanja), Tomaž Koncilijski (Odmevi in odzivi), Lucijan Reščič (likovni urednik), Janez Gabrijelčič, Marjan Ravbar in Rudi Stopar
NASLOV UREDNIŠTVA IN TAJNIŠTVA:	Mestna občina Novo mesto, Seidlova cesta 1, 8000 Novo mesto, s pripisom: za revijo Rast, tel.: (07) 39-39-105, faks: (07) 39-39-272, elektronska pošta: rast@infotehna.si
TAJNIK REVIJE:	Franc Zaman
LEKTOR:	Peter Štefančič
NAROČNINA:	Mestna občina Novo mesto, št. ŽR: 52100–630–40115, s pripisom: za revijo Rast Letna naročnina za fizične osebe je 4.000 SIT, za pravne osebe 7.000 SIT. Ta številka stane v prosti prodaji 1.000 SIT Odpovedi so možne samo v začetku koledarskega leta.
PRISPEVKI:	Rokopise sprejemajo tajnik revije in uredniki. Nenaročenih rokopisov in drugih gradiv ne vračamo. Željeno je, da so prispevki napisani z računalnikom, stiskani v dveh izvodih na eni strani papirja in s širokim razmikom (30 vrst na stran). Zapis na računalniški disketi naj bodo shranjeni v formatu MS Word, Wordperfect ali v dostext.
NAKLADA:	1000 izvodov
TISK:	Tiskarna Novo mesto Na podlagi Zakona o davku na dodano vrednost (Uradni list RS, št. 89/98) je revija uvrščena med proizvode, za katere se obračunava davek na dodano vrednost po stopnji 8 odst. Izhaja dvomesečno Izid te številke so podprli: Ministrstvo Republike Slovenije za kulturo, Mestna občina Novo mesto, Upravna enota Novo mesto, Infotehna in občine soizdajateljice

200701947,3/4

COBISS 0

SODELAVCI TE ŠT

Katja CEGLAR, univ. dipl. umetnostna sociologinja kulture, kustosinja v Galeriji Primorja, Kostanjevica na Krki

Boris GOLEC, dr. zgodovine, ZRC SAZU Ljubljana, Ljubljana

Branko JORDAN absolvent dramske igre in umetniške besede na AGRFT v Ljubljani, Kostanjevica na Krki

Mirko KAMBIČ, mag. umetnostne zgodovine, fotograf in predavatelj, v pokoju, Ljubljana

Ivan KASTELIC, univ. dipl. novinar, muzejski pedagog, Posavski muzej Brežice, Brežice

Tomaž KONCILIJA, učitelj slovenskega jezika in književnosti, Osnovna šola Grm Novo mesto, Novo mesto

Janez KRAMARIČ, mag. prava, dipl. pravnik, Občina Črnomelj, Črnomelj

Primož KURET, dr. muzikologije, redni prof. na Akademiji za glasbo v Ljubljani, Ljubljana

Zvezdana MAJHEN, univ. dipl. psihologinja, samostojna ustvarjalka na področju kulture v Ljubljani, Ljubljana

Milan MARKELJ, novinar, urednik, Novo mesto

Joža MIKLIČ, dipl. ekon., v pokoju, Novo mesto

Lidija MURN, univ. dipl. novinarka, Dolenjski list Novo mesto, Jablan

Bogdan OSOLNIK, pravnik, publicist, v pokoju, Ljubljana

Zoltan PETER, prof. klavirja, Glasbena šola Trebnje, Trebnje

Zdenko PICELJ, prof. zgodovine in sociologije, direktor Dolenjskega muzeja Novo mesto, Novo mesto

Andreja PLENIČAR, dipl. sociologinja, direktorica Knjižnice Mirana Jarca Novo mesto, Novo mesto

Helena LOŽAR PODLOGAR, raziskovalna sodelavka, Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU Ljubljana, Ljubljana

Ivan J. RIŽNAR, učitelj, Center za socialno delo Maribor, Maribor

Jože SEVLJAK, prof. pedagogike, Zavod za izobraževanje in kulturo Litija, Litija

Rudi STOPAR, pesnik, likovni umetnik, Grič, Sevnica

Polona TRATAR, študentka Filozofske fakultete v Ljubljani, Mirna

Jernej ZUPANČIČ, dr. geografskih znanosti, direktor Inštituta za geografijo v Ljubljani, Komenda

POPRAVEK

Pravilni podatki za sodelavca Jožeta Škofljanca iz prejšnje številke so: Jože ŠKOFLJANEC, dipl. zgodovinar, arhivist, višji strokovni sodelavec, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana